

VIGILIA

47. évf. 1. szám

1982. január

AZ ÖKUMENÉ KÉRDÉSEI

*Boross Géza, Cserháti József,
Hafenscher Károly, Komlós Attila,
Szennay András és Várkonyi Imre
írásai*

Török Sophie

kiadatlan istenes versei

Makay Gusztáv

A „fejlődés” Babits pályáján

Pomogáts Béla

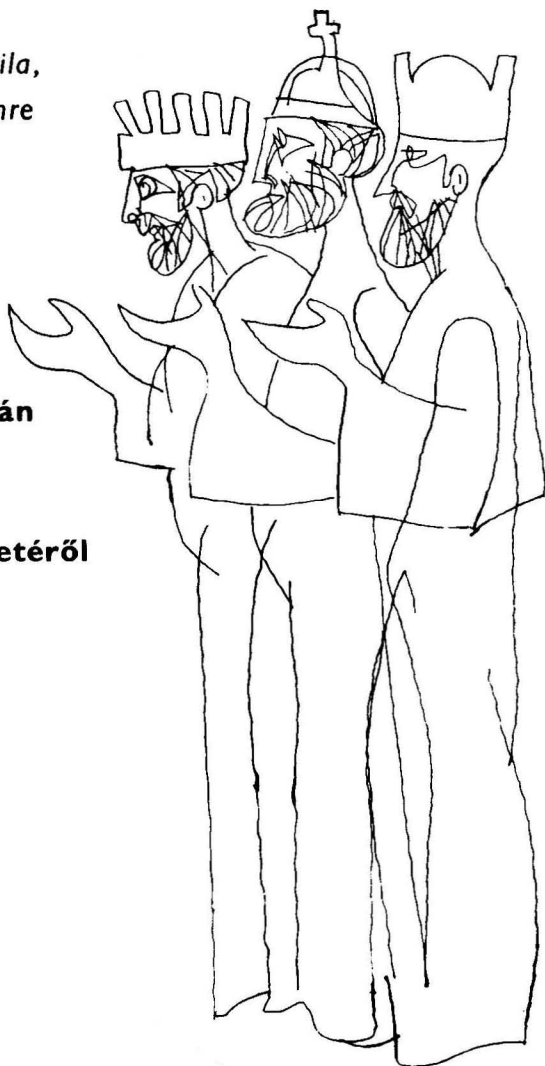
Reményik Sándor költészetéről

Hermann Hesse

A gyóntató (elbeszélés)

Rónay László

Fáy Ferenc

Précis: français, deutsch, English

Az ökumené kérdései

VÁRKONYI IMRE: Lehet-e egység?	1
CSERHÁTI JÓZSEF: Az ökumenizmus teológiai alapjai	3
SZENNAY ANDRÁS: A Roncalli-misztérium	10
KOMLÓS ATTILA: Az ökumenizmus jelene és jövője	16
BOROSS GÉZA: Bereczky Albert tanítása	20
KOPRÉ JÓZSEF: Botommal botladozva, Hagyaték, Hazatalálunk (versek)	24
HAFENSCHER KÁROLY: A római katolikus–evangélikus párbeszédéről	25
PÁLOS ROZITA: Ikonosztáz (versek)	30
POMOGÁTS BÉLA: Romon virág. Reményik Sándor költészetéről	31
GICZY GYÖRGY: A felvilágosodás kori újhéber irodalom jelentősége	33
RÓNAY LÁSZLÓ: Magyar költők Nyugaton. Fáy Ferenc	38
FÁY FERENC: Besnyői búcsú, Apám, Vers csibehangra (versek)	44
HERMANN HESSE: A gyóntató (elbeszélés – fordította Ruzsthy Éva)	46

Hit és élet

SULYOK ELEMÉR: Papírszeletekre írt élet	54
TÖRÖK SOPHIE kiadatlan istenes versei	56
MAKAY GUSZTÁV: A „fejlődés” Babits Mihály költői pályáján	61

Napló

Gyergyai Albert halálára (Reisinger János)	66
--	----

Irodalom Babits Mihály költészete (Erdődy Edit) – 67; **Teológia** Út az Ómega felé (Lukács László) – 70; Szabó Ferenc: Karl Rahner; Hogyan prédikáljunk ma? (Gál Ferenc) – 71; **Képzőművészet** Bálint Endre – a biblikus (Tarbay Ede) – 73; **Zene** Pernye András hat könyve (Váczai Tamás) – 75; Hanglemez (R. L.) – 76; Idegen nyelvű tartalomjegyzék – 77; Haza és nagyvilág – lapunk hátsó belső és külső borítóján.

KÉPEK: Huszárík Zoltán grafikája a címlapon, Weinacht Péter miniatúrái a 76. oldalon és a hátsó külső borítón.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felölös kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk-számlaszáma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20.– Ft. Előfizetés: negyedévre: 60.– Ft. félévre: 120.– Ft. egy évre: 240.– Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét (82/1. 20049) Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (81.9251/09)

A Z Ö K U M E N É K É R D É S E I

VÁRKONYI IMRE

LEHET-E EGYSÉG?

Teljes biztonsággal megállapítható már Szent Pál és az apostolok leveleiből, hogy az ősegyházban is voltak belső ellentétek. Ezeket az ellentéteket a kezdet kezdetén még nem hatalmi szempontok jellemezték. Sajnos, a későbbiek folyamán egyre inkább a hatalmi szempontok váltak uralkodóvá, jóllehet hitbéli eltéréseken vitáztak. Ezek a viták mindent jelentettek, csak azt nem, hogy kitisztuljon és újra egységessé váljon az egyház.

Itt és most nincs helyünk arra, hogy az összes vitát és a nyomukban járó szakadást felsoroljuk, de nem mulaszthatjuk el, hogy rámutassunk néhány valóban jelentős filozófiai és szellemi áramlatra, amely már a kezdeti kereszténységben megkísérelte Krisztus varratlan köntösét darabokra tépni.

Ilyen nagy válság volt az egyház második századában a gnoszticizmus. Az antik világ sajátosága, Nagy Sándor idejétől kezdve, a vallások különböző keveredése, szinkretizmusa. Semmi sem állott útjában annak, hogy idegen kultuszok, istenek és különböző vallásos fogalmak ne nyerhessenek felvételt más vallásokba. A vallási szinkretizmuson belül már az első században egy különleges filozófiai irány indult hódító útjára, amelyet lényege szerint gnosztikusnak, megvilágosodottnak neveztek. Természetesen a gnoszticizmus nem más, mint egy perzsa vallási fogalom, s követői azt állították magukról, hogy ismereteiket rendkívüli és személynek szóló megvilágosítás útján kapják. Tanításuk szerint csak a láthatatlan szellem jó, a látható anyagi világ úgy, ahogy van, gyökerestől a Demiurgostól származik. A fenti gnosztikus filozófia a kereszténységbe is beszüremlett. Már 100 körül megtaláljuk nyomait Szíriában, majd egész Kis-Ázsiában, végül pedig Egyiptomban és Rómában is. Természetesen a gnoszticizmus nem volt egyedülálló jelenség. Szinte vele egyidőben, csak más területeken, vagy részint más területeken, elterjedt a markionizmus és a montanizmus is.

A kereszténység ezeket a kezdeti nehézségeket még legyűrte. A jól megszervezett egyházközségek a hitforrás egészséges magyarázatával, majd az egyház hitvallása révén fölébe tudtak kerülni az eretnekségeknek. De tisztában kell lenni azzal, hogy a későbbiek folyamán sem szűnt meg a különböző kisebb vagy nagyobb nézeteltérések problematikája, és a keresztényeket nemcsak a római birodalom tartotta éppen hatalmi szempontból ellenségeinek, hanem maguk a keresztények is szembehelyezkedtek egymással. Súlyos hitviták voltak már a második században, és kiemelkedő szellemiségeknek kellett megvédeni az egyházat és a kereszténységet a különböző tévedésektől. A jelentősebb keresztény hitvitázók sorát egy athéni filozófus, Aristides nyitotta meg. Később Justinus vértanú, Tatianus, majd Athenagoras és Minucius Felix következett. Amikor az egyház azt hitte, a saját belső ellentéteit jól megoldotta, tudatára kellett ébrednie annak, hogy az átmeneti megoldás és nyugalom semmiképpen nem jelenti azt, hogy az egyház már minden problémát, amely körülötte keringett, véglegesen fölszámolt volna. Ugyanis hatalmas küzdelem folyt az egyház egységének helyreállításáért a negyedik században is. Meg kellett szüntetni a donatista szakadást és később az arianizmust. Itt különösen meg kell jegyezni: az arianizmus olyan erővel jelentkezett az egyház életében, hogy volt idő, amikor az egyházhoz hűséges vezetők felkiáltottak: akármerre néznek, mindig arianusokkal találkoznak! A zsinatok az egyház-

Lapunk legutóbb az ökumenizmus kérdéseivel 1972. júniusi, tematikus számában foglalkozott *Egység a sokféleségben* összefoglaló címmel.

ban szervező és tisztító erőként jelentkeztek, bár az arianizmus a niceai zsinaton, majd az első konstantinápolyi zsinaton is szinte legyőzhetetlen erőnek látszott.

Amit eddig az egyházzól, belső és külső helyzetéről elmondtunk, csak a leglényegesebb jelenségeket érintette. Sokkal komolyabb és ennek következtében sokkal nehezebb problémákat okozott, hogy a kilencedik században Photius pátriárka tulajdonképpen útjára engedte a keleti egyházszakadást. Ez volt számszerűleg az első igazán kemény és látszólag soha többé nem gyógyítható seb az egyház arculatán. Az az egyházpolitikai, liturgikus, egyházfegyelmi és hitbéli szakadékok, amely széles politikai háttérrel a Kelet és a Nyugat kereszténysége között már évszázadok óta fennállt, csak tovább mélyült. Ma nehéz eldönteni, mennyit ártott a kereszténységnek az a nyugati egyházi öntudat, amely a kilencedik-tizedik században mutatkozott meg. Nagy baj volt az is, hogy amikor IX. Konstantin császár hajlandó volt IX. Leo pápával szövetséget kötni, az önértetes Kerullarius Mihály pátriárka ezt a szövetséget nemcsak hogy nem fogadta el, hanem meg is hiúsította. Nagy baj volt, hogy Leo pápa a szövetség megkötésére és a felmerült nehézségek elsimítására Humbert De Silva Candida kardinálist, Amalfi érsekét küldte Konstantinápolyba. A kardinális emberi tulajdonságait, szellemi képességeit nem óhajtjuk vizsgálat tárgyává tenni. De az biztos, hogy türelmetlensége hozta magával a keleti egyházszakadást. A bölcs VI. Pál pápa 1965. december 7-én ünnepélyesen visszavonta azt a kiközösítő bullát, amelyet Humbert de Silva Candida kardinális 1054. július 16-án a Hagia Sophia főoltárára helyezett.

Ugyancsak említést kell tennünk a reformáció okairól és elterjedéséről nemcsak Németországban, hanem az akkori Európában, és külön is ki kell emelni az angol egyházszakadás és államegyház kialakulását. Olyan nagy egyéniségek, mint Luther Márton, Zwingli Uldrych vagy Kálvin János, megítélésünk szerint komolyan gondolták az egyház megújítását, még akkor is, ha egyes elképzeléseikben maguknak is csalódnuk kellett. Ma már tudjuk, hogy a tridenti egyetemes zsinat, amely tizennyolc évig tartott, végeredményben csak a katolikusoknak maradt keresztények életének megújítását jelentette. A két protestáns irányzat, amelyet Luther Márton és Kálvin János képviselt, mind a mai napig fennmaradt, sőt további protestáns felekezetek is keletkeztek.

Természetes, hogy mindezt nem azért mondtuk el, hogy bárkit, bármilyen módon elmarasztaljunk, vagy megsértsünk. De ha az egyházban egységtörekvésekről beszélünk, legalább ennyit mindenkinek tudnia kell arról, hogy a szakadások és tévedések nemcsak a kívülállók hibáiból vagy meg nem értéséből, hanem a saját hibáinkból és túlzásainkból keletkeztek.

Milyen kilátásai vannak ma az egységtörekvéseknek? A hitbéli egységtörekvések eredményei egyelőre nagyon csekélyek. Ugyanakkor a megértés terén az emberért, az ember békéjéért történő különböző találkozások sokkal több eredményt hoznak. Éppen ezért kezdettől fogva az volt a véleményünk, hogy az esetleges hitvitáknak semmi komoly eredménye nem lehet. Hiszen láttuk, milyen komoly és hosszadalmas hitvita folyt az anglikán egyházzal. De azt is tudjuk, hogy végül is semmi eredményre nem vezetett.

Egyházunkban az első igazán minden szempontból megértő és az egységre törekvő pápa XXIII. János volt, aki 1958-tól 1963-ig vezette az egyházat, és aki 1962-re meghirdette a II. vatikáni zsinatot. XXIII. János pápa nem tartotta magát tudósnak. Ő egyszerűen jó ember volt, akinek azonban az Isten különös kegyelmeket adott arra, hogy ilyen rövid idő alatt is nagy dolgokat cselekedjen. Egyszerű földműves családból származott, és ez is meghatározó volt egész későbbi életét tekintve. 1925-től 1944-ig mint apostoli vizitátor és címzetes érsek előbb Szófiában, majd Isztambulban és Athénben működött. Kitért már akkor a keleti keresztények iránti szeretete, megértése és türelme. Mindenütt, ahol működött, tevékenységének középpontjában az emberi élet mentése és szeretete állt. Ezt csak egy Istentől áldott ember tudta megtenni. Nagy szerencse volt, hogy amikor oly hamar elszólította a szerető Isten, utóda teljesen az ő szellemében folytatta nemcsak a II. vatikáni zsinatot, hanem az egész pápaság munkáját, nem zárva be a XXIII. János által kinyitott ablakokat. A zsinat második ülésszaka sajnos már nem XXIII. János irányítása alatt nyílt meg. De VI. Pál, Montini bíboros ugyanolyan értelemmel, szeretettel és hozzáértéssel vezette a zsinatot, mint elődje. Pedig nem könnyű kérdésekről volt szó. 43 általános gyűlésen 637 beszéd hangzott el. Tárgyaltak az egyházzól, a püspökökről és az egységtörekvésekről. Persze itt is voltak nézeteltérések, és végül is ezeket a tervezeteket átdolgozásra vissza kellett adni a munkabizottságoknak, viszont ezen az ülésen újult meg a liturgia, és a hírközlő eszközökről szóló

tervezetet a 2158 zsinati atya elfogadta. Hogy VI. Pál pápa milyen komolyan vette a Zsinatot és annak határozatait, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy 1964. január 25-én liturgikus tanácsot, s még ugyanabban az évben, április 2-án hírközlő bizottságot, majd május 18-án a Nem-keresztény Vallások Titkárságát állította fel.

Szeretném ezt az írást egy jellemző jelenettel bezárni. Tanúja voltam annak, amikor a magyar katolikus békemozgalom, illetve az Országos Béketanács Katolikus Bizottsága és az Opus Pacis elnöke, Ijjas József pápai trónálló, kalocsai érsek Bartha Tibor református püspökkel az Ökumenikus Tanács elnökével békecsókot váltott. Ez a jelenlevők számára azért volt nagyon elgondolkoztató, mert a II. világháború előtt, de még utána is hosszú ideig az ilyen gesztus egyik részről sem volt elképzelhető. Isten tudja, hogy mit miért akar, vagy enged meg. Mi alázatos lélekkel, de Istenben és az egyházban meg nem ingatható hitünkkel tudjuk, hogy amit az Isten akar vagy megenged, abból a végén mindig valami jó születik. Még akkor is, ha mi ezt kezdetben nem látjuk, nem jól látjuk, vagyis nehéz körülmények között születik a jó eredmény.

A Vigilia 47. évfolyamát nem is kezdhettük – több évtizedes hagyományainak megfelelően – alkalmasabb témával, mint az ökumené kérdéskörének vizsgálatával. Kapcsolódva a folyóirat tavaly januárban meghirdetett – az elődök, a Sik Sándor és Rónay György által már megalapozott – programjához és célkitűzéseiseihez.

Köszönjük minden közreműködőnek, hogy a kölcsönös megértés és megismerés érdekében, felelősségük tudatában vállalták részvételüket lapunk hasábjain az ökumenizmus gondjainak és eredményeinek feltárásában.

CSERHÁTI JÓZSEF püspök

AZ ÖKUMENIZMUS TEOLÓGIAI ALAPJAI

Az idők jele. Az ökumené ápolása és fejlesztése az egyház egyik alapvető feladata. Elhanyagolása, elméleti vagy gyakorlati leépítése az egyházi élet belső újjáalakításához szükséges lendület részbeni feladását jelentené. Az egyház ezen a téren is csak őszinteséggel, végsőkéig vállalt radikálizmussal juthat tovább. Csatlakozunk azokhoz, akik az ökumenizmusban korunk egyik legjelentősebb vallási mozgalmát látják, amely az egész kereszténység, de egyúttal az összemberiség mai helyzetének megítélése és jobbátétele szempontjából is nagy jelentőségű.

A különböző hitfelekezetekre szakadt keresztények egységre törekvő mozgalma századunk elején indult meg anélkül, hogy a katolikus egyház részéről különleges indítás vagy biztatás jeleit láthattuk volna. Az elszakadtak és a különváltak, talán éppen felaprózódottságuk következtében, mindennél fájdalmasabban élték át az egység hiányát, ezért logikus volt a protestáns részről való kezdeményezés. 1895-ben World's Student Cristian Federation néven több protestáns ifjúsági csoport egyetemesebb keresztény összefogást sürgetett. 1910-ben Edinburgh-ben missziós konferencia ült össze; résztvevői megállapodtak abban, hogy az evangélium hirdetését egységes keresztény alapon vállalják az öt világrészben. Ismertek a különböző egységmozgalmak *Hit és Egyházi szervezet* (Faith and Order) és *Élet és Munka* (Life and Work) néven. A kérdés ez volt: inkább elméleti vonalon törekedjünk egységes keresztény hitvallás kidolgozására, vagy pedig helyezzük a gyakorlati, az erkölcsi élet formáira a hangsúlyt? E kettő összekapcsolódásából született meg az Egyházak Ökumenikus Tanácsa. 1938-ban Utrechtben megalakult e tanács szervező bizottsága és 1948 augusztusában Amszterdamban létrehozták a máig is fennálló világszerveze-

tet, amely alkotmánya szerint „azon egyházak testvéri társulása, amelyek a Szentírás szerint Istennek és Üdvözítőnek vallják a mi Urunkat, Jézus Krisztust, és az a törekvésük, hogy válaszoljanak közös hivatásukra az egy Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek dicsőítésére”.

A katolikus egyház hosszú időn keresztül nem vett részt a közös ökumenikus összejöveteleken és tárgyalásokon. Elsősorban azért, mert nem lehetett világosan látni, hová fejlődik a hitbeli egységmozgalom doktrinális célkitűzése. Másrészt pedig sokáig tartotta magát az a nézet, hogy az ökumenizmus hitközömbösséghez vezet. De a II. vatikáni zsinaton s utána már a katolikus egyház is határozottan állást foglalt az ökumenizmus mellett. Ha az egyház a Krisztusban való megújulást kereste, akkor a megkeresztelt testvéreinket is meg kellett hívni a zsinatra, hiszen hozzájuk tartoznak. Ennek feltétele viszont az volt, hogy a katolikus egyház részéről is megfigyelők jelenjenek meg 1961-ben az Egyházak Ökumenikus Tanácsának New Delhi konferenciáján.

Az emberi egység utáni vágy és annak keresése határozta meg az utolsó két század történelmi dinamikáját. Már a múlt század elején a különböző szociális mozgalmak és forradalmak, a kibontakozó munkásmozgalom, a társadalmi igazságosság és egyenlőség érdekében indított harcok, a gazdagok és szegények közötti gazdasági kiegyenlítés keresése, a fejlődésben lévő népek és menekültek megsegítése, valamint a faji megkülönböztetés elleni küzdelem mint háttér, ott állt a keresztény egységtörékek mögött is, úgyhogy a New Delhi és a vatikáni találkozás az idők jeleinek cselekvő tudomásulvételét jelentette.

Az egyházak egysége csak Krisztusban lehetséges. Az egység az egyház lényegéhez tartozik, és ma a Szentlélek Isten kegyelmi művének tekinthetjük, hogy az egyház belső reformja mellett az egység helyreállításának előmozdítása valóban a II. vatikáni egyetemes zsinat egyik fő célkitűzése lett. *A keresztény egységtörékekről* szóló zsinati dekrétum előszavában ezeket olvassuk: „Krisztus Urunk csak egyetlen egyházat alapított, mégis több keresztény közösség igényli az emberektől, hogy mint Krisztus igazi örökségét ismerjék el. Valamennyien az Úr tanítványának vallják magukat, de különbözőképpen vélekednek, külön utakon járnak, mintha maga Krisztus lenne megosztva. Ez a megosztottság kétségkívül ellentmond Krisztus akarátának, botránkoztatja a világot, és károsítja a legszentebb ügyet, az evangélium hirdetését minden embernek” (Előszó: 1). E szavakból bánat és fájdalom, felelősség és elszánás érződik: Krisztus nevében és Krisztus állandó kegyelmi jelenlétében le kell döntenünk a válaszfalakat, nehogy Krisztus hagyatéka mint botránykő, mint a szeretet parancsának elárulása álljon a világ előtt, hanem mint egységre indító lelki erő és mint a testvériség jele.

A különböző egységtörékek – történelmi alakulásuk folyamán – ugyanahhoz a végponthoz jutottak, ami a II. vatikáni zsinat teológiájában mint a megoldás kulcsa szerepel. Ez pedig így hangzik: az egyház egységének legközvetlenebb forrása maga Jézus Krisztus! Az egyház azért egy és oszthatatlan, mert Jézus Krisztus is egy és oszthatatlan! Mindazok, akik hisznek Jézus Krisztusban és a keresztységben részesülnek, együvé tartoznak.¹

Az egyházzal szembeni teológia megújulása a Zsinaton. „Az az ökumenikus nyíltság, amely a római katolikus egyházban a II. vatikáni zsinaton jelentkezett, érthetetlen volna, ha nem látnák meg benne a katolikus egyházzal általános megújulásának egyik kifejező jelét.”² Már említést tettünk arról, mi tartotta távol a katolikus egyházat az ökumenikus mozgalomban való részvételtől. A közeledést az tette lehetővé, hogy az ökumenikus konferenciákon egyre inkább feladták a liberális protestáns teológia tételeit és szemléletét a kegyelmeket adományozó hit Krisztusa került előtérbe. A katolikus tartózkodás okait azonban más történelmi mellékkörülményektől befolyásolt logikai összefüggésekben is kell keresnünk, közelebbről abban az egyoldalú egyházszemléletben, amely főleg a tridenti zsinattól kezdve egészen a II. vatikáni zsinatig meghatározta az egyházzal szembeni felfogásokat. E szerint a katolikus egyházon kívül nincs üdvösség, az eretnekek és a szakadárook önként hasították le magukat az egyház testéről, ezért bűnösök és felelősek tettükért, valójában csak egyetlen módjuk van az egyházzal való kibékülésre: a rekatolizálás, vagyis a visszatérés. A nem keresztények tömegei pedig sajnálatosan nem lehetnek részesei a krisztusi megváltásnak, elveszetteknek, elátkozottaknak kell tekintenünk őket. A hagyományos katolikus tanítás ugyan részleteiben enyhébben és kibekítően ítélte meg a kívülállók helyzetét, mindenki üdvözülhet, aki lelkiismerete szerint cselekszik, de a közszemlélet mégis az volt, hogy az egyház,

amely magabiztos krisztusi eredetében és tanításában, nem lehet leereszkedő és nem tehet lépéseket az elveszítettek felé.

Tudnunk kell, hogy a hitújítók elsősorban helyi közösségeket láttak az egyházban. E közösségekben hirdetik Isten igéjét, kiszolgáltadják a szentségeket. Ez az egyház látható valósága. A helyi egyházi közösségek fölött álló egységet csak a Szentlélek Isten biztosíthatja, és így az egyetemes egyház tulajdonképpen láthatatlan. Az ellenreformáció katolikus teológusai, Bellarmin bíborossal az élen, a protestáns felfogással szemben az egyház látható szervezetét, hierarchikus felépítését emelték ki jobban: az egyház lényegének meghatározásában a láthatóság, a látható szervezet fogalma került előtérbe. Bellarmin szerint az egyház ama katolikus keresztények társasága, akik ugyanazt a hitet vallják és ugyanazokkal a szentségekkel élnek, az egyház hierarchikus kormányzata, vagyis a pápa és a püspökök irányítása alatt állnak. Ebben a szemléletben valamiképpen elvesz az egyház lelki valósága, vagyis az, hogy az egyház Krisztusban létrejött kegyelmi közösség Istennel, és a Szentlélek által éltetett szeretetközösség embertársainkkal. Hol van ebben a képben a Krisztus-központúság, a Krisztusból való kegyelmi áradás az egyes hívők lelkébe és közösségébe, vagyis a Szentlélek láthatatlan tevékenysége?

Századunk húszas éveitől kezdve katolikus és protestáns oldalról is tudatos erőfeszítések történtek az egyházzal vallott hitünk felülvizsgálatában és mélyítésében. A protestáns szentírásma-gyarázat dicséretes kutatás eredményeképpen ki tudta dolgozni az „Isten népének” fogalmát, amelyben egyetlen üdvösségi szempont alá tudtuk venni az Ószövetséget és az Újszövetséget. A katolikus kutatás tovább mélyítette az új fogalom tartalmát, amelyet nagynevű teológusok már korábban is új szempontokkal gazdagítottak (Möhler, Scheeben a múlt században, a maiak közül pedig Mersch, Journet és Tromp). E hittudósok szerencsésen fogtak hozzá az egyházfogalomban rejlő másik tartalom, nevezetesen Szent Pál tanításában az egyházzal mint Jézus Krisztus titokzatos testéről szóló hitigazságok kifejtéséhez. 1943-ban megjelent XII. Pius pápa *Mystici Corporis* kezdetű enciklikája, amely az új egyházszemlélet jóváhagyását jelentette, és mint a zsinatot megelőző teológiai kutatás utolsó építménye, döntően befolyásolhatta a zsinaton lefektetett ökumenikus tanítás legfontosabb irányvonalait. Bea bíboros, aki a XXIII. János pápától létesített „egységittkarság” első irányítója volt és elvülhetetlen érdemeket szerzett az ökumené zsinati előkészítésében, a zsinati ülészakon bekövetkezett „ökumenikus robbanásról” beszélt, mert a biblikus elemekkel felrészített egyházkép olyan átütő erővel hatott a zsinati atyák eddigi fölfogására.³

A zsinat két csoportba osztotta azokat a Szentírásból vett képeket, amelyekkel az egyház valóságát meg akarta világitani. Az egyház külső oldalára mutató képek: az egyház olyan, mint a nyáj, amelynek élén Jézus Krisztus mint pásztor áll, ahogyan az ószövetségi nép élén Jahve állt; az egyház továbbá olyan, mint egy épület, amelyet építómesterek egyes kövek egyberakásával építenek fel, a fő építő és a szegletkő maga Jézus Krisztus, a hívők pedig az épület alkotó elemei; és végül az egyház olyan, mint a templom, melyben az Istent keresők gyülekeznek, a családi ház, amely termékeny, boldog együttlét helye. E képek foglalata és tökéletes betéjelítője az Isten néperől szóló fogalom.

Az egyház kettős, emberi és természetfölötti valósága világosan áll előttünk: az egyik oldalon az egyház mint látható közösség, mondhatnók: üdvösségi közösség, a másik oldalon pedig mint misztérium, mint életet közlő természetfölötti valóság jelenik meg. Az utóbbi az egyháznak Krisztushoz való életkapcsolatát fejezi ki. Említést tettünk már arról, hogy a zsinat szerencsésen egy régen elfelejtett fogalmat állított ismét a teológiai kutatás középpontjába: „Isten népének” fogalmát. Szent Pálnak a Krisztus-testről alkotott teológiája még nem tárta föl az összefüggéseket a maguk bibliai mélységében, csupán a Krisztushoz való vonatkozást érinti. Isten népének fogalma átfogóbb és teljesebb: folytonosságot állapít meg az Ó- és az Újszövetség között; a kettőt Isten hívása és egyetemes üdvözítő akarata köti egybe, és a két nép egybetartozik Krisztusban, az ő véreben kötött szövetségben. Így az egyház mint a Krisztusban létrejött új nép, a régi Isten népe örököséként járja Krisztus lelkétől vezérelve a történelem útját, zarándok nép, amely az egész emberiséget egybeköti Krisztus testének közösségében. Az egyház tehát látható történelmi valóság, a Krisztusban hívők közössége, akik üdvösségi szervezetben, központi tekintéllyel rendelkező vezetők, a pápa és a püspökök irányításával, körülírt törvények és szokások kö-

vetésével üdvösségi intézményben élők vallásos meggyőződésük és önként vállalt erkölcsi normák szerinti hitvalló közösségi életüket. Az új Isten népe Jézus Krisztusban lett először valóság, ezért az egyház egysége csak Krisztusból eredeztethető.

Az egység az egyház lényegének első jele. „Az egyháznak egységre és közösségre van szüksége, nem azért mert ez kívánatos, öröndetes vagy hasznos, hanem mert az egység és a közösség az egyház lényegéhez tartozik” (Albert Ebner). Egység és közösség! E kettő eredetét és vonatkozását kell kielemeznünk.

Jézus Krisztus, az Istenember, saját valóságában kötötte egybe az Istent és az embert. Ez az istenemberi kettősség, a „theandrikus” kettősség struktúrája valósul meg az egyházban is. Az egyház Jézus Krisztus művének folytatója, Szent Pál szerint mondjuk: a történelemben továbbélő titokzatos Krisztus, akiben az isteni és emberi elemek éppúgy megtalálhatók és egymásba folynak, mint ahogy Jézus Krisztus személyében egység volt az Isten és az ember között. Az egyház ezért szükségszerűen kétarcú, emberi és isteni, és szükségszerűen a látható, az emberi mindig mint áttetsző fátyol mutat rá az istenire. Jézus Krisztus szent embersége volt a jel, hogy Isten jelen van Jézus Krisztusban, jelen van cselekedeteiben, és jelen van ott, ahol Jézus megjelenik az emberek előtt.

A zsinati szövegek több helyen is említést tesznek az egyház szentségi mivoltáról és szerepéről (Egyház: 9, 42; Lit.: 26). Az egyház szerepe és küldetése tehát egységet teremtő funkció: egység Istennel és egység az emberek között. Az egyház lényegi alkata szerint tehát egység és közösség! Amilyen fokban ez megvalósul és tökéletesedik, olyan mértékben beszélünk az útközben levő és a tökéletesség felé haladó egyházzal. Krisztus szent emberségéről azt mondjuk, hogy „Krisztus szentsége”, Jézus Krisztusról azt mondjuk, hogy a „mennyei Atya szentsége” és mint ilyen „ős-szentség” – vagyis az eredeti jel és eszköz – alapvető egybekötöttség és összefüggés Krisztus isteni és emberi természetének egységében, a Második Isteni Személyben. Az egyház pedig „Jézus Krisztus szentsége”, vagyis jele és eszköze a Krisztusban létrejött istenemberi egységnek és közösségnek. Ilyen értelemben az egyház is ős-szentség, alapja, forrása minden isteni közvetítésnek, amire a Krisztustól rendelt hét szentség hivatott.

Akik hisznek Krisztusban és megkeresztelkednek, Krisztusnak a tagjai és egyúttal Krisztus egyházának a tagjai. Mégis, az alapvető egység mellett, mennyi minden választja el a különböző keresztény hitvallások tagjait egymástól az evangéliumi igazságok sokféle értelmezésében és a keresztény élet gyakorlásában. Miután a keresztények a hitben és a keresztségben megalapozott egyházi egység tudatában élnek, fel kell vetnünk a tökéletesebb vagy teljesebb egység lehetőségének kérdését. Ez az ökumenikus kérdés, az ökumenikus párbeszéd eredete. A katolikus egyház részéről az ökumenizmusnak csak akkor van értelme, ha lehetőség nyílik arra, hogy az egyház fogalmát, legalább annak részbeni megvalósulását az eltávolodott keresztény felekezetekben is megtaláljuk.

Látuk, hogy az egyház – bár külső és belső oldalból tevődik össze – mégis egyetlen valóság: egyszerre az Újszövetség Isten-népe és ugyanakkor Jézus Krisztus titokzatos teste. Az egyházzal szóló korábbi tanítások – és így járt el még a *Mystici Corporis* című enciklika is – egyszerűen azonosították a látható egyházat a láthatatlan kegyelmi közösséggel. A zsinat már nem azonosítja egyszerűen és fenntartás nélkül a hierarchikus egyházat Krisztus titokzatos testével, a kettő kapcsolatot theandrikusan, vagyis a Második Isteni Személy és az általa fölvetett emberi természet kapcsolatával fejt ki. Úgy tekint tehát az egyházra, hogy a különböző összetevő elemek nem azonosak; és e tanítás alapot biztosított az ökumenikus dekrétum számára: tisztázni lehetett a tőlünk távol, vagy rajtunk kívül álló keresztény felekezetek hívóinek egyházi tagságát. A régi teológia a római katolikus egyházat tekintette Krisztus egyetlen valódi és hiteles egyházi alapításának és szervezetének. Még XII. Pius enciklikája is így vélekedett e kérdéstről, vagyis azt állította, hogy a láthatatlan istenközösség is csak a római egyházban valósulhatott meg. Ha ez így lenne, akkor csak egyetlen ökumenikus feladat állna ma előttünk: az elszakadt keresztényeket vissza kellene térítenünk a római egyház kebelébe...

Az ökumenikus probléma legmélyebb gyökere. Eljutottunk az ökumenizmus döntő kérdéséhez. Mondhatjuk-e, hogy a római egyház egyedül és kizárólagos értelemben azonos Krisztus egyhá-

zával, vagy pedig azt kell vallanunk, hogy a Krisztus-test bizonyos értelemben más vallásokban is megvalósul? Régebben a kérdést a teológia az egyháztagság problematikájával vetette fel. Általában azt állították, hogy akik a római egyház keretén kívüli egyházi közösségükben jóhiszeműleg keresztény életet élnek, azok „ex voto”, vagyis vágyuk és szándékuk szerint Krisztus testének tagjai lehetnek. Az egyházzal szembeni elkötelezettségük enélkül jóval tovább ment és egyszerűen kimondta: aki keresztelvével alapján ugyan nem tagja külsőleg a római egyháznak, valóságos tagja lehet Krisztus titokzatos testének, s ennek egyetlen feltétele, hogy e kapcsolatot és érvényét a római egyház is elismerje. A zsinati dekrétum hosszan fejtegeti, hogy akik a római egyházon kívül más egyházi közösségben élnek, hisznek Jézus Krisztusban és részesültek a keresztség szentségében, eleve Krisztus testének tagjai és velünk, katolikusokkal azonosak lehetnek e tagságban. A római egyházzal való kapcsolat feltétele, hogy megtaláljuk a különböző felekezeteknél azokat az egyházi elemeket, amelyek a római egyházat is Krisztus egyházává teszik. Ilyenek az isteni ki nyilatkoztatás birtoklása, a hitből eredő keresztény életmegvalósítás, a keresztény erények gyakorlása, a szentségekkel való élés, az egyházi vezetés mint Istentől rendelt pásztorkodás elismerése, és végül is az imádság és a felebaráti szeretet mint Krisztus Urunk melletti tanúságtétel.⁴

A zsinati dekrétum elsősorban nekünk, katolikusoknak szól, nekünk kell a zsinati párbeszéd útját egyengetnünk. A II. vatikáni zsinat úgy döntött: el kell ismernünk, hogy a római egyházon kívül is fennáll és megvalósul Krisztus teste az elszakadt keresztény egyházi közösségekben is. Mi, katolikusok a római egyházat Krisztus valódi és teljes egyházának tekintjük, mégsem állíthatjuk ezt egyedüli és kizárólagos értelemben. A római egyháztól különálló keresztény egyházi közösségek is hitelesen Krisztus egyházát jelentik – nem különállóságukban, hanem a római egyházi közösséggel és a többi keresztény közösséggel együtt alkotják Krisztus egyetlen egyházát. Az egybekötő kapcsot a közös egyházi elemek adják, ennek ellenére – a zsinati dekrétum megállapítása szerint is – az egység és közösség még nem teljes, az egyes keresztény egyházak még nem valósítják meg Krisztus teljes egyházát. A kérdés most már az, hogy mi a mai keresztények ökumenikus feladata, hogyan lehet közelebb jutni a római katolikus egyház és az egyházak közötti teljesebb egységhez és közösséghez?

A zsinat megnyitotta az utat, amely teológiai tisztázott elvek fényében elvezethet az eltávolodott testvérekhez. A Krisztus-test láthatatlan egységében egyes vagyunk mindannyian. Még mindig hiányzik azonban a látható egység, és ez ma, a zsinat döntéseinek tudatában sokkal szembetűnőbb és tegyük hozzá: botrányos tény akkor is, ha a Krisztusban való hit és keresztség által valóban létező lelki egység egybe is köt bennünket.

A zsinati dekrétum külön is kiemeli, hogy a római egyház ne tekintse magát az egység forrásának és középpontjának, mert ez egyedül Jézus Krisztus, az egyház és a lelkek ura. Krisztus egyházának állandó megújulásra, belső reformokra van szüksége. Ez nemcsak az egyes hívőkre vonatkozik, hanem az egyházra mint intézményre is, amelyek állandó felfrissülésre, újjászületésre kell vágyódnia erkölcsi küldetésében, tanításában és a hívek pásztori vezetésében. Az egyháznak mindig tudatában kell lennie annak, hogy zárandó egyház, amely az egyik korszakból a másikba viszi át Krisztus örökségét, és minden egyes korszakban alkalmaznia kell a krisztusi tanítást a kor emberének igényei és kívánságai szerint. Ez pedig annyit jelent, hogy meg kell tisztítani a százados ráakódásoktól, az olyan elvektől és gyakorlatoktól is, amelyek az új korszakban már csak részleges tartalomnak. A lényegnek mindig meg kell maradnia, és ez Jézus Krisztus, ahogyan az evangéliumban élénk lépett.

Az ökumenikus párbeszédnek még igen sok feladata van. Elsősorban a hitvallás közösségének egységére kellene törekednie, egységbe kell hoznia a szentségek körüli eltéréseket és tisztázni kell a papi szolgálat mibenlétét és a papság apostoli utódlását.

Az ökumenikus párbeszéd és a világgal folytatandó dialógus. Az eddigiekben a katolikus egyháznak a keresztény felekezetekkel való kapcsolatát vizsgáltuk meg. A teljesség követeli meg, hogy a nem keresztényekről is beszéljünk, tehát azokról, akik az evangéliumot nem fogadják el. Az egyházzal szembeni elkötelezettségük és az ökumenizmusról szóló dekrétum egymás után említést tesz az egyistenhívőkről, nevezetesen a zsidókról és az iszlám követőiről, majd kiter a nagyvallások követőire, a pogányokra és végül a mai hitetlenekre is. Hogyan lássuk és értelmezzük most már mindezek kapcsolatát az egyházzal?

A zsinati szövegek a biztatás hangján jelentik ki a következőket: „... mindezek elnyerhetik az örök üdvösséget, mert önhibájukon kívül nem ismerik Krisztus evangéliumát és egyházát, de őszinte szívvel keresik Istent, és a kegyelem hatása alatt arra töreksznek, hogy teljesítsék akaratát, melyet lelkiismeretük szavában ismernek fel”; „azoktól sem tagadja meg az isteni gondviselés az üdvösségre szükséges támogatást, akik önhibájukon kívül nem jutottak el az Isten kifejezett ismeretére, de – éppen nem az isteni kegyelem nélkül – iparkodnak becsületesen élni. Mert ami jó és igaz van náluk azt az evangéliumra való előkészületnek értékeli az egyház és az Isten adományának tartja. Isten pedig megvilágosít minden egyes embert, hogy végül is élete legyen” (Egyház: 16).

Az egyházzal szóló konstitúció nagy lépésekben tört utat mindazok felé, akik az egyházon kívül álltak eddig. A zsinati teológia többfajta kapcsolatot ismer el a kívülállók és az egyház között. Vannak, akik az érvényes keresztység révén az egyházhoz tartoznak, de rajtuk kívül álló okokból nem juthatnak tökéletes részvételhez, mert nem tagjai a látható egyháznak. A zsinat azonban figyelembe veszi azokat is, akik belső vágyukból vagy belső diszpozíciójukból kifolyólag valamilyen láthatatlan belső kapcsolatban vannak az egyházzal, bár nincsenek megkeresztelve és így nem is nyertek szentségi befogadást. A nem hívők között sokan vannak, akik ha Istent tagadják is, lelkiismeretükben mégis azt követik, amit a keresztények Isten szavának, a lelkiismeret hangjának mondanak. Ezért a legtöbben, ha az isteni megvilágítás mellett kitartanak, szentségi kapcsolat, tehát keresztység nélkül is üdvözülhetnek. És mivel Krisztus nélkül senki sem üdvözülhet, ezért kell elfogadnunk azt is, hogy az isteni Ige, Jézus Krisztus a lelkiismeret szaván keresztül kinyilvánítja magát ismét láthatatlanul és nem ismert módon számunkra. Nemcsak a keresztység szentsége tehet bennünket Krisztus és az egyház tagjává, hanem létezhet egy másfajta kapcsolat is Krisztussal és az egyházzal.⁵

Örvendetes jelenség, hogy a teológiai kutatás szerte a világon eredményesen hatol bele a nagy nem keresztény vallások csodálatos kincsházába. Lévéen ők is Isten általános üdvözítő akaratának és az általános kinyilatkoztatásnak hordozói, bizonyára hozzá fognak járulni a legújabb ökumenikus dialógusban a világ megmentéséhez, az egységes új emberiség és a humánusabb ember kialakulásához. Az elmúlt év húsvétján Tokióban, a buddhisták által rendezett konferencián tanúja lehettem annak az akarásnak, hogy a hatszázmillió buddhista kész erkölcsi erőit, mely lelkiségét felajánlani az emberiség megmentéséért. Az egész világ egységének kérdése s a kérdés megoldása ma mindenütt a földön eget ostromló vágy és óhaj. Ahol valamilyen erőit észlelünk, vagy valamilyen új életindítást tapasztalunk lelki téren vagy a tudomány előrelépésének vonalában, fel kell ajánlanunk mindenkiért, az egész emberiségért. A totális dialógus kapcsolatát keressük ma a keresztények és a nem keresztények, a hívők és a nem hívők között.⁶

Az ökumenikus párbeszéd magától értetődő keresztény elkötelezettség lett. A dialógus fenntartásáért, mélyítéséért és sikeréért a pápák, a világ püspökei, a felelős teológusok és lelkipásztorok ismételten szót emeltek. Zökkenők lehetségesek, de már nem kell többé megtorpanásoktól tartani. II. János Pál pápa még a betegágyán nyilatkozott így: kár lenne túl nagy sietséggel bármit is elrontani, de a jelenleginél mégis nagyobb lendületre volna szükség. A mind teljesebb keresztény egységtörekvés mögött vagy mellett mint dinamikus hajtóerő áll az egyetemesebb humanum felé való elszánt és optimista törekvés is. Ha elfogadjuk, amit Bonhoeffer mondott, hogy „Krisztus a többi emberért való ember”, akkor az egyház logikus következményeképpen a többi emberért vagyis mindenkiért van. Y. Congar még 1970-ben írt tanulmányában az ökumenizmus első tizenöt évét igyekszik áttekinteni és ahhoz a megállapításhoz jut el, hogy a keresztények közötti párbeszédnek szükségszerűen a világ felé irányuló ökumenikus tevékenységet vagyis az egység és közösség szolgálatát is vállalnia kell. Az alapvető ökumenikus dialógus nem csupán az egyházak közötti hitvalláskülönbségekre vonatkozik, hanem olyan párbeszédre, amelyben a keresztények az összes vallásokkal, az egész emberiség képviselőivel korunk nagy kérdéseiről tárgyalnak. A keresztények sorsa nem csupán az egyházon belül dől el, mert kereszténynek lenni annyit is jelent, mint a világ szolgálatát, a felelősséget vállalni a másik emberért. A keresztények egzisztenciáját nem csupán az egyházon belüli adottságuk és szerepük határozza meg, hanem a világban elfoglalt helyzetük és a világ alakulásának folyamatosságából adódó feladatok. Nem lehet egyszerűen az egységért imádkozni és dolgozni, „hanem át kell élnünk az egységet a többi ember szolgálatában, az igazságosság, a szegények érdekében tett elhatározások és lépések azo-

nosságában, az elnyomók elleni küzdelemben. A fiatalok nem akarnak sem vitába szállni, sem együttműködni olyan keresztényekkel, akik azt mondják, hogy nem felelősek a világért. A világgal folytatott ökumenikus párbeszéd, az egység és a közösség keresése közös szolgálat, felelőségteljes vállalkozás és közös munka.⁷ XXIII. János pápa a világgal folytatandó párbeszédet a zsinat harmadik célkitűzéseként jelölte meg. A világ nagy ökumenikus átfogásának alapjait a mai teológiának kell kidolgoznia. A teológusok legyenek tudatában a régi kontroverziáknak, lássák a nehézségeket, amelyek a keresztény egyházakat elválasztották egymástól, de irányítsák tekintetüket mindig a jövő felé és kíséreljék meg mindenekelőtt a hagyományos evangéliumi tanítást úgy megfogalmazni, hogy a mai hitetlenek is megértsék és magukévá tegyék legalább ezek felszólító és hívó értékeit. A teológusoknak ma külön erőfeszítéseket kellene tenniük, hogy a teljes átalakulásban levő világban és kultúrában az evangéliumot a mai ember igényeinek, lelki várakozásainak megfelelően interpretálják: szükség van a földi valóságok teológiájára, a fejlődés mélyebb titkának feltárására, a forradalom, az átalakulások és az új antropológia egységbe foglalására nemcsak a mai teológiai fejlődés, hanem a humán tudományok szempontjából is.

A XX. század az egyház és az ökumenizmus százada. A kettő összetartozik! Aki azt hiszi, hogy az ökumenizmus felesleges, az az egyházra vonatkozó minden más kérdést is feleslegessé tesz. Ha azt akarjuk, hogy az egyház megmaradjon, akkor nem tekinthetjük az ökumenizmust sem túlhaladottnak, sem feleslegesnek. De nem is lehet felesleges, hiszen előre tudunk lépni, és az egyház mind teljesebb bizonyosságot tud adni Krisztustól rendelt szakramentális küldetéséről: a szeretet egységét és közösségét magában megvalósítva igyekszik e teremtő erőket mozgósítani minden keresztény felekezeten és az egyistenhívők táborán keresztül az egész világ felé.

XXIII. János pápa zsinata a keresztény életet kívánta megújítani. Ehhez azonban megalapozott teológiai gondolkodásra volt szükség, amelynek végső soron nem állhatott már öngazolás a rendelkezésére, minthogy elszántan az ősforráshoz, az isteni kinyilatkoztatáshoz mert visszanyúl. A teljes, az evangéliumi Krisztust kellett megkeresni mindenütt, ahol az az igazi, hamisítatlan egyházi elemekben feltalálható volt, így a tőlünk eltávolodott keresztény felekezetekben is. A katolikus egyház belső reformja ezért szükségszerűen az egész kereszténység, sőt az egész emberiség átfogásához vezetett. A mai ígéhirdetés és katolikus tanítás egyik feladata, hogy megtanítsuk hívőinket ökumenikusan gondolkodni és cselekedni.

Jegyzetek: 1. A II. vatikáni zsinatnak idevágó legfontosabb dokumentumai: a *Lumen gentium*, az egyházzal szülő konstitúció I. és II. fejezeté, közelebről a II. 14, 15, 16, valamint az *Unitatis redintegratio*, az ökumenizmusról szóló dekrétum, a teljes I. fejezet – 2. Békés Gellért: *Ökumenizmus*. Teológiai Kiskönyvtár, Róma, 1967 – 3. Köhler: *Kard. Augustinus Bea, Stimmen der Zeit*, 1981. Mai – 4. Das zweite Vatikanische Konzil, Dogmatische Konstitution über die Kirche, Aloys Grillmeier: *Kommentar*, 191–205: „A katolikus egyház és a többi egyház közötti kapcsolatot a Krisztus által létesített igazi látható jelek határozzák meg, amelyeket a keresztény közösségek megőriztek mind a mai napig. E közös örökség vezet el majd lassan a teljes egységhez, akármilyen lassú is e fejlődési folyamat.” – 5. G. Barauna: *De Ecclesia I.*, G. Thils: *Die das Evangelium nicht empfangen haben* (Herder, Freiburg, 1966), 602–612 – 6. Cserháti József: *Új lépések az ökumenizmusban*, Vigilia, 1960. április – 7. Yves Congar: *Machen die neuen Probleme der säkularen Welt den Ökumenismus überflüssig?* Concilium, 1970. Ápril

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT 1982 I. negyedévében megjelenő kiadványai

György Attila: **Vasárnapi kenyér** – B év – Szennay András: **Isten vándorló népe** – Szeghy Ernő: **Emlékeim** – Rózsá Huba-Gál Ferenc: **Jézus keresztthalála és feltámadása** – Paulus Holzner: **Szent Pál**

SZENNAY ANDRÁS

A RONCALLI-MISZTÉRIUM

1967 decemberében a leningrádi Ortodox Katedrálisban egy katolikus érsek, Msgr. Jan Willebrands (azóta utrecht-i bíboros-érsek és a Keresztény Egység Titkárság vezetője) lépett az ambóhoz és több ezer ortodox hívő előtt megtartotta homíliáját, majd a hívősereg főpapi áldását adta. A kórus ezután a bizánci liturgiában szokásos áldás-kívánságot énekelte: *Eis polla eti Despo-ta* – és a templomban összegyűlt tömeg válaszolt: Éljen soká, számos éven át!

Ahhoz, hogy erre a jelenet sor kerülhetett századunk derekán, 1958-ban olyan férfinak kellett Szent Péter trónjára lépnie, akiről mind Athenagorasz konstantinápolyi pátriárka, mind pedig később gyászbeszédében Suenens bíboros – alkalmazva a Bibliának a Keresztelőre vonatkozó szavait – így nyilatkozhatott: „Megjelent egy ember, akit Isten küldött – János volt a neve” (*Jn 1,6*).

Amikor *Angelo Giuseppe Roncalli* 1881. november 25-én a kis faluban, Sotto il Montén megszületett, bizonyára sem a szegényes szülők, sem az ismerősök, sem a keresztelő plébános nem gondolhatott rá, hogy „Isten küldötte”, a későbbi XXIII. János pápa fekszik előttük a pólyában. 77 évvel később, a pápakoronázási misén Róma és a világ az új pápa beköszöntő szavaiból már megsejthette, hogy valami új, vagy legalábbis újszerű, szokatlan folyamat veszi kezdetét Rómában és az egyház életében.

Szokatlan volt már az indulás is. A protokollal és az ősi szokással ellentétben XXIII. János, „a világ plébánosa” híveihez, az egyház tagjaihoz, továbbá a közel- és távolállókhoz programbeszédet intézett. Hogy az elkövetkező évek során senki meg ne lepődjék, már ezen az ünnepi órán bejelentette, hogy másféle pápa lesz, mint elődei. Azok, akik benne is ügyes diplomatát és államférfit sejtene, csalódní fognak. Az ő ideálja és célja más. János pápa szeme előtt az a csodálatos evangéliumi kép lebegett, melyet János evangélista állított – az isteni Mester szavait idézve – az emberek elé: a Jó Pásztoré. – Erre a jelenetre, erre a koronázási homíliára emlékezik vissza az I. János Pál karjai között halálba aléló Nikodím leningrádi-novgorodi metropolita könyvének bevezetőjében, melyben XXIII. János pápának állít emléket.

Mégis, már a rövid, nem egészen öt éves pápaság alatt, majd hamarosan azt követően egyfajta sajátos „Roncalli-misztérium” vonzotta, lelkesítette a közvetlen környezetet, a Kúria bíborosait éppúgy, mint a világ püspökeit, a papokat és a híveket, de az egyháztól távol állókat is.

XXIII. János pápa alig ötesztendő pontifikátusát indulásakor sokan úgy könyvelték el, hogy rövid, átmeneti időszak következik az egyház életében. Az „öregúr” majd hamar eltávozik az élők sorából és akkor talán valami új kezdődhet. Tudjuk, nem így történt. Az új vele és általa indult el, hogy – a Szentlélek erejétől támogatva – elkezdje megújítani az egyház arculatát. János pápa ablaknyitása friss levegőt engedett be az egyház kétezer éves épületébe, és annyit, mely bőséges életlehetőséget, „felfrissülést” kínál hosszú időre.

RONCALLI-MISZTÉRIUM? János pápát az utókor aligha fogja majd a könnyen meghatározható egyháztörténeti egyéniségek közé sorolni. Már most, alig húsz évvel halála után sokan úgy tartják számon, mint Isten különleges „rejtjelét”. Az utókor feladata, hogy kibontsa, megfejtse ezt a sajátos rejtélyt. Mégis, már közvetlen halála után úgy ír róla a párizsi *La Croix* (1963. VI. 6.), hogy „egyvalami egészen tisztán ragyogott fel benne: jóságos tekintetében és minden szavában a szeretet melengető fénye és tüze égett”. És: „minden keresztény, de minden ember szívét öröm járhatta át, mert a világ még nem felejtette el egészen a szeretet nyelvét, még érzékeny a szeretet sugárzására”.

De hát akkor miért írt mégis az *Études* hasábjain (1963. júl.–aug.) R. Rouquette „Roncalli-misztériumról”? – Rouquette analízisén az a gondolat vonul végig, hogy Angelo Giuseppe Roncalli „más ember” volt, mint XXIII. János pápa. A hosszú évtizedeken át különféle egyházi be-

osztásokat, a nunciusi hivatalt betöltő Roncalliból valamiféle isteni szikra „újat” kovácsolt. Természetesen nem teljességgel más embert, de új határfokú, új stílusú egyházi vezetőt, pápát: a „világ plébánosát”, aki minden embert, hívőket és nem hívőket egyaránt szeretett, akinek mindenki számára volt mosolya, de komoly szava is, aki a bizalom légkörét terjesztette maga körül, aki képes volt – minden hagyománytisztelte mellett is – az újra, a nyitásra.

Havonta közzétett üzenetében, *A Westminster-Katedrális Krónikájában* (1964. július) az akkori érsek, Heenan többek között ezeket írta: „János pápa régimódi, »a lélek virágoskertje« típusú katolikus volt. Olvasta kedvenc Faberját és rendszeresen recitálta a Szent Szív litániáját. Nem volt eredeti gondolkodó. Továbbá: XII. Pius pápa engedte meg, hogy nős pásztorok is pappá lehessenek, és nem János pápa. XII. Pius vizsgálta fölül és enyhítette az eukarisztikus bűjtöt és vezette be az esti miséket – és nem XXIII. János. Valójában nem volt újító. Mégis óriási vívmányként könyvelhetjük el, hogy megtanította a XX. század emberét arra, hogy milyen kicsi és jelentéktelen a gyűlölet, és mekkora nagy a szeretet jelentősége.” Heenan rámutat arra is, hogy János pápa alakja körül már életében és azóta is bizonyos mítosz kezdett kialakulni. Az sem kétséges, hogy az évek múltával pápasága egyre nagyobb jelentőségűvé vált: azzá, mert felszabadító-jává lett annak az egyháznak, melyet századokon át fogságban tartottak „kicsinyes elődei”. (sic!) Majd ezeket írja: „Az a pápa, akit ismertem, egyáltalán nem volt »mitikus János«. Az én pápám inkább egy jóakarató falusi paphoz hasonlított. Kétlem, hogy valaha is olvasott volna könyvet korszerű teológustól. Megnevetette a tudósokat, amikor elmondta nekik, hogy legkedvesebb esti olvasmánya Faber *Mindent Jézusért* című könyve.”

A „Roncalli-misztérium” és a János pápa körül születő mítosz számos jelentősebb és ismeretlen kortárs közreműködésével alakulhatott ki. A kialakítók sorában rangos helyet foglalhat el Robert Kaiser, aki szerint a pápa „politikai zseni” volt, „tettei mögött – világunk geopolitikai helyzetének intuitív megragadása állott” (Inside the Council, id. Heenan).

E két vélemény között – Heenan és Kaiser – szinte számtalan változat áll. Közös elemük azonban, hogy elfogadják a tényt: János pápa *sui generis* ember, egyedülálló jelenség. És a véleményt nyilvánítók általában azt is hangoztatják, hogy rövid ideig tartó pápasága egyfajta katalizmaszerű jelenség, földindulás az egyház újkori történetében.

Amint azután a pápa halálát követően feljegyzései *Egy lélek naplója* címen napvilágot láttak, sokan mégis úgy vélték, hogy Heenan pontosan fogalmazott, amikor a „lelki virágoskert” lakói közé sorolta János pápát. A probléma csak az – és ez sokak csodálkozásának oka –, hogy a „Roncalli-misztérium” hangoztatásának s a „mítosz” születésének és hátterének mégiscsak van alapja, mert János pápa valóban „földet rengető” dolgokat művelt. Olyanokat, melyeket már aligha lehet társítani a „jámbor falusi plébános” alakjával. És ezek a dolgok sokkal jelentősebbek, mint néhány nős pásztor pappá szentelése, vagy az esti misék bevezetése. A jóakarató, szerény, jószívű falusi papok – még ha pápák lesznek is – nem hívják fel magukra a világ figyelmét forradalmi jellegű *enciklikákkal*, nem indítanak útjára szervezetet az *ökumenikus közeledés* kidolgozása érdekében, nem hívják össze az egyház *egyetemes zsinatát* és még kevésbé adnak részére alapvetően meghatározó szemléletet, illetőleg programot. Ugyancsak nem képesek rá, hogy olvasztani kezdjék a hidegháborús jeget a népek, az országok, illetőleg a kommunisták és nem kommunisták között. Főleg akkor nem, ha már 80 évesek; illetőleg: a jólelkű falusi plébánosok is képesek lennének milderre, ha XXIII. János pápa lelki nagyságával és erejével rendelkezének, melyet általában úgy emlegetünk, hogy a szentek, a karizmatikusok nagysága és ereje. A szentségnek *ezt* a fajtáját a „lelki virágoskert” lelkisége sem kisebbé, sem nagyobbá már nem teheti. Mindazt, amit János pápa elért, nem annyira zseniális meglátásokkal, nem is a lángész alkotó fantáziájával, hanem sokkal inkább imával, szeretettel, jószággal, alázattal érte el. János pápát nem azzal tiszteljük meg, ha zseninek kiáltjuk ki, sem pedig azzal, hogy mitikus hőssé avatjuk. Mégis, János pápa valamit véghezvitt az egyház életében a világ színpadán, ami – világméretben mérve is – eredeti volt és forradalmi, és amit elődei esetleg megálmodtak, de meg sem kíséreltek egy-egy pontifikátusnak akár 20–30 éve alatt sem.

MIT IS AKART JÁNOS PÁPA? Saját kifejezése, mellyel célkitűzését jellemezte, az *aggiornamento* volt. Korszerűvé akarta tenni az egyházat. De ezt konkrét vonatkozásaiban is kifejezte, amikor – és gyakran – annak külső és belső békéjéről és az egységről beszélt. Kedves szövegrész-

lete volt Jézus imája János evangéliumából: *Ut omnes unum sint* – hogy mindnyájan eggyé legyenek.

És miként tudta célját, terveit megvalósítani? – Számos kortársa úgy vélekedett, de elmondták róla halála után is sokan, hogy bár jósága aranyat ért, nem volt nagy szellemi ereje, sem gyakorlati realizmusa – szentimentális, csupaszív ember volt. A környezet hízelgő megnyilatkozásai, majd a világnak a pápa halála miatt érzett szomorúsága – mindezek tények. Ám hónapokkal, évekkel a halála után egyre többen kérdezték: vajon csak álom lett volna, hogy az egyház találkozni kívánt a világgal, minden jóakarátú emberrel, és hogy a világ, az emberek, a távolállók is érdeklődve fordultak az egyház felé? János pápa rövid működése idején sokan remélték, hogy az egyház erkölcsi támaszt nyújt a félelem pusztaságában, a háború elhárításában, a nyomor fölszámolásában és az emberi felelősség és józanság felélesztésében. A pápa halála után pedig egyre többen kérdezték: vajon csak álom lett volna az a rövid időszak, amikor Keleten és Nyugaton egyaránt lelkesedéssel és elismeréssel szóltak a *Pacem in terris* és a *Mater et magistra* enciklikáról, amikor a pápa Béke Nobel-díjat kapott, amikor az USA-ból és a Szovjetunióból egyaránt hivatalos vendégek érkeztek a Vatikánba? Vagy talán mégis azoknak volt igazuk, akik szerint – ahogy mondogatták – a pápa foglalkozzék csak az egyház vezetésével és ne tárja ki oly nagy igyekezettel karját a világ felé? Szent Péter utódai, a „kapu őrei”, ne legyenek egyebek, csupán örök és fölgyázók? . . .

Az igények, megállapítások és kérdések jogossága összefügg egy másik kérdés megválaszolásával: vajon Angelo Roncalli, az öreg pápa már képtelen volt az építő munkára? Úgy tűnik – tartják többen –, hogy igen, hiszen ő csak „kinyitotta az ablakot”, de másokra, utódaira hagyta a munka javát. Természetesen van ebben a kérdésbe bűjtatott állításban igazság is. De joggal vethetjük föl: vajon nem volt-e nagy, sőt hősi tett végre kitérni az ablakot, és vajon nem vált-e ennek nyomán kötelezettségévé az utódoknak, hogy a nagy munkát folytassák, hogy a „meghívás egyházának” kapuit-ablakait továbbra is nyitva tartsák? És így folytathatjuk: a pápaság történetében alig-alig volt olyan, aki annyi egyéni, sajátos és gyakorlati tanítást adott volna a szociális problémák rendezésére, a világ békéjének megőrzése érdekében, mint XXIII. János pápa a *Mater et magistra* és a *Pacem in terris* enciklikában. Azután: a pápaság történetében alig-alig akadt még másik olyan ötéves időszak, melyben a pápaság külső és belső története, hatása ilyen nagy tempóban változott, alakult volna, mint János pápa éveiben. A pápa rövid kormányzása alatt új irányt mutatott a Vatikán itáliai és nemzetközi politikája számára. Az kétségtelenül igaz, hogy ő maga nem készítet kidolgozott tervet az egyház megújítására. Ezt a munkát a Zsinatra hagyta – de úgy, hogy megmutatta a püspököknek, hol, merre keressék a megújulást: Krisztus világosságát ragyogtassák fel újra az egyház arculatán. Legyen az egyház – Krisztus igazságát és szeretetét tükrözve – valóban a népek világossága. János pápa átfogó terve – nagy vonásokban – a minden keresztény, a minden ember, a világ felé való *fültárulkozásban* áll előtünk. Ezt a nyitottságot tükrözte később – bár gyakran csak óvatos megfogalmazásokban – a Zsinat számos dokumentuma.

És a világ készséggel, sőt örömmel fogadta XXIII. János pápa nyíltszívűségét, „ablaknyitását”. Különösen Európa, amely kiábrándult a szűkkeblű nacionalizmusokból, és félt a lábát egyre jobban megvető technokratizmus veszedelmétől. Az ötvenes évek végén, a hatvanas évtized elején egyre többen fordultak Róma felé, ahol egy bölcs öreg ember élt, s akitől megvilágosítást, irányítást vártak: hogyan éljenek-cselekedjenek az igazság és a szeretet szellemében, és hogyan állítsák helyre újra a békét?

Igaz, a választ erre a világ kérdésre már XII. Pius is megadta. Azt mondta az embereknek, hogy az újabb időkben megtapasztalt sok csapás aposztáziájuk keserű gyümölcse. Ez a gyümölcs majd akkor érik be, ha a világ teljesen hátat fordít az Istennek és egyházának. Figyelmeztetésképp kiközösítést helyezett kilátásba sokak számára, óvasképp pedig világos tétélekben fogalmazta újra az egyház tanítását. – XXIII. János viszont, ha nem is mindig szavakkal, de egyéniségének sugárzásával és magatartásával ezt mondta: elég volt már a sok definícióból és az anatómákból. A világ nagy problémáit elődeinél empirikusabb módon közelítette meg. Kevesebb mondanivalója volt az igazság követelményeiről (anélkül természetesen, hogy kétségbe vonta volna őket), de annál több praktikus tanácsot adott a szeretet gyakorlásáról, a békéről, egymás értő megbecsüléséről. János pápa arra buzdította az embereket, hogy hitük legyen bátrabb, sze-

retetük átfogóbb. Akinek hite van – hangoztatta –, az nem remeg. És szenvedélyes kitartással biztatta a világot, hogy keresse a békét. Ne pusztán úgy, mint egyfajta jog érvényesítésének és az igazságosság diadalának következményét – ezekről a követelményekről ő is látta, hogy elérhetetlenek –, hanem tapasztalati úton, lépésről lépésre megragadva a kínálkozó alkalmakat, hogy maga is minél több emberrel találkozhatson, még az ideológiai ellenfelekkel is.

A „mit akart János pápa?” kérdés megválaszolásakor nemcsak arra lehet és kell választ keresnünk, miképp gondolkodott, milyen célok és vágyak égtek szívében. *A mit tett? mit alkotott?, mit indított útjára rövid pápasága idején?* kérdések, illetőleg ezek megválaszolása nem kevésbé érdekes és fontos feladat. Itt valóban csak vázlatos felsorolásra szorítkozhatunk, tényekre, adatokra. Mindenekelőtt arra, hogy összehívta és megnyitotta, útjára indította a II. vatikáni zsinatot. Ez akkor is az ő érdeme, ha pápasága alatt az idő már „beérett”, ha a Zsinat gondolatával már elődje, XII. Pius is foglalkozott. – Az egyetemes Zsinatnak mintegy bevezetője volt a János pápa által egybehívott római egyházmegyei papi szinódus, és szervesen kapcsolódott a zsinati megújulás gondolatához az egyház jogi kódexének korszerűsítési szándéka is. Az egyetemes Zsinattal a pápa nemcsak az egyház belső, lelki megújulását kívánta szorgalmazni, hanem egyszerűsmin az elszakadt keresztény közösségeket is fölhívta, hogy ápolják az egység gondolatát és katolikus testvéreikkel együtt keressék az egység megvalósításának gyakorlati útját.

ÖKUMENIKUS TÖREKVÉSEK ÉS TÁVLATOK. János pápa ökumenikus tevékenységében valóban csak „törekvésekről és távlatokról” beszélhetünk. János pápa nem volt az ökumenizmus „szakértője”, részletes programot sem dolgozott ki e tárgyban. Valamiképp azonban „forrás” volt, mely nélkül nincs patak, nem indulhat útjára a folyó.

A különváltan élő keresztény testvérek meghívása az egyház egyetemes egységébe János pápa kormányzásának, működésének egyik vezérmotívuma volt. A Jó Pásztor és a szerető testvér attitűdjéből fakadóan a Zsinat meghirdetésekor hangoztatta, hogy meghívja a különvált keresztény közösségeket és kéri őket, barátságosan és testvériesen kövessék őt az egység és kegyelem keresésének közös útján. Különösen nagy nyomatékkal ismételte meg e meghívást a keleti egyházak felé, amelyekkel annyi bensőséges szál fűzi egybe a katolikus egyházat. A világegyház havi ima-szándékainak kijelölésénél 1960 januárjától kezdve ismételten az „ut omnes unum sint” gondolata vezette.

A nagy emberek egyik jellemző és nem lebecsülendő értéke, hogy saját céljaikat, munkaprogramjukat szem előtt tartva jól válogatják meg közvetlen munkatársaikat. Ami XXIII. János pápa ökumenikus elképzeléseit és célkitűzéseit illeti, ez teljességgel sikerült. Olyan segítőtársat emelt maga mellé a német származású jezsuita, *Augustin Bea* személyében, aki nemcsak megértette és magáévá tette a pápa ökumenikus törekvéseit, hanem előre is lendítette azokat. Bea bíboros egyik közvetlen tanúja és igazolója volt annak a hallatlan sugárzó erőnek, amely – épp ökumenikus vonatkozásaiban – a pápából áradt. Amint erről Oscar Köhler tanulmányában tájékoztat (*Stimmen der Zeit*, 1981. 301–313), Bea esetében nem a jezsuitáknál megkövetelt „pápa iránti tiszteletről és engedelmességről” volt csupán szó. Inkább azt mondhatnók, hogy az éles szemű vezető felfedezte a jeles biblikus tudósban az ügy számára legmegfelelőbb munkatársat. E felfedezés következménye lett többek között, hogy az 1960. június 5-én a pápa által életre hívott Keresztény Egység Titkárság élére Bea bíboros került. A Titkárság föllállítása után Bea hamarosan megkérdezte a pápát, hogy felvegye-e a kapcsolatot az Egyházak Világtanácsával? János pápa úgy vélekedett, hogy „az ügy számára még nem érett meg idáig”. – Mire a kongeniális Bea csak ennyit jegyzett föl naplójában: Ebből azt a következtetést vontam le magamnak, hogy akkor „meg kell azt érteni”. És ebben az „érlelő folyamatban” – ugyancsak Bea följegyzései szerint – a pápa diszkrét módon mindig segítően állt mögötte. Ennek lett később kimagasló és látható eredménye, hogy a II. vatikáni zsinaton a nem katolikus keresztények megfigyelői is jelen lehettek. Igaz ugyan, hogy a zsinati előkészítő bizottságnak titkos szavazással megejtett idevonatkozó eredményét (mely valószínűleg negatív volt) sohasem hozták nyilvánosságra, mégis, az egyébként rendkívül diszkrét Bea bíboros kis rést nyitott a zárt ajtókon, amikor följegyezte, hogy: „a megfigyelők meghívása közvetlenül XXIII. János személyes döntésének köszönhető”. Ugyanez a Bea bíboros mutatta be az audiencián a pápának a meghívott megfigyelőket (két nappal a Zsinat megnyitása után, 1962. október 13-án). Az egyébként nyugodt és mértéktartó Bea a kihallgatás

befejeztével csak ennyit mondott: „Ez valóságos csoda!” Érthető, ha János pápa és Bea bíboros közös, az egyetemes kereszténység érdekében végzett erőfeszítéseit sokan egyfajta „concursum divinum”-nak minősítették.

XXIII. János nem volt ugyan tudós, nem is volt kimagasló szervező. Sohasem készült fel arra, hogy az „ökumenizmus specialistájává” váljék. Azt azonban elmondhatjuk róla, hogy mire „pápává érte”, megtalálta az egység felé vezető kapu kulcsát. Ez a kapu pedig nem a hitvíták felé tárja fel, teszi szabaddá az utat, hanem – a keresztények mai egzisztenciális helyzetét, együttélést szem előtt tartva – a mélyebb megértés és a nagyobb szeretet felé. Nem volt a pápa olcsó megalkuvó, aki a tévedés beszüremkedését tette lehetővé. Nem feledte el azonban a még ifjúkorában olvasott Szent Ágoston-i figyelmeztetést: *Gyűlölni kell a tévedést, de szeretni a tévedőket.*

A diplomáciai tapasztalatok megtanították arra, hogy mindig a konkrét, adott körülményeket tartsa szem előtt, és ne vágyalmokat keressen. Nem volt maximalista, aki az „abszolút eredmény” érdekében elmulasztotta volna az „éppen lehetséges” elérését, vagy legalábbis megközelítését. E megközelítés útját – józan szemlélettel – annak előtérbe állításában látta, ami összeköt az elszakadt, különvált keresztényekkel. Mindenekelőtt Jézus Krisztus személyében, aki par excellence út az egység felé, és akiről egyedül mondható el, hogy a Népek Világossága. Ezért is buzdított oly gyakran a pápa, hogy a kinyilatkoztatás tiszta forrásából kell minden keresztény közösgének merítenie, és abból kell a keresztény hit és élet lényeges vonásait kibontania. Ennek a kinyilatkoztatásnak foglalatá, teljessége pedig maga Jézus Krisztus (vö. Acta Apostolicae Sedis 52/1960, 1006 – és még számos helyen). Testvéri szeretetből fakadó megnyilatkozásaival és alázatos, őszinte, szolgálói kész magatartásával még a primátus súlyos és kényes problémájának lehetséges tárgyalásához is kedvező klímát teremtett. A primátusban ő nem uralkodást, hanem mindenekelőtt Péter szolgálatának, a „confirmator fratrum” feladatának folytatását látta.

Ha össze akarjuk foglalni, mi jellemezte XXIII. János pápa ökumenikus szemléletét, nyitását, törekvéseit, akkor a következőket emelhetjük ki:

1. A teológusok dialógusa az ő számára fontos és szükséges, de csak előkészítője lehetett annak, hogy sor kerüljön az egyházak közötti érintkezésre, őszinte beszélgetésekre. A Szentlélek működését nem korlátozhatja semmiféle „szolgálati út”. S bár tudta, hogy vannak olyan nehéz és kényes témák, melyeknek tárgyalását az egyházak hivatalos vezetői még időszerűtlennek tartják, ennek ellenére meggyőződése volt, hogy a hívő nép, az egyházak közötti élő kapcsolat elősegítheti az érlelődési folyamatot. Ugyanakkor fontos „hivatalos lépéseket” is tett, mindenekelőtt életre hívta a Keresztény Egység Titkárságot.

2. A keresztény hívő közösségek élő, tanúságtévő magatartása többet ér minden érvelésnél, többet ér a kérdések fölvetésénél. Az egyház közös istenhívő és Krisztust megvalló tanúságtétele az ökumenizmus legnagyobb ígérete és esélye. Nem kevésbé fontosak a szeretet tetteinek, a karitátszolgálat közös testvéri megnyilatkozásai.

3. Már XXIII. János életében is fájdalmas realitás volt, és az maradt azóta is, hogy a *communio in sacris*, a szentségekhez való közös járulás még nem, vagy csak igen nagy fenntartásokkal lehetséges. Túlzottan nagyok voltak (és sajnos még ma is ilyenek) a keresztény egyházak között az elméleti, teológiai különbségek. Különösen fájdalmas ez az Eukarisztia vételével kapcsolatban, hiszen éppen ennek kellene a *sacramentum unitatis*-nak, az egység jelének lennie. E nehézségek azonban nem adtak fölmentést a pápa számára. Továbbra is kereste a közös utat, és mindenekelőtt szorgalmazta a közös imádkozást. Jól látta és kifejezésre is juttatta, hogy az egység nem szervezési munkának, nem hitvitáknak, de még csak nem is baráti beszélgetéseknek lesz az eredménye, hanem legfőképpen a közös imádságnak és a Szentlélek kegyelmi működésének.

JÁNOS PÁPA TESTAMENTUMA. Amikor 1963 tavaszától egyre több kép jelent meg János pápáról, melyeken már a súlyos beteg arcvonásai is fölfedezhetők, majd a képek a fáradt arcot már a ravatalon mutatták – lényeges változást rajta a figyelmes szemlélő nem tapasztalhatott. Bár a szenvedés hónapjai ott hagyták nyomukat, nem tudták eltüntetni a szeretet és jószág vonásait. János pápa, „a világ plébánosa” eltávozott a földről. Sok minden történt azóta a keresztény egyházak életében, de egyvalami kezdett új elemekkel gazdagodni: egymáshoz való kapcsolatok. A pápa nem vihette végbe lehetetlent: évszázadok eltávolodását, sőt ellenséges szembenállását nem lehet egy rövid pontifikátus alatt, de még egy emberöltő alatt sem megváltoztatni.

Mégis elmondhatjuk, hogy az ő kiegyensúlyozott, jóságos lényére volt szükség ahhoz, hogy az egyházak között – szerény kifejezést használnék – legalábbis valami „mozgásba jöjjön”. Az aggodalmaskodókat könnyen megnyugtathatjuk: János pápa nyitása óta, a Zsinat óta sem kell *mást* hinnünk, nem kell hitünkől egy jöttányit sem földadnunk, de már *másképp* élhetjük hitünket és másképp érintkezhetünk keresztény testvéreinkkel. Egyszerűen azért, mert egyre inkább a *lényegre* összpontosítunk: arra, hogy Isten Krisztusban a világ, és abban *minden ember számára* az üdvösség útja lett. Ez az alapigazság nem zár ki egyetlen más hitigazságot sem, de végső soron mindent magában foglal. A „másképp hinni” azt is jelenti, hogy a hitet nem fenyegető üzenetként, hanem – keresztény testvéreinkkel együtt – valódi örömhírként tárhatjuk a világ elé. Mint meghívást, mint életünket értelmező, gyöttrő kérdéseinkre a végső választ adó evangéliumot. Közös Krisztus-hitünkől fakadóan a szeretet, az irgalmasság, a béke, a megújulás és megújítás emberévé válhat minden Krisztus-hívő keresztény.

János pápának talán legforróbb óhaja az volt, hogy az embereket, „minden jóakarátú embert” Krisztus szeretetéhez elvezessen. Nemcsak azt tudta, hogy erre isteni megbízása és küldetése van, hanem azt is, hogy az emberiségnek ma erre van a legnagyobb szüksége. Ezért tárta fel az egyház ajtaját-ablakát, hogy minden embernek megmutassa a Krisztus felé vezető legbiztosabb utat. Ökumenikus nyitottsága senkit sem zárt ki: mindenkit, a nem hívőket, az egész világot magához kívánta ölelni úgy, hogy közben ő maga is lépést tarthasson az emberekkel, a világgal.

Nikodim metropolitát – ahogyan könyvében megjegyzi – különösen megragadták a pápának ezek a szavai: „Szükséges, hogy fiatalos és bizakodó szívvel a helyes találkozást előkészítsük a világgal, mely szüntelenül mozog, úton van . . . Az a feladatom, hogy azzal, aki halad, lépést tartsak, hogy el ne maradjanak mellőle és ne engedjem, hogy mellettem elmenjenek.”

Az elmúlt mintegy száz év alatt egyetlen pontifikátus sem volt olyan rövid, mint az övé, de aligha lehet kétségre vonni – jegyezte meg ugyancsak Nikodim –, hogy a katolikus egyház számára célkitűzéseiben és ökumenikus távlataiban bármelyik is jelentősebb lett volna, mint János pápáé. A metropolita megállapítását egzaktnak természetesen nem lehet igazolni. Egy azonban kétségtelen: az „átmeneti pápa”, ha csak az egyetemes Zsinat összehívására gondolnánk is, ha csak az ökumenikus nyitottságát említenők is föl – korszakmeghatározó egyéniség volt.

Az egyház úton van. A történelem során még megjárandó út ismeretlen, rejtett számára. Csak is a Lélek vezetésére bízhatja magát. A Lélek pedig századunk derekán egy embert küldött köztünk. János volt a neve. Jóságos és bölcs embert, aki ugyan nem az „újraegyülés kidolgozott programját” hagyta reánk örökségül, hanem imádságos lelkületét. Mert a „helytartó” Urának főpapi imáját ismételve imádkozott és ma is ezt kéri minden kereszténytől: *ut omnes unum sint* – hogy mindnyájan egyek legyenek.

Forrásmunkák: *Johannes XXIII.* Leben und Werke. Eine Dokumentation. Freiburg, 1963 – *Nikodim.* Metropolit v. Leningrad und Novgorod: Johannes XXIII. Ein unbequemer Optimist. Zürich, 1978 – *W. Kasper:* Grundlagen und Möglichkeiten eines katholischen Ökumenismus. in: Theol. Jahrbuch 326-46. Leipzig, 1968 – *O. Cullmann:* Was bedeutet das zweite Vatikanische Konzil für uns Protestanten. Theol. Jhb. 347-67. Leipzig, 1968 – *Oskar Köhler:* „Explosion“ im Leben Augustin Beas. St. d. Z. 1981. 301-13. Aug. Kard. *Bea:* Das II. Vatikanische Konzil und die Einheit der Christen in: Vaticanum secundum. Bd. 1. 116-32. Leipzig, 1963 – E.E.Y. *Hales:* Pope John and his Revolution. New York, 1966. Image Books.

A VIGILIA KIADÓHIVATALA KÖZLI: Megjelent a Vigilia 1981. évi nyolcoldalás tartalomjegyzéke. Előfizetőink részére a januári számunkhoz díjtalanul mellékeljük. Példányonkénti vásárlóink számára 2,- forintos bélyeg beküldése ellenében készségesen megküldjük a kért címre.

AZ ÖKUMENIZMUS JELENE ÉS JÖVŐJE

A háborgó tenger hullámain szelő hajó, keresztet formázó árbocával, az égboltként följe boruló oikoumene felirattal világszerte jól ismert jelképe a keresztyén egyházak közösségének. Ezt a közösséget szoktuk az imént idézett görög szóval jelölni. Meggyőződésünk szerint Krisztus egyházának hajója az Isten által kitűzött cél felé halad történelmünk vizein. Természetesen – a hasonlatnál maradva – ez a tenger nem nyugodt. Olykor hatalmas viharok színtere. Eresztékeiben rázza meg a hajót, és próbára tesz kormányost, utast egyaránt. Máskor pedig szelid áramlataival maga segíti célja felé. Manapság különösen is háborgó tengeren hajózunk, és erősen hánykolódik törékeny bárkánk. Ám afelől is bizonyosak vagyunk, hogy mint korábban, így napjainkban is és a jövőben is biztos pontja ennek a hajónak a Kereszt, amelyet nem rendít meg semmiféle vihar. Az a jel, amelyben valamennyien egyek vagyunk, bármely felekezet hitvallását valljuk is magunkénak.

Az ökumené hajóját a protestáns egyházak indították el útjára 1948-ban; az egyházak egységét keresve, létrehozva Amszterdamban az Egyházak Világtanácsát. Az azóta eltelt évek folyamán egyre többen szálltak erre a hajóra. Az EVT-t alapító európai és amerikai egyházak mellé Afrikából, Ázsiából, Latin-Amerikából, a Karib-tenger vidékéről, a Csendes-óceán szigeteiről.

Vajon merre tart most Krisztus anyaszentegyházának, a földi egyházak közössége hajójának útja napjainkban? Vajon közelebb jutott-e az évtizedek – gyakorlatilag az ökumenikus mozgalom megindulása óta eltelt száz esztendő – során a kitűzött célhoz: a keresztyén egyházak evilági egységének megvalósításához?

Visszapillantva az ökumenikus mozgalom szent fáradozásaira, a kitűzött célt tekintve azt kell tapasztalnunk, hogy az egységet, a szervezeti egységet kereső keresztyén törekvés történelmének kritikus fázisába lépett. Ugyanis ma már korunknak nem mindent elsőpró új jelensége. Elmosódtak azok az éles határvonalak is, amik kezdetben pedig igen markánsan jellemezték: a teológiai kutatás és a missziós-evangelizációs fáradozások közötti kontúrok. Sok bírálat éri az egység keresésére vonatkozó programjait is. Azzal is vádolják, hogy teológiai álláspontjainak kifejtése háttérbe szorult túlzottnak ítélt társadalmi-politikai érdeklődése miatt. Missziói és evangelizációs programjait pedig sokan egyenesen elégtelennek tartják.

A jelenlegi helyzet nagymértékben a siker következménye – vélik többen is. Kétségtelen, hogy az ökumenikus mozgalomnak 1910-ben történt hivatalos megindulása óta az egyházak és nagy felekezeti családok kikerültek elszigeteltségükből és termékeny párbeszédet kezdtek egymással. A széttoreszedettség több évszázados története után úgy tűnt, és még ma is úgy tűnik, hogy a szétcsúszott egy anyaszentegyház kisebb-nagyobb töredékei újra eggyé rendeződnek, kiegészítik egymást. Ennek a folyamatnak azonban mindmáig van egy alapvetően fontos, mind ez ideig kelloképpen meg nem válaszolt kérdése: valójában mit jelent az egyház egysége? A sokféle szerteágazó teológiai vitának, amely erre a kérdésre keresi a választ, van egy közös kiindulópontja, mely szerint az egységre való törekvés elsősorban a Jézus Krisztussal való szembesítést jelenti valamennyi keresztyén felekezet, egyház számára.

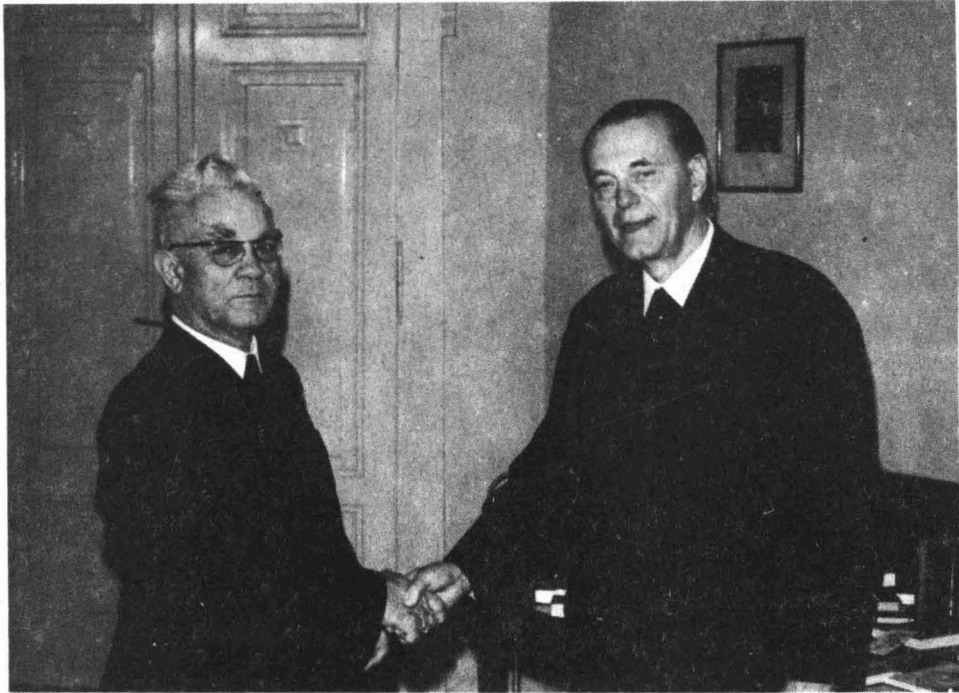
A fejlemények eredményeit tekintve beszélhetünk az ökumenikus mozgalom kezdetéről mint a nagy reménysek idejéről, majd második szakaszáról: az egységkeresés megoldatlan teológiai és szervezeti kérdések által jellemzett csalódások időszakáról, később az ökumenikus stagnáció periódusáról. Legújabbán pedig új kezdeményezésnek lehetünk tanúi: olyan egységkeresésnek, amely a korábbi tapasztalatok nyomán lemond a hiábavaló és megvalósíthatatlannak tűnő szervezeti egység illúziójáról és ehelyett – a kétezzer éves keresztyén tradíció sokféleségének elismerése mellett – ugyanazon hitbeli alapokon, a világ előtti egyöntetű, tettekben megnyilvánuló közös keresztyén biznyságtételre buzdít.

Rendkívül sokat jelentett az ökumenikus mozgalom életében az a tény, hogy az addig szinte

kizárólag protestáns egyházakból álló Egyházak Világtanácsába 1961-ben beléptek a nagy keleti orthodox egyházak. Valósággal érezni lehetett a megújító Szentlélek erejét az egyházak közös út-keresésében. A XI. században végbement nagy egyházszakadás után, amely elválasztotta egymástól Keletet és Nyugatot, mégpedig úgy, hogy – a keresztes háború után egyre fokozottabb mértékben – teljes elidegenedést okozott a keresztyénség két nagy ága között, végeredményben tovább gazdagította az ökumenikus mozgalmat az orthodoxia sajátos teológiai szempontjaival, liturgiájának sokszínűségével. Újabb mélységeket nyitott meg a keleti orthodoxia az ökumenikus mozgalom teológiai gondolkozásában, főként kozmikus krisztológiájával.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni természetesen azt a sajátos hatást sem, amit a római katolicizmus gyakorolt az ökumenikus mozgalomra. Vannak, akik egyenesen azt állítják, hogy a római katolicizmus már jóval előbb foglalkozott ökumenikus kérdésekkel, mint ahogy XXIII. János pápa összehívta a II. vatikáni zsinatot. Több nagy szerzetes rendben jelentkezett erőteljes megújulási mozgalom, arról nem is beszélve, hogy a katolikus központok erőteljes biblikus és liturgikus mozgalma igen sokakat gyarapított a katolikus közösségen belül és azon kívül egyaránt. Az is köztudott immár, hogy a protestáns egyházak ökumenikus mozgalma katolikus körökben kezdettől fogva csöndes, ám határozott tudományos vizsgálat tárgya volt. Így a II. vatikáni zsinatnak az ökumenizmussal foglalkozó és azt érintő dokumentumai ezzel a komoly háttérrel születtek meg.

Egy igen eredeti elmélet szerint – mely segít megérteni az ökumenikus mozgalom és a római katolicizmus közötti nézetkülönbségeket is – a reformáció siettetta a dogmák idő előtti meghatározását és megfogalmazását mind Róma, mind a protestantizmus részéről. A korszakra jellemző polemikus légkör következtében ugyanis az emberek igen hajlamosak voltak negatív és egyolda-

Ez a kép 1976. május 17-én készült. Lékai László bíboros, esztergomi érsek látogatását örökíti meg a Református Zsinat budapesti székházában, ahol Bartha Tibor püspökkel, a Református Zsinat és az Ökumenikus Tanács elnökével találkozott. Szívélyes légkörű beszélgetést folytattak a magyarországi egyházak szolgálatának, kapcsolatának és ökumenikus együttműködésének kérdéseiről.

lú definíciókra, mivel mindkét fél élesen elhatárolta magát a másiktól. A későbbi nemzedékek pedig ragaszkodtak a már kialakult formákhoz. Sokat segített a közös megértés előremozdításában a II. vatikáni zsinat ökumenizmusról szóló dekrétuma, noha a római katolikus egyháznak a más egyházakhoz fűződő viszonya még további tisztázásra szorul. A dekrétum nemcsak a közös teológiai munkálkodás számára, hanem a közös szolgálat, bizonyágtétel és a Jézus Krisztusban adott egység közös keresése számára is lehetőséget ad. Nem véletlen tehát, hogy a katolikus egyház kapcsolatot tart fenn az ökumenikus mozgalmat megtestesítő Egyházak Világtanácsával, anélkül azonban, hogy annak tagja lenne.

Nagy jelentőséget kell tulajdonítani azoknak a kétoldalú tárgyalásoknak, amelyek a különböző felekezeti világcsaládok között kezdődtek meg az ökumenikus mozgalmon belül az elmúlt évtizedekben. Az évszázados elszigeteltség után ugyanis az egyházak szinte egyszerre ragadták meg az ökumenikus lelkület által felszabadított helyzet lehetőségeit. Ezek a kétoldalú tárgyalások (református-katolikus, evangélikus-katolikus, református-evangélikus, orthodox-református, anglikán-katolikus stb.) igen jelentős eredményeket hoztak. Az a legfontosabb, hogy megkezdték az évszázados félreértések tisztázását, tompították és megszüntették a viták polemikus életét, érdemben kezdték összehasonlítani a különböző teológiai tantételeket, és közösen kezdték keresni több teológiai kérdés közös értelmezését. És ezeket a megbeszéléseket – talán ez a leglényegesebb eredmény – számos, a közös keresztyén alapból fakadó etikai döntés és akció követte. Eljutottunk oda, hogy az ökumenikus mozgalom időközben megszületett célkitűzése is megvalósulóban van: az orthodox, katolikus és protestáns keresztyének együtt tudják már olvasni és hallgatni Isten Igéjét, egymás hitvallásos felfogásának, egyházi hagyományainak teljes tiszteletben tartásával.

További, igen fontos tapasztalatokat jelentettek az egyházak egymáshoz való közeledésében a protestáns egyházak körében végbement szervezeti egyesülések is. Az ebből fakadó tanulságok levonásához külön dolgozat megírására lenne szükség. A legelső ilyen egyesülésre Kanadában került sor, ahol a református, a kongrenacionalista és methodista felekezetek fogtak össze s alkottak egy nemzeti egyházat. Hasonló egyesülések jöttek létre ezt követően Japánban, Indiában, az Egyesült Államokban és Ausztráliában is. Közös jellemzőjük ezeknek az, hogy szervezeti egyesülésüket nagyobb részben praktikus okokból valósították meg, és a legtöbb esetben még ma is él a félelem az egységet alkotó felekezeti tömbökben: miközben homogén egyházzá válnak, elveszítik saját jellegzetességüket, hagyományaikat, egyháztörténeti tudatukat.

Az 1960-as években merőben új jelenséggel kellett szembenéznie az ökumenikus mozgalomnak: a karizmatikus csoportok megjelenésével és hatásával. Protestáns felfogás szerint ez az új és felekezeteket átívelő jelenség a Szentléleknek az egyén életében való megújító erejét hangsúlyozza. Summásan azt is mondhatnánk, hogy ez az áramlat szinte kizárólagosan a Szentlélek megtapasztalható ereje alapján ítéli meg az egyes keresztyéneket és az egyházakat. Ebből fakadóan aztán az egyházat mint institutumot gyakran csupán élettelen formának, elhanyagolható keretnek tartja.

Napjaink világának legidősebb kérdéseit, gondjait vetik fel a fejlődő országok egyházai és különösen Latin-Amerika keresztyénei az ökumenikus mozgalom életében. Azzal az eltökélt szándékkal, hogy megszabaduljanak az egyházi kolonializmus nyűgétől, olyan sajátos teológiai gondolkodást fejlesztettek ki – a „felszabadulás teológiáját” –, amely főként saját szükségégeiket, reményeiket fejezi ki. Isten megváltó munkáját annak több dimenziós hatásában látják: a gazdasági kizsákmányolás, a politikai elnyomás, a közösségi elidegenedés, valamint a bűn, azaz az Istentől való elszakadás következményeiből való megváltásban.

Nem lehet említés nélkül hagyni ebben az összefüggésben annak a világméretű felekezetközi mozgalomnak a jelentőségét, amelyet összefoglaló néven keresztyén békemozgalomnak szoktunk nevezni. Célja a keresztyén lelkiismerethez apellálva a hívők tettekre serkentése az egyre fenyegetettebb béke megőrzéséért, a népek és egyházak közötti bizalom erősítéséért. Ennek a mélyen etikai töltésű mozgalomnak ismert megtestesítője a Keresztyén Békekonferencia.

Összefoglalva az eddig felvázoltakat, szem előtt tartva az ökumenikus mozgalom céljára és eredményeire vonatkozó alapvető kérdéseinket, azt mondhatjuk, hogy *legfontosabb eredményei* ígéretesek és reményt keltők. Sikertült egybeterelnie és – immáron bizvást mondhatjuk – tartósan együtt is tartania a különböző tradíciójú keresztyén felekezeteket, mégpedig úgy, hogy a külön-

böző egyházak lényegesen közelebb érzik magukat egymáshoz, mint az ökumenikus mozgalom megszületése előtti időkben bármikor. Sőt testvéregyházaknak érzik immár egymást, készen az együtt gondolkodásra, a közös bizonyoságtételre és szolgálatra. Nem jött létre a kezdetben célul felvázolt nagy egység, nem született meg semmiféle „szuper-egyház”, de ugyanakkor – ez a másik eredmény – az ökumenikus lelkület állandó serkentője lett a korunk nagy problémáit érintő keresztyén bizonyoságtételnek, arra készítve az egyházakat, hogy kilépjenek évszázados elszigeteltségükből, a tudatlanság, a kölcsönös ismeretlenség és a kölcsönös előítéletek varázköréből.

Nem lenne teljes az ökumenikus mozgalomról alkotott képünk akkor, ha nem látnánk világosan *tévedéseit és kudarcait* is. Mindmáig tisztázatlanok a római katolikus egyház és az ökumenikus mozgalom, s főként ennek megtestesítője, az Egyházak Világtanácsa közötti kapcsolat teológiai alapjai, s ennek következtében gyakorlati kérdései is. Egy következő, éppen az ökumené sajátos természetéből fakadó gond: az ökumenikus dokumentumok teológiai karakterének kérdése. Ezeknek az lenne a végső feladatuk, hogy az egyes felekezetek között egyetértést teremtsenek. Mi valósul meg ebből a gyakorlatban? Olykor igen kevés, mert megesis, hogy az egymással szemben álló különböző egyházi hagyományok elnyomják a Szentírás bizonyoságtételének tekintélyét, s így az sokszor nem érvényesül kellően az ökumenikus dokumentumok szövegezésében.

De olyan kérdések is felütik fejüket időről időre az ökumenikus mozgalomban, amelyek kikerülhetetlenek, és jellegüknel fogva máig fel nem oldott *fejzültségeket* hordoznak. Lássuk ezek közül a leglényegesebbeket. Vannak olyan teológiai problémák, amelyek megvitatása, megoldása szinte holtpontra jutott, így például az egyházak organikus, a sokféleségben megbékélt és koncilárius közösségben megvalósítható egységének feloldatlan hármason gondja; a világiak elhivatásának és képzésének, a nők lelkési szolgálatainak, a tekintélynek nyitott kérdései. További feszültséget keltő jelenség az ökumenikus szférát még mindig uraló európai teológiai szemlélettel szembehelyezkedő – az imént már más összefüggésben említett –, a fejlődő országokból származó új teológiai gondolkodás; a konzervatív evangéliumi keresztyének – részben a karizmatikus mozgalmakon át is ható – sokszor ellentétes struktúrájú ökumenikus törekvései; a keresztyén hit és más nagy világvallások közötti messzemenően elégtelen kapcsolat; s nem utolsósorban az ún. helyi ökumenizmus – a helyi egyházak, gyülekezetek közötti felekezetközi testvéri kapcsolat – lassú fejlődése.

Anélkül, hogy hamis álmokba ringatnánk magunkat, végezetül vessünk egy pillantást a napjainkban a jövőt előkészítő ökumenikus mozgalom *feladataira*. Ugy tűnik, legelőször azt kell figyelembe vennie minden ökumenikus törekvésnek, hogy – amint az az egyik legutóbbi EVT központi bizottsági ülésen megfogalmazódott –: bármennyire gyengéknek vagy hitelvesztetteknek érzik magukat az egyházak modern világunkban, melynek „felnöti” embere úgy gondolja, túljutott már a keresztyénység befolyásán, mégis mindig Isten erejéről, bölcsességéről kell bizonyosságot tenniük. Nem úgy, hogy elfordulnak a világtól, hanem ellenkezőleg: a körülöttük élő világra figyelve tesznek hitvallást Jézus Krisztusról, a világ életéről. Ezenközben szerényen, ám határozottan hozzájárulnak az emberiség békés és biztonságos jövőjének megalapozásához, gazdagítva az emberiség közösségét mindazzal, ami bennük sajátos.

Olyan egységet kell keresnünk tehát, amely elismeri a különböző kultúrákat, tradíciókat, hitvallásokat. Amely pontosabb és radikálisabb képet ad a hit és a tett egységéről. Amelyben az egyes keresztyének – bármely felekezet tagjai is legyenek – hitüket nemcsak személyes, családi vonatkozásban élik meg, hanem a közéletben is, sokasodó konfliktusaink közepette is. Amely egységben egymást ismerve s minden hamis előítélettől megszabadulva, a sokszínű keresztyén család azonos rangú tagjaiként teszünk bizonyosságot a megváltó Istenről. Mert meggyőződésünk: a keresztyén egység nem a tradíciók között, hanem egyedül csak Isten kijelentéséből, a Szentírásból fakadó igazság körül bontakozhat ki.

Ajánlott irodalom: Bartha Tibor: Ige, egyház, nép (II. kötet), Református Sajtóosztály, Budapest, 1972 – *uő.*: Hazai ökumené kérdései és feladatai. Theologiai Szemle, 1972/9-10. 257. – *uő.*: Krisztus szolgálatának teljesebb megértéséért. Megnyitó beszéd az orthodox-református párbeszédén. Theologiai Szemle, 1973/1-2. 2 – J. H. Cone and Gayraud S. Wilmore: Black Theology. A documentary history 1966-1979. Orbis Books, Maryknoll New York, 1979 – Avery Dallas, S. J.: Models of the Church. Doubleday and Company, Inc. Garden City, New York, 1974 – Gustavo Gutierrez: A theology of liberation. Orbis Books, Maryknoll-New York, 1973 – Carl F. Hallencreutz: Dialogue and Community. Ecumenical issues in inter-religious relationships. WCC Geneva, 1977 – Pákozdy László Márton és Vály Nagy Ervin: Az ökumenikus teológia néhány alapkérdése. Theologiai Szemle, 1972/3-4. 112 – Philip Potter: Life in all its fulness. WCC Geneva, 1981 – Choang-Sen Song: Trid-eye theology, Theology in formation in Asian settings. Orbis Books, Maryknoll New York, 1979 – Tóth Károly: Örömhír, békeüzenet. Református Sajtóosztály, Budapest, 1981 – Lukas Vischer: Az európai teologia – választás előtt. Theologiai Szemle, 1979/5. 281.

BERECZKY ALBERT TANÍTÁSA

Bereczky Albert posztumusz könyve (*Hálaadás*, a Református Zsinati Iroda Sajtóosztályának kiadása, 1980) – melynek anyagát gondos szeretettel válogatta össze a kötet szerkesztője – beszédes dokumentuma Bereczky Albert áldott szolgálatának, annak az egyetemes ajándéknak, amit az isteni kegyelem a nagy püspök életművében nemcsak a magyarországi egyházaknak, hanem egész magyar népünknek, sőt a világkeresztyénség ma élő generációjának adott.

AZ IGEHIRDETŐ. Bereczky Albert Pozsonyi úti református lelkész, 1948-tól 1958-ig Duna-melléki református püspök, 1952-től Budapesten a Kálvin téren lekipásztor, *külsőleg* valóban olyan volt, amilyennek *Zsindelyné* Tüdös Klára rajzolja (*Isten markában*, 9. l.): „... fekete kabátos, vékony, magas, idősebb ember... rendkívül rokonszenves, nyájas, szelíd, sápadt arcú” férfi. Ez a törekeny testű, csendes szavú férfi azonban a korabeli Budapest egyik legvonzóbb református igehirdetője. Már a *Magyarország* című lap 1943. április 27-i számában ezt írja róla *Ignác Rózsa*: „A pap, akinek szavát hallani messziről elzarándokolnak a pesti és budai emberek, nem híres ember, gyenge hangja van. Nem pályázik Cato erényeire, sohasem szónokol, beszédei nem irodalmi műrecek... A templom zsúfolva van, amikor ígét hirdet. Az a titka, hogy szinte személytelen és olyan tisztán minden emberi hozzáadás nélkül szólja az evangéliumot, mintha maga Krisztus szólna. A közönség nyújtott nyakkal figyelt... Mikor ez a pap beszél, mindenki úgy érzi, hogy vele beszélt személy szerint.”

Hasonlóképp számol be a Bereczky-igehirdetések hatásáról Tüdös Klára is: „Papot én addig csak szónokolni hallottam, de olyan egyszerűen, közvetlenül beszélgetni az Isten dolgairól, mint ahogyan Ő tudott, soha. Ott ragadtam a bibliaórákon és magam sem tudom hogyan, de a végén az imaközösségbe is belesodródtam. Olyan természetesen és egyszerűen beszélt ez a pap az Úr Jézussal imádkozás címén, hogy rám ragadt a bizalma és én is meg mertem szólítani Jézust. Különös élmény volt az az első imádság és valami különös, sosem érzett örömet okozott. Fény gyulladt a szívemben s ennél a fénynél teljesen új világításba kerültek helyzetek, emberek, sőt én magam is” (i. m. 13. l.).

Ennek a szelídségében hatalmas, megragadó igehirdetésnek tizenegy beszédes darabját vette be és nyújtja át az olvasóknak a *Hálaadás* című kötet. Ez a tizenegy szószéki gyöngyszem külön tanulmányt érdemelne. Igencsak érzékelhetők a Bereczky-prédikációk sajátosan *református, magyar és ökumenikus* ízei. De mi most mégsem ezekből az ízekből kívánunk kóstolót adni, hanem másik három vonásra rámutatni. E beszédekből kiderül, miért volt Bereczky Albert igehirdetése *hiteles*. Azért, mert igehirdetése is úgy született, ahogyan arról maga vall a *Hálaadás* 32. lapján: „A bibliaolvasásom ebben az évben is, mint évek óta immár, úgy történik, hogy naponta egy kis fejezet újszövetségi részt és egy teljes fejezet ószövetségi részt olvasok az Exodus bibliaolvasó kalauza szerint. Amit így, a magam élete számára kapok az Igéből, abból születik meg az igehirdetés is.” De jól mutatja e néhány prédikáció azt is, hogy mint a legnagyobb keresztyén igehirdetők szava (Szent Ágostoné, Spurgeoné), úgy Bereczky Albert igehirdetése is mélyen *együttérző, vigasztaló, lelkigondozó* szó: „Ha megérténéd – mondja a *Négy nagy szó* című prédikációban –, hogy te milyen becses, milyen drága vagy Istennek: egészen bizonyos, megolvadna a szíved a hálatól és az örömtől, hogy te, egy ilyen ember mint te, olyan becses, olyan drága, olyan értékes vagy az Isten előtt, hogy a Jézus Krisztus téretted meghalt...” (12. l.). És még egy vonás: a döbbenetes *időszerűség*. Ízelítőül néhány mondat abból a prédikációjából, melyet akkor mondott, amikor hazánkban sok templomban, sokféle gyülekezetben az Irgalmas Samaritánusról szólott az igehirdetés: „... itt van most a bűnbánat perce, ha megértette az irgalmas samaritánusnak ezt az üzenetét a magyar keresztyénség. Meg vagyunk ítélve Istentől... Szeretetet prédikálunk és gyűlöletet élünk... Egy segíthet rajtunk. Az, hogyha bűnbánatunk őszinteségében

feltekintünk a mi Irgalmas Samaritanusunkra: Jézusra... Ő felvette a keresztet...” (53. l.). Ez az idézet azért is jellegzetes, mert Bereczky Albert itt nemcsak a Pozsonyi úti református gyülekezethez, nem is csak a református gyülekezetekhez, hanem a magyar kereszténységhez szól.

AZ EGYHÁZI KÖZÍRÓ. Bereczky Albert nem püspökké választása által lett népünk prédikátora. Püspökké választása annak az alázatos, de következetes prófétai szolgálatnak a gyümölcse is, mely szolgálatot már századunk tízes éveinek végétől kezdve folytatott egyházunk életében. Mégpedig nem csak a mondott, hanem az *írott* szó eszközével. Műveinek pusztán statisztikai felsorolása érzékeltetheti, hogyan lett neve ismert és megbecsült a legszélesebb egyházi közvéleményben. 1917 és 1960 között *száztizennyhat* önálló művet, füzetet, traktátust írt és publikált. Ezek mellett a különböző folyóiratokban, kalendáriumokban mintegy *ezerhét* hosszabb-rövidebb cikket, tanulmányt, írást közölt. Ignác Rózsa szerint nemegyszer úgy, hogy alá sem írta a nevét. Ő maga több folyóiratot szerkesztett, adott ki, vagy volt társszerkesztője különböző leltartamú egyházi lapoknak: a *Református Igehirdető*-nek, a *Keresztényen Család*-nak, a *Református Figyelő*-nek, a *Hit és Szolgálat*-nak, a *Református Sion*-nak, a *Református Élet*-nek és a *Válaszadás*-nak. Igazán azonban híres *prédikáció-sorozatai* (Igazi Vigasztalás, Hegyibeszéd, Boldogok. Ez utóbbi német nyelven is megjelent), de főleg *prédikációs kötetei*: az *Ajtónyitás*, a *Két ítélet között*, a *Keskeny út*, a *Hitben való engedelmesség* és ökumenikus viszonylatban is jelentős missziótudományi műve, a *Die Entscheidung der Kirche und ihre Mission* (Bp., 1963) és *Az egyház prófétai szolgálata* című díszdoktori értekezése tették ismertté nevét itthon és külföldön.

Bereczky Albert személyében a magyar református gyülekezeti ébredés, az építő egyházi sajtó, a kálvini teológia és a bibliás református kegyességéből fakadó egyházi ellenállás ismert, nagy tekintélyű képviselője került a Duna mellék püspöki, majd a Magyarországi Református Egyház lelkészelnöki székébe.

A MAGYAR NÉP SZERELMESE. Hogyan lett azonban Bereczky Albert egész népünk prédikátorává? A folyamatot megragadó öszinteséggel mondja el posztumusz könyve egyik írásában: „A szokványos kifejezéssel élve magam is egy pietista típust képviseltem – olvassuk –, amelyik abban a lényeges vonásban különbözött az úgynevezett egyesületi vagy közösségi kereszténységtől, hogy minden erejével a gyülekezetben akart ébredést és életet, az egyházban látta nemcsak munkaterületét, hanem lelki otthonát is... Budapest egyik külvárosi gyülekezetében szolgáltam a harmincas években és csak itt-ott tudott feltörni bennem az elaltatott lelkiismeret, amikor szegény inasgyerekek nyomorult sorsát vagy tömegszállításokon összezsúfolt, szerencsétlen hajléktalanok úgynevezett lakását láttam... A hitlerizmus megriasztotta lelkiismeretemet... a nálunk is mind erősebb antiszemitizmus sok aggodalmat váltott ki bennem. De az igazi fölríadás 1938-ban következett be... Kitört az első, csúfosan elveszített világháború után a második és ez sokkal mélyebb szegénybe és romlásba vitte szegény népünket, mint bármilyen addigi azelőtt... A háború nemcsak sok százezer szerencsétlen magyar embernek életébe került kint a harctereken, hanem végigsöpört szinte lépésről lépésre az ország egész földjén... Az egyéni kegyesség mindig áldott, de önmagában elégtelen és szűk világából Isten kényszerítő ereje kiparancsolt a népet, a nemzetet, a világ életének nagy ütközőpontjai közé” (93. l.). S Bereczky Albert helytáll ezeken a pontokon. A nagyon nehéz napokban általában *nyolcszázra* tehető a keresztelések száma a Pozsonyi úton, mivel jó ideig egy-egy keresztelvével életmentést jelentett. A „fekete kabátos, vékony, szelíd, sápadt” férfi az üldözöttekért érzett krisztusi felelősséggel hozta-vitte a mentesítő iratok százait. Hogyan is írja a szemtanú, *Zsindelyné*: „A szegény Pozsonyi úti pap részt vett abban a küldöttségben is, mely az új kormányfőnél, Sztójainál tiltakozott az egyház nevében a deportálások ellen. És milyen állapotban került vissza onnan. Sirva, jajgatva, kétségbeesve, hogy milyen kezekbe került az ország, de bátran járt a várba, menteni, akit bírt... Bujdosókkal lett tele a Pozsonyi úti parókia is... Egy napon aztán a papnak is menekülnie kellett hazulról” (i. m. 34. l.). De Isten megvédte hűséges szolgáját, sőt egészen új, szokatlan feladatokkal bízta meg. A szolga így vall erről a *Hálaadás*-ban: „A nagy összeomlás után megkezdődő új magyar életben átmenetileg részt kellett vennem a gyakorlati politikai életben is. Az ellenállás éve alatt olyan személyi szálak szövődtek közöttem és a világnézetileg tőlem igen messze álló emberek között, hogy nem térhettem ki az aktív politikálás kötelezettsége elől. Több mint egy évig voltam állam-

titkár, majd a parlament külügyi bizottságának elnöke. Tudtam, hogy igazi munkaterületem az egyház sajátos szolgálatában van. De azt is tudtam, hogy ez a szolgálat nem független attól a néptől, amelynek húsából és véréből valók vagyunk mi is” (95. l.).

AZ EGYHÁZKORMÁNYZÓ. Bereczky Albert személyében egy testi-lelki alkatában, jellemében, gondolkodásában szószerűre rendelt, izig-vérig ígéhirdető került a hazai református egyház egyik püspöki székébe. Bereczky Albert egy évtizeden át az *ígéhirdetés* törekénynek látszó eszközével kormányozta egyházát. Egyházkormányzása – ma már ez világosan látható – tulajdonképpen egyfajta koncentrált *evangelizáció, ébresztés, fölrázás, kijózanítás* volt. A Jézus Krisztus által mutatott *keskeny út* (kis út) felfedezése és felfedeztetése. De beszéljen inkább ő erről a felfedezésről: „Valami nagyon nehéz dologra vállalkoztunk mi. A megszokott magyar fölény sok hangos és beidegződött frázisa után megszólaltatni a mi igaz örökségünket: a XVI–XVII. századi magyar reformátorok bűnbánó prédikációinak hangját. Ezek a prédikátorok – közöttük pl. a magyar bibliafordító *Károli Gáspár* – az ország romlásának, a török hódításnak, a Habsburg csapásoknak okát merészen magában az Úr Istenben keresték. Mi is rájöttünk, hogy igazi bajunk forrásához az Ige vezet, hogy »pere van az Úristennek az ő népével«. Ha tehát egyházunk meg akarja helyét találni a teljesen megváltozott, új magyar életben... akkor egyházunknak elsősorban nem az államhoz kell igazodnia, hanem Istennel kell perét rendbe tennie, aminek egyetlen módja van. Őelőtte le kell tenni a fegyvert és megvallani: Igazak Uram és igazságosak a te ítéleteid.”

Bereczky Albert nagy felfedezés volt, hogy *uralkodik a mi Istenünk!* S hogy: „Az Ő uralma nemcsak a kiválasztott kegyesek kis körére terjed... hanem az ő uralma hatalmas és fenséges, kiterjed a népre és a népekre, és érvényes mindenre... Az ő ítélete és kegyelme között halad a mi egyházunk keskeny útja és se jobbra, se balra nem térhet le róla. Előtte megy, aki őt elhívta... maga az Ő ura, aki egyben a világ Ura is... Az Ő nyomdokain a táguló szeretet látomását nyertük napról napra és évről évre... Ez az egész belső folyamat, a *bűnbánat* a megítélt múltért, a *hálaadás* a kegyelemből kapott új élet lehetőségéért, a szeretetben való *szolgálat*, ez az a keskeny út, amiről szó van.” Miért keskeny? Bereczky Albert szerint azért, mert „hol az élő hitet kellett az egyházban védelmezni a mindenáron alkalmazkodó emberek opportunistá törekvésével szemben, hol az introverz kegyességet ostromolni, hogy lássa meg, vegye észre és tegye azt, amit Isten éppen most és itt eléje ad lehetőségül és feladatul”. Ha az egyház az alázatos hit engedelmségében él és szolgál az Ő Urának, különbséget tud tenni az egyház változatlan és időszerű feladatai között. Így fogja felismerni, hogy a mindent egybefoglaló parancs a *szeretet szent törvénye*. Ennek a szeretetnek pedig konkrét területe szélesedő körben a város vagy község, melynek területén a helyi gyülekezet él, az a nép, nemzet, amelynek életébe bele van ágyazva az egész teremtett világ (Oikumené-emberiség, földkerekség), amelyet Isten úgy szeretett, hogy az ő Egyszülött Fiát adta érte – tanította Bereczky Albert.

A MAGYAR ÖKUMENÉ EGYIK ÚTTÖRŐJE. Bereczky Albert posztumusz könyve tükrében is a magyar ökumené „töretlen hívének és gyakorlójának” bizonyul. Az idősebb nemzedék talán még nem felejtette el, milyen meleg, baráti szálak fűzték őt *Bánáss* római katolikus püspökhöz. Név nélkül, de maga is megemlékezik erről egyik előadásában: „És jórészt a római egyházat is ideszámíthatjuk, akinek számottevő vezető emberei közül sok olyan barátom van (még inkább volt s már csak a túlparról integetnek felénk), akik küzdő testvéreink voltak és maradtak a történelmi sorsforduló idején az egyház helyes útjának keresésében és engedelmes megtalálásában” (89. l.).

Ökumenikus lelkületének szembetűnő vonása az *alázatosság*. „Tudom, hogy nem beszélhetek hivatalból valamennyi magyar keresztyén egyház nevében – írja az *A mi keskeny utunk* című tanulmányában. – De – folytatja – ami itt nálunk történt és történik, arról hittel mondhatom, hogy nem egy-két ember ügye volt és lesz, hanem valósággal az egész magyar keresztyénségé” (88. l.). Nem kívánt tehát szólni az egész magyar keresztyénség nevében, de ugyanakkor nagyon is kívánt szólni az egész magyar keresztyénséghez, és pedig mindenekelőtt a *bűnbánat* hangján: „Elismerjük és fájjaljuk atyáink tévedéseit és őszintén bánjuk a magunkéit. Isten bocsánatát kérjük olyan szavakért, amelyekkel az ígét akartuk szolgálni, de néha csak elhomályosítottuk velük... Isten bocsánatát kérjük azért, hogy a világ gyűlölködését tükröztük...” (83. l.). Honnan ez az

alázat és őszinteség? Nos abból a teológiai felismerésből, mely szerint: „Az egyetemes (katholikus) egyház valamennyi ágazatába tartozó testvéreinktől függetlenül a presbiteriánus és református egyházak nem lehetnek engedelmesek az Úr Jézus Krisztusnak” (85. l.). A továbbiakból pedig mintha csak XXIII. Jánosnak a lelke szólna: „Mi magunk készek vagyunk elfogadni minden hívást a testvéregyházaktól olyan vélemény- és tapasztalatcserére, amelyben a keresztyének újból alávetik magukat az egyház Urának. S mi is mondjuk a magunk hívását mindazok felé, akik hajlandók velünk együtt Krisztus ítélete alá vonni hagyományait, keresve az ő helyreigazítását és azokat, akik készek arra, hogy elhagyják azt, amit Ő nem helyesel. . . Az egész egyházzal együtt várjuk azokat a meglepetéseket, amelyekkel a történelem Ura meggyorsítja megújulásunk ütemét, valamint azokat az új formákat, amelyekkel a szakadatlanul újjáteremtő Isten megdöbönt bennünket, miközben biztosítja egyházának fennmaradását” – olvassuk a *Hálaadás*-ban (85. l.). Bereczky Albert azért volt a magyar ökumené fáradhatatlan úttörője, képviselője, sőt egyik teológiai megalapozója is, mert egzisztenciális élménye volt az egyházak összehasonlása. Így számol be erről az élményéről: „A mi egyházunk teológiai gondolkodásában nagy jelentőségű volt az a felismerés, hogy nem vagyunk a többi egyház életétől függetlenül élő egyház, hanem beletartozunk az egyházaknak abba a közösségbe, amelyről az Apostoli Hitvallással valljuk, az *Una Sancta ecclesia*-ba. Az ökumenikus érdeklődés, majd felelősségtudat meggyökerezett a gyülekezetek életében és az ökumenikus szó majdnem olyan magyarrá lett, mint a presbiter. Imádságban és közösségtudatban újra meg újra átéljük az egyház egységének hitbeli valóságát és örvendeztünk annak, hogy a most még nem látható egység boldogító előízét kóstolhatjuk” (147. l.).

Nem szeretnénk szerénytelennek látszani, de úgy tűnik, a fentiek alapján bátran kimondhatjuk: az a tény, hogy hazánkban is lehetségessé vált a nyílt ökumenikus dialógus és a gyülekezeti szintű szerény, de valóságos ökumenikus „nyitás”, hogy kereshetjük a közös szolgálat (diakónia-*charitas*) útjait és módjait, hogy tudunk egymásért, és olykor már egymással is imádkozni, hogy saját nézeteink kizárólagossága helyett kezdjük Pál apostollal vallani, hogy „Rész szerint van bennünk az ismeret”, azt a magyar keresztyénség legújabb történetében Bereczky Albertnek is köszönhetjük. Hitünkkel ezért Istennek kell hálát mondanunk. Hálát azért, hogy Bereczky Albertet adta sokat szenvedett-népünknek és egyházainknak. Hogy annak a gazdag aratásnak, melynek egyházunkban a hetvenes években voltunk és reménységünk szerint a nyolcvanas években leszünk tanúi és munkálói, Bereczky Albert és nemzedéke volt a magvetője. Bereczky Albert kötetének felelős kiadója *Tóth Károly* püspök és barátja, a könyv felelős szerkesztője, *Hajdu Péter* lelkipásztor ezt a *hálaadást* kívánták magával a kötettel s a kötet címével is kifejezésre juttatni. Ahogyan a szerkesztő előszavában is olvassuk: „Ezzel fejezzük ki mindnyájan, akik örökösei és tanítványai vagyunk, Isten iránti hálaadásunkat őérette, magunkat is és az utánunk jövőket is emlékeztetvén az Igére: Hadd tudják meg, hogy próféta volt közöttük (*Ez 2,5*).”

Bereczky Albert posztumusz könyve nem más, mint *nyílt kérdés* a ma élő egyházi nemzedékhez: Jól értjük-e Istent? Jól értjük-e a Bibliát? Jól értjük-e a történelmet? Sejtjük-e már valamennyire is a Szentháromság Isten üdvtörténelmet formáló életének legeslegbensőbb titkát, a minden emberi rációt, logikát, intellektust túlhaladó misztériumot: „Az én erőm erőtlenség által végeztetik el”? Ez Bereczky Albert prófétai kérdése és prófétai üzenete a ma élő keresztyén nemzedékhez.

Virággá lettünk címmel jelent meg **CSANÁD BÉLA** verseinek és műfordításainak – Rilke és Hermann Hesse műveiből – új kötete Prokop Péter illusztrációival, a könyv borítóján Szántó Piroska grafikájával. – Kapható a Szent István Társulat és az Ecclesia boltjaiban, postai rendelés útján a szerzőnél is (Bp., 1053 Eötvös Loránd u. 7.) a könyv árának, valamint a postai díjnak egyidejű megküldésével.

Küldött a Pannon-táj, a szegénység világának legmélyéről, azzal a hittel, hogy ha valaha a csúcsra érkezem, szolgáljam tisztességgel, emberséggel azt a népet, amely útnak indított. Csúcsra soha nem érkeztem. S ma, 62 évesen, az első szívinfarktus után is égetem alig pislogó gyertyámat a halálíg-szolgálatért.

A Tolna megyei Nagydorog községben születtem 1919. augusztus 13-án. Apám napszámos volt, anyám szolgálány, gyári munkás. Egyedül emelkedtem ki az ötgyermekes családból értelmiségivé. Voltam summás, uradalmak havidíjasa, Pestre gyalogló, padokon alvó, itt takarító, pincér, borbély, asztalos, pékinas, gyári munkás, biztosítási tisztviselő, propagandista, a *Szabad Szó* újságírója, sajtókamarai tag és Móricz Zsigmond *Kelet Népe* című folyóiratának munkatársa. Írói, költői, publicisztikai munkásságomat tizennégy éves koromban kezdtem. Első verseskötetem *Nem az én világom* címmel 1942-ben, *Tizenhárom rózsa* című eposzom 1952-ben, *Dunántúli délutánok* című versesfüzetem 1948-ban, *Macskabosszantó Makula* meseregényem 1970-ben jelent meg.

Feleségem és lányom katolikusok. Engem vallásos szüleim Szenczi-Molnár zsoltárain neveltek: íróasztalomon Pázmány- és Károli-biblia. Lakásom magánmúzeum: fiókjaimban Móricz, Babits eredeti levelei, falaimon 260 kép. Gyűjtő is vagyok, szorgalmas levelező, író-olvasó találkozók meghívottja olykor; magányos, keserű életet élő, de beszédben és írásban szókimondó.

Kopré József

KOPRÉ JÓZSEF VERSEI

Botommal botladozva

*Botom az egyedüli támaszom,
hogy levert lábamról a betegség.
Házfalaknak, há megtámaszkodom
ez a legkinzőbb; az elesettség.
A járókelők, – miként az árnyak
oly észrevétlen tovasuhannak.
Odalehelem sóhajtásomat
a kopott, körúti házfalaknak.
Odatapasztom arcom a kőnek –
vizsem, vonszolom rám-rótt keresztet.
Sehol egy pad, hol megpihenhetnék;
csak ez a bot. Ezt el nem eresztem!
Visít a mentő. Száguld. Porfelleg
kering, mintha vad vihar dúlna.
Nyelvem alatt a Nytroglicerín –
s a szorítás is, – mintha lazulna?
a mellkasomban. És a szívem is
úgy érzem: egyetlenesebben dobban.
Botom az egyedüli támaszom.
Csak abban bízom, csak a botomban...*

Hagyaték

*A tisztességnek ára van!
Ára, – és mekkora ára! –
Van, ki különként adja el,
van, aki méri – dekára.*

*Pedig az nem is árucikk!
Bárgyúság bárhogy kimérni;
A tisztesség olyan madár,
tollát, csak úgy – kár kitepni.*

*A tisztesség csak addig él,
mig súlya van, – ára nincsen.
Őrizted hatvan éven át;
őrizz, – nehogy elveszítsed!*

*A tisztesség – holtodig társ!
Önmagad számára mérce –
aki búcsúztat: mondja ki,
hogy abban élt! És megérte!*

Hazatalálunk

Pilinszky Jánosnak

*Valami bénító szorongás
köti meg érzékszerveinket.
Sebzett madár, törött szárnyakkal
kimért pályán, meddig keringhet?*

*Bezárták előttünk az ajtót,
eddig is hasztalan kopogtunk.
Micsoda zord csillagrendszerek
satuiba szorult a sorsunk?*

*Körön kívül, sugártól távol
más bolygón vár ránk a szerencse?
Külön-külön és együtt vagyunk
korunk Assisi Szent Ference.*

*Hajunkat rég dér-por hinti be.
Viszi terhünket roskadt vállunk.
Megyünk. Ki-ki a maga útján.
Egy a biztos: hazatalálunk...*

HAFENSCHER KÁROLY

A RÓMAI KATOLIKUS–EVANGÉLIKUS PÁRBSZÉDRŐL

Arról a hivatalos, nemzetközi dialógusról lesz szó, amit a Vatikán és a Lutheránus Világszövetség folytat egymással már csaknem másfél évtizede. Ez a párbeszéd, amely a két egyházi csúciszerv által delegált hét-hét tagú Közös Bizottságban zajlik, időben az első volt a II. vatikáni zsinat óta tartó nyolc párbeszéd közül. Mindkét fél részéről a közelmúltban több olyan kijelentés hangzott el, amely szerint ez a legeredményesebb dialógus valamennyi, gyümölcsöző folyamatot jelentő párbeszéd között.

A magyarországi római katolikus sajtó eddig, hetilapjaiban hozott néhány soros híradásokon túl, kétszer adott nagyobb lélegzetű beszámolót e testvéri dialógusról. Először *Lukács László* tollából jelent meg *Az evangélikus-katolikus teológiai párbeszéd* című ismertetés (Vigilia, 1980/4.), mely az eucharisziára koncentrálna számolt be a tárgyalássorozatról 1978-ig, majd a Teológia (1980/4.) hozta *A Teremtő Szentlélek ma is működik* című cikket a jelen sorok írójától. Ebben a dialógus történetét, jellemzését adtam dióhéjban, visszhangjáról közöltem adatokat, várható jövőjéről és hazai vetületéről rajzoltam néhány jellemző vonást. A cikkek ismeretét feltételezve kíséreltem meg most dialógusunk mai értékelését, súlypontjait bemutatni a teljesség igénye nélkül. Illetékességem e témában onnan adódik, hogy a kérdéses Közös Bizottságnak 1973 óta tagja vagyok, azóta minden ülésen részt vettem, utoljára Lantaná-ban (USA) 1981 áprilisában. (Megelőző üléseink: Genf 1973, Róma 1974, Strasbourg 1976, Paderborn 1977, Sigtuna 1978, Augsburg 1980.)

Elismerő vélemények a közelmúltban

A munka már 1967 óta folyik ugyan, de jelentős elismerést, pozitív visszhangot, túl a szakemberek véleménynyilvánításán, csak 1980-ban és 1981-ben kapott. Most érett be és tudatosult, amit a II. vatikáni zsinat után a Bizottság felállításakor célul tűztek ki: nem egyszerűen gyakorlati akcióegységre törekedve, nem is felületes, ünnepélyes nyilatkozatokat téve, hanem mélyreható teológiai vizsgálódással, információcserével közeledjék egymáshoz a két egyház. Ez később kiegészült a közös istentiszteleti életben egymás megajándékozásával, a spirituális értékek átélésével.

A Lutheránus Világszövetség 1981 augusztusában tartott végrehajtó bizottsági ülése (Turku, Finnország) mélyebb közösségre hívta fel a tagegyházakat a római katolikusokkal, és egyúttal a római katolikus egyház illetékeseihez is fordult, „hogyan fontolják meg az esedékes gyakorlati lépéseket és azt, milyen gyakorlati döntések tehetők az egyházaink között már meglévő közösség elmélyítéséért, egyúttal sürgetik az alapvető hitbeli konszenzus kifejezésre juttatását minden szinten”. A Végrehajtó Bizottság ötoldalas dokumentuma – amelyet egyhangúlag fogadtak el – többek között rögzíti: „Készek vagyunk megvitatni a római katolikus egyház képviselőivel azt a fontos kérdést, hogy milyen gyakorlati következményekkel járhat az a hitben való megegyezés, amit már elértünk”. A szöveg itt részletesen utal a Közös Bizottság 1980-ban elfogadott, *Az egy Krisztus uralma alatt* című dokumentumra. Foglalkozott a Végrehajtó Bizottság a Vatikán és a Lutheránus Világszövetség közti dialógus eredményeinek elfogadási (reception) kérdésével, és javasolta, hogy mindkét egyház, „mindegyik mint önálló egész, és minden szinten – vagyis az egyházi felsőség, a lelkészek, és a gyülekezetek szintjén – tegye magáévá a már létrejött megállapodásokat”.

Carl Mau főtitkár sokrétű, számos üggyel foglalkozó évi titkári jelentésében megkülönböztetett helyet és figyelmet szentelt a Vatikán és az LVSZ párbeszédének. Amikor folyamatos haladást jelentett be több ökumenikus területen és a bilaterális tárgyaláson, felhívta a Végrehajtó Bizottságot, fogadjon el határozatot a további lépések ösztönzésére, s a már eddig elért eredmények szélesebb körű ismertetésére és megvalósítására. Jelentette azt is, hogy a Közös Bizottság előtt 1983-ig még három jelentős feladat áll: 1. befejezni az „egységmodellekről” szóló dokumentumot, 2. az intercommunio kérdését és gyakorlatát szorgalmazni, 3. tovább tanulmányozni a pápai primátusság kérdését.

A végrehajtó bizottsági ülés idején a strasbourgi Ökumenikus Kutatóintézet igazgatója, Harding Meyer egy interjúban kijelentette, hogy *új szintet* értünk el a bilaterális tárgyalásokon, lényeges kérdésekben hitbeli konszenzusra jutottunk, és anélkül, hogy diktálni akarnánk, mindkét egyházban le kell vonni az egyetértés gyakorlati konzekvenciáját.

Ezek a vélemények megegyeznek Daniel Martensennek, az LVSZ felekezeti ügyek titkárának 1979-ben adott nyilatkozatával, amely szerint „az 1965 óta folyó világméretű evangélikus dialógus a római katolikus egyházzal a legjelentősebb és legkiterjedtebb valamennyi bilaterális beszélgetés között”. Római katolikus oldalról elmondható, hogy a németországi püspöki kar 1980 novemberében elfogadta a Közös Bizottság által kidolgozott dokumentumot. Willebrands bíboros 1980 júniusában mondott szavai közismertek. Néhány mondatát hadd idézzük: „Ez az evangélikus hitvallás (*Confessio Augustana*) alapot jelent központi tanbeli igazságok közös megvallására és így megerősíti, hogy a múltbeli szakadás nem érintette a közös gyökereket, és hogy hitünknek ezek az elemei, amelyekben közösek vagyunk, sokkal távolabbra nyúlnak és mélyebben gyökeresnek, mint bármely szakadás”. II. János Pál pápa 1980. június 25-i levelében a Közös Bizottság által kiadott dokumentumra reagálva megállapította: „A közös reflexió a *Confessio Augustana*-ra és az evangélikusokkal már régóta folytatott dialógus megengedte nekünk, hogy felfedezzük, milyen szélességben és milyen mélyen vannak keresztény hitünk közös alapjai”: 1980. november 17-én Mainzban, a német evangélikus tartományi egyházak vezetői előtt II. János Pál leszögezte: „Ez a megfelelő idő, hogy hálaadással Istennek megerősítsünk mindent ebben a hitvallásban, ami a keresztény lényegre vonatkozik. Örvendezünk tehát, hogy nemcsak részleges egyetértést fedezhettünk fel néhány dologban, hanem megegyezést a központi tanbeli igazságokban.”

Aloys Klein, a vatikáni Egység Titkárság evangélikus ügyekkel foglalkozó titkára részt vett az LVSZ VB turkui ülésén, és miután a római katolikus-evangélikus kapcsolatok erősítésével foglalkozó határozatot elfogadták, kijelentette: az Ágostai Hitvallás felett folytatott vita világossá tette, hogy ez a hitvallás nem egyszerűen a történelmünkhöz kötött iratok egyike, hanem egy újonnan felfedezett ökumenikus Magna Charta. Értő fülek számára ezzel utalt Friedrich Heiler 1930-ban napvilágot látott tanulmányára, amelyben az Ágostai Hitvallás katolicitását hangsúlyozta. Az Ágostai Hitvallás közös tanulmányozását nyereségnek nevezte a jövőre nézve is erő és tájékozódás szempontjából, és kifejezte reményét, hogy ezentúl már nem lépünk vissza e dokumentum mögé.

Még sorolni lehetne az elismerő nyilatkozatokat. Ezekből kiderül, hogy a római katolikus-

evangélikus párbeszéd túlhaladta a II. vatikáni zsinat ökumenizmussal foglalkozó dekrétumának (*Unitatis redintegratio*) várákozásait. Abban csak azt olvastuk, hogy örömmel kell felismer- ni és megbecsülni a közös örökség igazi keresztény értékeit, „amelyek megtalálhatók más egyhá- zak híveinél is”, a mi esetünkben azonban tanításbeli megegyezésről és hitbeli egységről is szó van. Ahogy a már idézett Harding Meyer említette: „Tudomásom szerint ez az első eset, hogy a katolikus egyház vezető képviselői, beleértve mindenekelőtt a pápát, egy dialógus eredményeit ily mértékben magukévá teszik.”

Két aktuális találkozási pont

Az egyszerűség kedvéért vegyünk fel két konvergencia-pontot a római katolikus és evangélikus párbeszédben. Egyiket a közelmúltból, másikat a közeli jövőből. Az első sikeresnek, eredmé- nyesnek mondható, a második még kérdőjeles. Az egyik tavalyi évforduló: 450 éves volt névadó hitvallási iratunk, az Ágostai Hitvallás. A másik a közelgő Luther-jubileum, a reformátor 500 éves születési évfordulója 1983-ban.

1. A Confessio Augustana jubileuma. Régen tapasztalt lelkesedéssel készült a világ evangélikussá- ga a 450 éves évfordulóra. Könyvek és tanulmányok egész sora jelent meg. A helyszínen, Augs- burgban ünnepeket, kiállításokat, egyházművészeti és egyházzenei bemutatókat tartottak. Egyháztörténeti, teológiai előadások és viták hangzottak el. A Lutheránus Világszövetség éppen úgy kivette a maga részét, mint a regionális és helyi egyházak. Tengernyi sajtótermék próbálta közelhozni a mai olvasókhoz a XVI. század jelentős dokumentumát. Az LVSZ Végrehajtó Bizott- sága 1980-ban szintén Augsburgban tartotta évi rendes ülését. A Magyarországi Evangélikus Egyház is méltó módon emlékezett meg az évfordulóról. A világ evangélikussága Németország- ban, az észak-európai országokban, az Egyesült Államokban, a harmadik világ úgynevezett ifjú- egyházaiban és az európai kisebbségi egyházakban megkísérelte megértetni önmagát, helyét a vi- lág nagy keresztény családjában és a mai emberiségben. Őszintén beszéltünk arról, hogy sok minden hiányzik ebből a hitvallásból, ami oly jellemző XX. századi világunkra: globális látás, szekularizáció, a világvallások mai szerepe. Más a gazdasági, társadalmi, politikai háttér, jelen- tős világ felé fordulás mutatkozik meg minden keresztény felekezetben, új, égető etikai kérdések vetődtek fel korunkban, amelyekre a Confessio Augustanában nem találunk feleletet.

A mintegy 80 millió evangélikus ma szerte a világon jól tudja, hogy más Róma is és más az evangélikusság is, mint a XVI. században volt. A II. vatikáni zsinat után a *Confessio Augustana* második részének aktualitása (22–28. cikk) aligha igazolható. Úgy láttuk, nem maradt nyom nél- kül Róma arculatán, ami egykor evangélikus részről elhangzott. Az egykori evangélikus fél vagy 'tábor' önálló egyházzá lett s mint ilyen, állandó reformációra szorul maga is.

A hiányérzet mellett sok öröme is volt az evangélikusságnak. Újra felfedeztük, az Ágostai Hit- vallás igazi erőssége az, hogy a hit központjára mutat: Jézus Krisztusra irányítja a figyelmet. Eb- ben rejlik ökumenikus jelentősége is.

Római katolikus körökben is sokat foglalkoztak az elmúlt évben hitvallásunkkal. Volt teoló- gus, aki úgy látta, hogy az Ágostai Hitvallás már a Tridentinum létrejöttében is ki nem mondot- tan, de szerepet játszott, a római egyház részben az Ágostai Hitvallással a háttérében fogalmazta meg saját identitását. A Tridentinum különben nem ítélte el, s 1974-től talán éppen ezért élt az az elképzelés, hogy Róma esetleg elfogadja a hitvallási iratot mint az egyetemes keresztény hit egyik lehetséges kifejezési formáját. Ehelyett az történt, hogy a Közös Bizottság 1980 februárjában, Augsburgban tartott ülésén igen jelentős állásfoglalás született az Ágostai Hitvallás ügyében, és ezt március 26-án mind Genfben, mind Rómában nyilvánosságra hozták: *Az egy Krisztus ural- ma alatt.*

Noha a Közös Bizottságnak már eddig is jelentek meg fontos dokumentumai, például a Mál- tai Riport (Evangélium és egyház), amely lezárta a dialógus első fázisát 1967–1972-ig, vagy az Úrvacsoráról írt tanulmánykötet (lásd Lukács László ismertetését a Vigiliában), mégis ezt a kö- zös állásfoglalást tartják az eddigi munka csúcának, melyhez hasonló, széles egyházi rétegeket és szakembereket egyaránt érintő dokumentum még nem született a párbeszédnek során. Ebben a

három részből és 28 cikkből álló állásfoglalásban közösen vallottuk meg, hogy a kettészakadás mindkét egyház életét megnehezítette, bizonyágtételét erőltentette, híveit keserítette, egyénileg is, közösségre is sok szenvedés forrása volt. Korunkban, a tanítványai egységéért imádkozó Jézus Krisztus szavát Szent Lelke újra megvilágosította és új közösségre segített: egymás értékeit felismertük, sőt megtanultuk becsülni; évszázadok elidegenedése után élményszerűen fedeztük fel, hogy ugyanaz a Krisztusunk, az Ő uralma alatt élhetünk. Mindkét fél vállalta az Ágostai Hitvallás kifejezett célját, hogy „bizonyágot tegyen hitünkéről az egy, szent, egyetemes (catholica), apostoli egyházat illetően. . . Nem akar új egyházat alapítani, hanem fel akarja újítani az igazi, tiszta keresztény hitet, amely a Szentírásan alapul és megegyezik az ősegyház hitével.” „Együtt valljuk meg hitünket a Szentháromság Istenben, Jézus Krisztus megváltói művében, a Szent Lélekben, és ez a hitünk az egész kereszténységgel összeköt minket. Még a XVI. század nézeteltéréseiben és vitáiban is evangélikusok és katolikusok egyek maradtak a keresztény hitnek e központi és fontos igazságában.”

Evangélikus körökben meglepetést keltett, hogy széles egyetértés jelentkezik a közös állásfoglalásban a megigazulásról szóló tanítás terén is, amelyet oly sokat vitattak a reformáció idejében. „Egyedül kegyelemből és a Krisztus megváltó művébe vetett hitben, nem a bennünk levő érdemek alapján fogad el Isten és vehetjük a Szent Lelket, aki megújítja szívünket, felkészít és hív a jó cselekedetekre.”

Még az egyházfoglalomban is közös elemeket fedeztünk fel: „Egyházon azok közösségét értjük, akiket Isten gyűjt egybe Krisztus által Szent Lelkével az evangélium hirdetése és a szentségek kiosztása útján, az erre a célra rendelt lelkészi szolgálat segítségével. Noha ebben az egyházban mindig bűnösök vannak, mégis, Isten hűsége és ígérete miatt, ez az egy, szent, egyetemes (catholica) és apostoli egyház, amely mindvégig megmarad. Döntő volt, amit így határoztunk meg: „Az Ágostai Hitvallásra utalva katolikusok és evangélikusok felfedezték, hogy közös a meggyőződésük az alapvető tanításokban, amelyek hitünk központjára, Jézus Krisztusra mutatnak”.

Gondoltunk arra is, hogy a Hitvallás jubileuma nem maradhat egyháztörténeti megemlékezés, hanem új, közös hitvallásra kell, hogy serkentsen. Mai világunkban új kérdésekkel, kihívásokkal és lehetőségekkel nézünk szembe, ezért nem elégedhetünk meg a XVI. századi hitvallás szövegének ismételtetésével, „újólag felfedezett közös hitünk új fogalmazás után kiált. Hitünk megvallására itt és most van szükség, ebben katolikusok és evangélikusok már nem megosztva, egymással szemben, hanem együtt tudnak bizonyágot tenni az egész világ számára adott üdvösségről, amely Jézus Krisztusban van. . . Az a közös hit, amire az Ágostai Hitvallásban bukkantunk, segít ahhoz, hogy korunkban újra megvalljuk. Ezzel tartozunk a világnak, az emberiségnek.”

2. *Luther személye: sem eretnek, sem szent.* Luther születésének 500. évfordulójára, 1983. november 10-ére készül az evangélikus világ. Saját egyházunk körében és a testvéregyházakban egyaránt felvetődik a kérdés, mit jelenthet ma Luther személye és teológiai mondanivalója. Az világos, hogy személyi kultuszt nem szabad űzni az egyházban. Luther maga tiltakoznék az ellen, ha hőssé tennék. Isten ügyében volt érdekelt, szívügye az egyház tanításának és életének tisztázása volt. 1537-ig nem adta fel a reményt, hogy a nézeteltérések „családon belül” oldódnak meg. Hogy ez nem sikerült, Luther élete tragédiájának is tekinthető. Nemcsak humanisták, nyelvészek, német patrióták számára jelent majd fejtörést Luther értékelése a közelgő évforduló alkalmából, hanem kétségtelenül felveti a kérdést az evangélikus egyházban, és valószínűleg nem lehet megtakarítani az állásfoglalást a római egyházban sem. A mai helyzet fonáksága, hogy Luthertől egyfelől sokat idéznek római katolikus kiadványokban, közlik imádságait és énekeit, egyes helyeken – francia, spanyol és részben angol nyelvterületen – elementáris erővel hat iratainak olvasása és sokan újrafelfedezéséről beszélnek, másfelől pedig még fennáll az egykori pápai átokbulla érvényessége immár 460 éve. Egyesekben élt a remény 1967-ben, a reformáció kezdetének mondott 1517-es év 450. évfordulóján is, hogy Róma nyilatkozik Luther személyével kapcsolatban. Volt, aki Willebrands bíboros svédországi meghívását ilyen alkalomnak vélte. Lundban ő tartotta a reformációi ünnepi előadássorozatát, de Róma akkor néma maradt.

Talán segítheti mindkét egyházat az a formula, amiről szívesen beszélnek német teológus körökben mindkét egyházban: *Luther – sem eretnek, sem szent.* Az egyháztörténet jelentős alakja, akit kikerülni vagy elhallgatni nem szabad sokáig. Ez a formula minket, evangélikusokat is józan

önmérsékletre int és megment mindenfajta Luther-idolatriától. Hátránya viszont, hogy két negációt tartalmaz, s ezzel egy személyiség igazi értékét még nem lehet kifejezni. A német evangélikusok az évforduló mottóját megkísérlik Luther egész mondanivalója kondenzálásaként ilyen formában megadni: „Istent féljük, szeressük és benné bízunk mindenek felett.” Ez a héthónapos rendezvénysorozat vezérfonala lesz, és szerintük ökumenikus dimenziókat is nyit. Megítélesem szerint nemcsak az ún. protestáns felekezeteknek, hanem római katolikus testvéreinknek is jelenthet valamit a közelgő Luther-évforduló. Bizonyára Luther személye és munkájának értékelése találkozási pont lesz a közeljövőben, hasonlóan a múlt évi Ágostai Hitvallás évfordulóhoz.

Nem szeretném eltúlozni Luther szerepét a két vallás dialógusában, csupán elkerülhetetlennek érzem a róla való őszinte beszélgetést, tudva azt, hogy nem Luther uralma alatt, hanem Krisztus uralma alatt élünk, és Jézus Krisztus egyháza vagyunk, nem Lutheré. Az eddigi jó tapasztalatok feljogosítanak arra, hogy amennyiben sor kerül Luther szerepének, szolgálatának értékelésére, testvérként, egymás meggyőződését messzemenően tisztelőben tartva, ugyanakkor készen a régi sémák lebontására, megkövesedett véleményeket megkérdőjelezve – új eredményekre juthatunk.

Hogyan tovább?

Nem a tanácsstalanság, hanem a jogos érdeklődés kérdése ez. A reménykeltő eddigi eredmények láttán sem mondhatjuk, hogy a Közös Bizottság munkájának céljához ért, és nem mondhatjuk különösen azt, hogy helyi szinten, a nemzeti egyházakban a Közös Bizottság megállapodásai, közös nyilatkozatai átütő változást jelentettek volna. Ezért sürgetik mindkét részről a gyakorlati konzekvenciák kidolgozását:

Magától értetődően maradt sok nyitott kérdés elvileg is, gyakorlatilag is, ami tisztázásra szorul, megbeszélést igényel. Kétségtelen, hogy az elmúlt négy és fél évszázadot eltüntetni, meg nem törtéنتé tenni egyszerűen nem lehet. A gondolkodási mód, a szóhasználat, a kegyességi életgyakorlat, a liturgikus kincs, az egyházi struktúrák stb. mind-mind különváltak az évszázadok során. Sok türelemre, nyitottságra, tanuláskészségre és megértésre van szükség mindkét oldalon ahhoz, hogy egymást jobban megismerjük és elfogadjuk.

Ezt a munkát, a párbeszéd szolgálatát minden szinten csak *józan reménységgel* lehet végezni. Mindkét szón hangsúly van: a *józanon*, tehát nem légváratat építve, rajongó módon, nem kikerülve a nehézségeket és nem teátrális eredményeket várva, hanem *reménységgel*, mint akik tudják, hogy szolgálatuk nem hiábavaló az Úrban.

Lelkész-munkaközösségi ülésen a nemrég hazánkban járt Johannes Hanselmann bajor evangélikus püspök, egy ökumenikus problémával kapcsolatban feltett kérdésre válaszolva, félig komolyan, félig tréfásan megjegyezte: a jó egyházi vezető olyan, mint a jó autóvezető, tudja, mikor kell gázt adni, és mikor kell fékezni... Lehet, hogy a vezetőknek mindkét oldalon ez a feladatuk.

Meggyőződésem és tapasztalatom, hogy a párbeszéd hasznos, de nem elég, fontos az is, hogy közös életgyakorlattá legyen. A spirituális élet közössége elengedhetetlen, hiszen a kereszténység nem elmélet, hanem új élet az egy Krisztus uralma alatt. Nemzetközi, felekezetközi dialógusban és a helyi egyházak között egyaránt.

Irodalom: 1. Máltai Riport (Theologiai Szemle, 1974) – 2. Evangélikus Élet, 1980. június 22.: Az Ágostai Hitvallás 450 éves, ünnepi szám. – 3. Fabiny Tibor–Hafenschner Károly: 450 éves az Ágostai Hitvallás (Bp. 1980, az Evangélikus Sajtóosztály kiadványa) – 4. Das Herrenmahl – The Eucharist. Frankfurt, 1978. Genf, 1980. 5. Johann Christoph Hampe: Ende der Gegenreformation. Stuttgart-Mainz, 1964. 6. Lutherans and Catholics in Dialogue I–VI. Minneapolis, 1978. – 7. Harding Meyer (szerk.): Augsburgisches Bekenntnis in ökumenischen Kontext. Stuttgart, 1980. 8. A Statement of the LWF Executive Committee on the Document of the Roman Catholic-Lutheran Joint Commission „All under one Christ” and on the Official Statements and Announcements of the Roman Catholic Church with regard to the Confessio Augustana and the CA Anniversary. (Elfogadva az LVSZ VB ülésén 1981. augusztus 10-én, Turkuban.)

PÁLOS ROZITA VERSEI

Ikonosztáz

Vlagyimiri Istenanya

*az üdvözítő vágy
csillagrendszerében
magányos Amen
Mindenekkel egyesít
főlséges szolgálátod*

Pál apostol

*arcomnak mindegy
csók vagy ütés
jártam
a lábnemérintett
út
sugarain*

Péter apostol

*ne félj ne félj ha
kínoknak késeivel
körbedobálnak
a kellő pillanatban
megérkezik az angyal*

Csodatévő Szent Miklós elszenderedése

*szelíd halálom
könnysikálta küszöbén
a legközelebbi
látóhatár az örök-
lét arca – kedveseim*

A szamáriai asszony

*mint vízmenti platán
a növekedést
vagyom Itálot

múltidőbe csomagolt
nevem hoztam el
Érte*

POMOGÁTS BÉLA

ROMON VIRÁG

Reményik Sándor költészetéről

Reményik Sándornak az erdélyi magyar irodalom valamikor talán legnépszerűbb költőjének 1944 óta, midőn összegyűjtött verseinek két vastkos kötete napvilágot látott, nem jelent meg új kiadású verseskötete. Munkásságát a gyanakvás és a félreértés számúzta az irodalmi nyilvánosság különben mindinkább táguló határain túlra, és sem korai tevékenysége nem kapott elemző bírálatot, sem kései költészete nem részesült elismerésben, holott éppen e kései költészetének van jogos helye a magyar irodalom progresszív törekvései között.

A gyanakvás és a félreértés árnyékában Reményik Sándor életműve csendben várta azt a pillanatot, amikor majd irodalomtörténetírásunk érdemben foglalkozik vele, s könyvkiadásunk sem zárkózik el teljes mértékben kétségtelen eszmei és költői értékei elől. Ez a pillanat, úgy tetszik, elérkezőben van: előbb Imre László és Czine Mihály értő tanulmányai, most pedig az Imre Mária szerkesztésében megjelent *Jelt ad az Isten* című verseskötönyv ad hírt a költői életmű iránt támadt érdeklődésről. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztályának gondozásában, Koren Emil bevezetésével közreadott szép kiállítású kötet Reményik Sándor istenes verseit gyűjti össze: több mint ezer költeményéből összesen százötvennyolcat, amelyeknek kb. negyedrésze most először kerül könyvalakban is az érdeklődő olvasó elé.

A kolozsvári költőnek tizenkét verseskötete jelent meg, bemutatkozásként 1918-ban *Fagyöngyök* című könyve, majd 1920-ban *Csak így*, 1921-ben *Vadvizek zúgása*, 1924-ben *A műhelyből*, 1925-ben *Egy eszme indul* és *Atlantisz harangoz*, 1927-ben *Két fény között*, 1932-ben *Szemben az örökméccsel* és *Kenyér helyett*, 1935-ben *Romon virág*, 1940-ben *Magasfeszültség* című kötetei, végül 1942-ben hátrahagyott verseinek *Egészen* című kötete. Ehhez járultak még az ún. Végvári-versek füzetes kiadásai a húszas évek elején: ezek alapozták meg Reményik Sándor hírnevét a két világháború között és ezek okozták a munkásságát sújtó gyanakvást a felszabadulás után. Most sem beszélhetünk úgy Reményik Sándor költészetéről, hogy a tisztázás igényével ne ejtsünk szót e Végvári-versek történelmi szerepéről és szemléletéről.

A *Fagyöngyök* költője jellegzetesen „századvégi” versekkel kezdte pályáját, Vajda János és Reviczky Gyula dallamát folytatta, mintha a Nyugat lírai forradalma nem ért volna el abba a kolozsvári villába, ahol zárt magányban élt. A századvégi „világfájdalom” hangja után váratlanul tetszetek a Végvári-versek keserű indulattal fűtött, mozgósító szenvedéllyel hangzó sorai. E versek magyarázata a történelmi időben rejlik: Reményik Sándor a Románia fennhatósága alá került erdélyi magyarság döntő többségével együtt képtelen volt elfogadni a bekövetkezett politikai realitásokat, kétségbeesve látta százezrek fejvesztett menekülését, s otthonmaradásra, helytállásra szerette volna buzdítani az erdélyi magyar tömegeket. Elkeseredése okozta, hogy ennek során semmiképpen sem menthető nemzeti gyűlölködésbe tévedt, s a hagyományos erdélyi megértés elveit is felmondva, nacionalista közhangulatot szított a helyét egyelőre nem találó erdélyi magyarság között. A Végvári-versekben jelentkező nemzeti elkeseredést és elvakult gyűlölködést az ellenforradalmi korszak revanspolitikája állította a maga szolgálatába: Reményik Sándor így vált egy olyan politikai kurzus költőjévé, amelytől a későbbiek során mind erőteljesebben elhatárolta magát. A felszabadulást követő gyanakvást nagyrészt az okozta, hogy az irodalmunk közvetlen múltjával számot vető történetírás, illetve kritika sokáig nem ismerte fel ennek a személyes elhatárolódási folyamatnak humanista jellegét és progresszív távlatát, s Reményik Sándorban – történetietlen módon – csak a Végvári-versek egykori költőjét látta meg.

Pedig a Végvári-versek indulatossága hamar kihuny: a húszas évek második felében Reményik Sándor már annak a transzylvanista irodalomnak az élvonalában foglalt helyet, amely az erdélyi együttélés nemes tradíciója alapján és az emberi egyetemesség kulturális keretei között kívánta szolgálni az erdélyi népek – magyarok, románok és németek – kölcsönös megértésének ügyét. S ha mások – Áprily Lajos és Tompa László – inkább az erdélyi hagyománynak adtak na-

gyobb hangsúlyt, ő, aki mindinkább Rilkében és Babitsban találta meg költészetének példaképeit, az emberi egyetemességet hangsúlyozta. Az emberi egyetemesség gondolatát erősítette korán kibontakozó vallásos tudata is, amely elsősorban az evangélium moráljának követésében jelölte meg a keresztény ember feladatát. *Mért hallgatott el Végvári?* című versében mintegy visszavonta korai költészetének harcos nacionalizmusát, jóvátételt immár vallásos hitében keresett, s az erkölcsi megigazulás hirdetésében fedezte fel a kisebbségi költő feladatát: „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: *igazabbá lenni*. / Elhallgatott, – mert vad tusák közül / Im máron Istenéhez menekül. / Vele köt este-reggel új kötést. / És rábizza az igazságtevést.”

Ennek a megigazulásra alapozott erkölcsnek a belső ereje lendítette ki magányából a költőt a harmincas években, midőn a terjeszkedő fasizmus minden addiginál magasabbra lobbantotta a nemzeti gyűlölködéseket, s e gyűlölködések lángjánál gyújtotta meg az új világháború tüzét. Reményik Sándor ebben az időben szót emelt a faji ideológia ellen, a magyar és román nép megbékélését sürgette, szenvedélyes költeményekben ítélte el a háborút. Legjobb verseinek az antifasiszta szellemi ellenállás költészetében van helyük, munkássága Babits Mihály harcos humanizmusához igazodva hirdette az ember elidegeníthetetlen jogait és a népek testvériségét. A „fajvédő” demagógia ellenében Petőfi Sándorra hivatkozott, *Petrovics ítélt* című versében írta a következőket: „Mi legfőbb bíránk minden faji perben: / A Vér: a semmi. A Lélek: a Minden.” *Egy más mellett soha?* című költeményében pedig a magyar és román nép között vizslát keltő politika ellen tiltakozott: „Mindig csak elnyomott és elnyomó, / Kis különbség a módszerek között / És árnyalatok kockaforduláskor, / S meztelen önzés mindenek mögött?” Ez a vers Észak-Erdély visszacsatolása után született, a „többségi” lét körülményei között figyelmeztetett a nemzeti együttélés tapasztalataira és követelményeire.

Reményik Sándor életét nehéz szorongások és súlyos betegségek kísérték, lelkének egyensúlyát szinte sohasem találta meg, a kisebbségi létben és az elvadult korban is nehezen lelta meg helyét. „Kettős összeütközés tragikumra táplálja szakadatlan ezt a lírát – mondja Áprily Lajos is –: a kényes idegek nehéz tusakodása az életért és az eszményiség állandó ütközése az örömtelen korral.” Emberi létének és költői helyzetének kínzó ellentmondásait az evangélium hívására próbálta feloldani istenes verseiben. Ahogy Áprily Lajos találóan mondja: „A szociális és individuális költő hosszú, vérvesztéses harca Reményiknél az istenes énekekben jut nyugvópontra”. Nyugvópontra, ha nem is véglegesen, minthogy Reményik Sándor zaklatott lelkülete, kiújuló belső küzdelmei, mint titkos vérzés, mindig átütnek az istenes versek látszólagos békéjén: a nehezen megszerzett evangéliumi derűn.

A *Jelt ad az Isten* kötet verseinek keresztény hite nagyjából olyan ívet jár be, amelynek az evangélium és az Apokalipszis jelöli ki vonalát. A korai versek természetes vallásossága után az 1918–1919-es erdélyi történelmi korforduló ad bizonyos belső drámaiságot a kolozsvári költő istenes verseinek: „Teljesüljön a Te akaratom: / Be fölösleges minden más beszéd... / Az én kezem, e vézna, gyöngye kéz / Hogy tartaná fel az Isten kezét” – hangzik az 1920. július 1-én (közvetlenül a trianoni szerződés aláírása után) keltezett *A Te akaratom*... című költemény. A megbékélésnek ezt a vallomását Reményik Sándor „evangéliumi” versei követik, amelyekben őszinte és termékeny vallásos hitét: Isten iránti bizalmát fejezi ki. Maga a költészet is evangéliumi küldetést kap, az istenhit vallomások kinyilvánításának eszköze lesz. Ahogy *A test Igévé lőn* című költemény mondja: „Így képelem én a költészetet. / Új evangéliumnak, / Melynek alfája és ómegája / Ez a tétel: / A test Igévé lett”. Az evangélium vonzásában önmagára találó költő a természetben és a köznapi életben is az isteni gondviselés működésének igazolását találja meg. Ettől az evangéliumi szellemtől kapja gondolkodásának korai ökumenizmusát is, amely a különben evangélikus vallású – s a kolozsvári evangélikus gyülekezet életében vezető szerepet játszó – költő olyan verseiben nyilatkozik meg, mint a Prohászka Ottokár emlékének szentelt *Szószeréken*, a kolozsvári ferenceseket köszöntő *A hangfogó falak* és a nagyváradi premontrei rendház csendjében keletkezett *Tudom, vendég vagyok*.

Az „evangéliumi” költemények után következnek az „apokalipszis” versei, ahogy az evangéliumi könyveket is – a történelmi időknek megfelelően – János apostol *Jelenései* követték a költő kezében. A harmincas évek mind nyomasztóbb közéleti levegőjében lassan szertefoszlott a hit természetes öröme, felerősödött a kétely, s megjelentek azok a költemények, amelyekben Reményik Sándor Istennel perlekedik, Istent keresi. *Igaz beszéd hitem dolgában, Ezt akartam, Elkéste-*

tek című verseire gondolok, amelyekben már nem az evangéliumok hitbéli bizonyossága, hanem az ószövetségi próféták istenkereső szenvedélye vagy az Apokalipszis rettegése uralkodik. Az a drámai erő, amely Balassi Bálint és Ady Endre Istennel viaskodó verseiből ismerős. „Hull szét és omlik össze bennem / Az én világom s az én életem: / A lelki Transsylvania (. . .) S én egyre sötétebben kérdezem: / Úram, a te megígért nagy irgalmasságod / Ugyan miben áll és hol is marad??!” – hangzik az *Ésaiással* keserű vallomása. János *Jelenései* abban segítenek, hogy a költő szembe tudjon nézni mindazzal, ami még jönni fog, s a rázúduló történelmi tragédiák sötét világában is megtalálja védelmező Istenét: „*Érjem fel, bárha ágaskodva is / Lélekkel a roppant tragédiát! / Legyen számomra legalább nyitott könyv / A Jelenések Könyve – / A szívembe, mint gyűjtőmedencébe / Zuhogjon mindeneknek vére, könnye (. . .) Bármi jön: tudjak vele szembenézni!*” – szövege az egyenlítő érzés az *Így emlékszem* . . . zárószövegében.

A nagy szembenézés mintha ismét békét hozna Reményik Sándor zaklatott költői világába. Kései verseit mintha a „keresztény sztoicizmus” filozófiája világítaná be, az a bölcsesség, amely Pál apostol leveleiből ismerős. „Álmodhatsz, szerethetsz és barátkozhatsz / És végül mégis egyedül maradsz: / *Halálo* egyedül kell elviselned” – olvassuk a *Meghalni mégis egyedül kell* című költeményt; „A kis mindenség, aki én vagyok / Szakadjon millió szilánkba széjjel – – / (Úgyis szétéptem én már magamat!) / *De robbanásom senkit se sebezzen!* / Nekem ezt az egy irgalmat add!” – hangzik a *Másnak nem fájni*. Ezek Reményik Sándor utolsó versei: ekkor már kórházi szobáról kórházi szobára vándorolva töltötte erőtlén életét, s a végső nyomorúságból emelte fel tekintetét valami távoli fényhez. Költői hangjának zengése azonban ekkor sem csökkent, ez a nemesen zengő hang hatolt el költőtársaihoz. „A versed édes és kegyetlen – írta Reményik Sándornak végső üzenetként Babits Mihály – *Úgy hangzik mint a trombita: / a nyomorék vitéz fülében / vagy a halott álmai közt, / aki már feltámadni nem tud, / de a hangot, mely költené, / beszövi az álmok közé / s a költegető hang, a hang / kínok és álmok közt örökre / zeng tovább édesen s kegyetlen.*” Babits üzenete az erdélyi költő tiszta embersége mellett tanúskodik: e tanúvallomást érdemes meghallgatnunk negyven esztendő távlatából is.

GICZY GYÖRGY

A FELVILÁGOSODÁS KORI ÚJHÉBER IRODALOM JELENTŐSÉGE

A zsidóság első költői a próféták voltak. A Szentírás legrégebb fejezete egy népdallá lett költemény: Debora prófétaasszony győzelmi éneke (*Bír* 5.f.). Ezt a mintegy Kr. e. X–XII. századig visszavezethető szépirodalmi hagyományt folytatják egészen a fogságot követő időkig az Isten nevében jövődőlő kiválasztottak a prófécia sajátos kifejezőeszközeivel. Műveik a nép ajkán is megszólalnak mint liturgikus énekek. Ennek legszebb példája a Dávid királynak tulajdonított zoltárirodalom, amelyből számos darab a templomi istentiszteleteken is szerepelt. Az Énekek éneke pedig – túllépve már a liturgikus kereteken – a világi költészet ősmintája lett: különös formai gazdagságával, metaforikus kifejezőmódjával és – mint kinyilatkoztatott szöveg – tekintélyével a középkori, majd az újkori zsidó költők által eszményített alkotás. – *A zsidó szépirodalom ugyanis nem zárult le az ószövetségi Szentírással.* Sőt még a szorosabban vett liturgikus költészet művelése sem szakadt meg a jeruzsálemi Templom pusztulása (Kr. u. 70) után. Jóval az Ótestamentum szent könyveinek elkészülte előtt, az Elefantinében élő népes zsidó diaszpóra megalkotta a történelem első zsinagógáját, amit ugyan Kr. e. 411-ben az egyiptomi papok elpusztítottak, de századok múltán is példát mutatott a többi zsidó diaszpórának egy új – a Templomtól független – liturgikus ünneplésre. Másfelől a hagyomány folytonosságát biztosították a Templompusztulást követően alakult jeruzsálemi és babilóniai tanházak, ahol a Szentírás történelmi nyomán megszületett a talmudi *aggáda* (példabeszéd) és a *midrás*-irodalom. Így a nagy tekintélyű iskolafőnökek, a *gáonok*nak korában (V–XI. század) a liturgia is az aggadából merít s az is-

tentisztelet a midrás vonásait viselő imákkal bővül. Ezeket az Írás alapján bölcselkedő és fantáziadús legendákat teremtő verses alkotásokat – a görög „poietész” szóból – *pijüt*oknak, szerzőiket pedig *pajtánok*nak nevezték. A *pijüt*-költészetre épül a fejlettebb *szelicha*-irodalom, amelynek művelői – bűnbocsánatért esengő fohászaikkal (innen a „szelicha” elnevezés) – a középkori üldözések közepette már művészileg is értékelhető lírát teremtettek.

A *pajtánok* a tavaszi peszáchkor nemcsak a kovászalban kenyér törvényeiről énekeltek, hanem a szerelemről is, hiszen a zsinagógákban ezen az ünnepen hangzik el az Énekek éneke. Ez pedig igen jó alkalom volt arra, hogy az istentiszteleteken midrási „modorban” értelmezve a szöveg részleteit, szentté tegyék a szerelmi lírát, s ezáltal létjogosultságot biztosítsanak a világi költészetnek. Ezért a „melled őzikepár” szentírási kifejezést a két mózesi kőtáblára vonatkoztatták – írja *Patai József a Héber költők* című művében (1). – Ekkortájt már a zsidó világi költészet útját egyengette az iszlám előretörése is: a X. századtól Spanyolországban egyre több zsidó költő jelentkezett, akikre egyaránt hatott az arab versforma és életszemlélet. Közülük a legelső a cordovai születésű Salamon Ibn Gabirol és barátja, a granadai kalifa hadvezérévé lett Sámuel Hánágid.

A reneszánsz idején a zsidó szépirodalom – főleg a sziddurtól (imarend) távolodó költészet – egyre inkább „simul az európai világfelfogáshoz”, s „kilép a felekezeti individualizmus merev bilincsei közül”, hogy elfoglalhassa méltó helyét a világirodalomban (2). A zsidó reneszánsz jellegzetes alakja Manuello, akinek nyelve még zsidó, de stílusa és felfogása már olasz.

Ennek a – próféták koráig visszavezethető – hagyománynak folytatója és betetőzője a felvilágosodás újhéber irodalma.

A zsidó felvilágosodás és az újhéber

A szépirodalom progresszív hagyományát legjobban a költészet képviselte. A felvilágosodás koráig azonban a zsidóság fő irányától, a talmudizmustól eltérő, sőt azzal szembe forduló vallási mozgalmak eszmeköre elsősorban nem a szépirodalom területén tükröződött, hanem a misztikában (kabbala), a karaiták eretnekmozgalmában (3), majd Spinóza filozófiájában. Mindezt a törkvéit – a bensőséges hitélet hangsúlyozását, a Talmudtól való elfordulást és a filozófia vallás-kritikai szerepét – sajátos formában egyesítette a zsidó felvilágosodás, a *hászkalá* –, s eszméinek terjesztése érdekében mindenféle irodalmi formát felhasznált és továbbfejlesztett. A *hászkalá* megteremtői a XVIII–XIX. század felvilágosult gondolkodói, a *maszkilok*, akik arra törekedtek, hogy az új szellemi erőktől forrongó Európában otthonossá tegyék népiüket és vallásukat. Legkitűnőbb képviselőik az európai felvilágosodás szellemi eredményeit elsajátítva sem váltak vallásatlanná, hanem ezeket az új gondolatokat alkalmazva, vallási reformra buzdították az egész zsidóságot, miközben megteremtették az újhéber irodalmat, amely a zsidó kultúrát egységesebbé tette és európai színvonalra emelte. A *maszkilok* a próféták nyelvén és lelkesedésével szólaltak meg, mert megunták már a rabbinikus fejtegetések száraz stílusát s a kifejezés új módját és frissebb formáit keresték. Talán éppen „nyelvújító” tevékenységükben mutatkozott meg leginkább a zsidó felvilágosodás vallási és kulturális vonatkozásainak szoros összetartozása.

A héber szent nyelv. Szentírási kifejezéssel: „lason hakodes”. Az újhéber nyelv – a „héber” szó nőnemű alakjából –: az *ivrit*. A héber szókincsének egy része a vele rokon arameus nyelvből származik. A történelem folyamán több száz latin és görög szó honosodott meg benne. A X. századtól arab jövevényszavak is gazdagították (4). Kiejtésében az askenázt és a szefárdot különböztetjük meg. Az Askenáz a Szentírás jáfeti népe (ld. *Ter* 10,3), amit a középkorban a németekkel azonosítottak; a szefárd – mely sokkal jobban megőrizte az eredeti hangzást – a spanyol zsidóknál volt használatos, napjainkban pedig a modern héber beszéd palesztinai kiejtése. S hogy a héber korunkban ismét élő nyelv lett, az elsősorban a felvilágosodás újhéber irodalmának köszönhető.

A kései *hászkalának* egyik kitűnő képviselője, a varsói *Micha Jozsef Berdicsevszky* a *maszkilok* „nyelvújításának” jelentőségét abban látja, hogy megszüntették a keverék *jiddis* használatát és feltámasztották a kinyilatkoztatás szent nyelvét: „teljesen elfelejtettük volna a Biblia nyelvét, ha nem lenne előírva felolvasásra minden szombaton a Szentírás egyheti szakasza”.

„A kultúra, a szépség és az új életstílus utáni vágy megtalálta kifejezését (ui. az újhéberben), és mint kinyilatkoztatás, mint új törvény nyert megfogalmazást, amely eltörölte a régit.” (5)

De vajon mi volt az oka, hogy a zsidó felvilágosodás egyáltalán létrejöhett, sőt az egész nép életét érintő mozgalommá vált?

Anélkül, hogy a felvilágosodás teljes eszme köréről és történetéről hiánytalan képet akarnánk adni – ami egyébként pusztán a zsidóság szempontjából is, mint az emancipáció története, külön tanulmányt igényelne –, arra feltétlenül hivatkoznunk kell, hogy a XVIII. századi Európában születőben volt a vallási türelem gondolata. Montesquieu a híres *Perzsa levelek* egyikében (*Lettres Persanae*, LXXXVI) már a századelőn – amikor Franciaországban még a protestánsokat sem igen tűrték – megfogalmazta a vallási tolerancia általános elveit: „Ha elfogultság nélkül szabad oszkozodnunk, nem tudom, nem jobb-e, ha egy államban többféle vallás van. Szembetűnő, hogy a túrt vallásokhoz tartozók rendszeren nagyobb hasznot hajtanak hazájuknak, mint az uralkodó vallás követői, mert nem juthatva méltóságához, csak gazdagság útján tűnhetnek ki, munkájuk által iparkodnak meggazdagodni és elvállalják a társadalom legterhebb feladatait. . . A türelmetlenség oly kábulásnak tekinthető, melynek haladása egy az emberi ész elhomályosodásával.” Ehhez a kijelentéshez elegendő egyetlen, ugyancsak a felvilágosodás szellemi központjából, Franciaországból származó történelmi dátumot illeszteni: 1791. szeptember 27-én az alkotmányozó nemzetgyűlés törvénybe iktatta a zsidók korlátozás és feltétel nélküli egyenjogosítását. S ha meggondoljuk, hogy Naftali Herz Wesel *A béke és az igazság szavai* című, II. József türelmi rendeletére reflektáló művének megjelenésétől (1782) számítják a modern héber irodalom kezdetét, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a hászkálát az egyetemes európai felvilágosodás készítette elő. Holott mindez pusztán a lehetőséget kínálta annak a népnek, amely évszázadokon keresztül kiépített szellemi gettóban élt, elzárkózva minden külső hatástól. A felkínált alkalom azonban szerencsés módon talákozott a zsidóságon belül jelentkező igénnyel: a felvilágosodás korában ugyanis a zsidóság mindkét ősi szellemi alapján – a rabbinizmuson és a miszticizmuson – a felbomlás folyamata vitathatatlanul észlelhető. „A rabbinizmus üres skolasztikává és érzéketlen képmutatássá fajult – írja *Simon Dubnow* (6) –, s a miszticizmus a szombatosok epigonjai révén abszurdá lett.” S hogy a zsidó felvilágosodás Németországból indult ki, az azzal magyarázható, hogy a XVIII. század második felében „a zsidóságnak éppen azon a leszűkült területen működtek azok az erők, amelyek egyébként Európában is az abszolutizmus ránehéző lidércnyomása ellenére szellemi fordulatot készítettek elő” (7). A külső lehetőségek találkozása a belső igényekkel mégsem magától értetődő esemény, hiszen két, eredetileg egymástól majdnem teljesen elszigetelt jelenségről volt szó. Európa és a zsidóság egymásra találása – amiből végül is a hászkála létrejött – lényegében véve annak a kiváló egyéniségnek köszönhető, aki a politikai emancipációt megelőzve kivezette a szellemi gettóból a zsidóságot, s ezért „harmadik Mózesnek” is nevezik. A bibliai Mózeset és Maimonidest követő harmadik, *Moses Mendelssohn* prófétai életműve a zsidó vallás- és az európai művelődéstörténet közös kincse.

Moses Mendelssohn

Moses Mendelssohn 1729. szeptember 6-án született Dessauban, egy szegény Tóra-másoló, Menachem Mendel fiaként. A vallásos atya oktatta a gyermeket a héber beszédre és a Bibliára, majd a helybeli rabbi, *David Fränkel* vezette be a talmudikus ismeretekbe. A fiatal fiú nagy érdeklődéssel tanulmányozta Maimonides *A tévelygők útmutatója* (*More nebuchim*) című művét, és korához képest rendkívüli értelmességről tett tanúbizonyságot. A megfeszített szellemi munka azonban nem maradt ártalmatlan következmények nélkül: az ifjú egészsége veszélybe került. Később, már mint érett ember, tréfálkozva mondogatta, hogy hajlott hátát mindenekelőtt az „Útmutató” fölötti görnyedésnek köszönheti. A mű azonban, ami „a hátát meggörbítette, kiegyenesítette a szellemét, és megmutatta neki a XVIII. század racionalizmusához vezető legrövidebb utat” (8).

Amikor mesterét, D. Fränkelt meghívták Berlinbe rabbinak, Moses Mendelssohn is Berlinbe ment (1743). Sokat kellett nélkülöznie, ő azonban tovább folytatta tanulmányait. Rövid idő alatt elsajátította a német irodalmi nyelvet, habár a német könyvek olvasása a törvénytisztelő zsidók előtt akkor még igen súlyos vétségnek számított. Egyre bővülő baráti körében azonban otthonra

talált. Egy lengyel kivándorló *Izrael Zamosc* (†1772) – akit szülőföldjéről matematikai és filozófiai érdeklődése miatt űztek el a fanatikuskok – avatta be Mendelssohnt az euklideszi matematikába. Egy prágai orvostól, Abraham Kisch-től tanulta meg a latin nyelvet, s Locke filozófiáját már eredetiben olvassa. Egy másik tudós orvos, *Aron Gumperz* hívja fel figyelmét Leibnitz és Wolf bölceletére, akiknek rendszere Mendelssohn gondolkodását mindvégig befolyásolta. Ugyancsak Gumperz jóvoltából kerülhetett be az akkor még ismeretlen „vidéki” a porosz főváros újkori humanistákból alakult irodalmi körébe. Az itt csoportosuló haladó gondolkodók szellemi vezére a német irodalom megújítója, *Lessing* volt. Mendelssohn és Lessing találkozásából életre szóló barátság lett. Lessing róla mintázta a *Bölcs Náthán* (*Nathan, der Weise*) című színművének fő alakját. Irodalmi tevékenységéhez is az első lendületet Lessingtől kapta, aki a bátortalan fiatalember első kéziratát a szerző tudomása nélkül jelentette meg (*Philosophische Gespräche*, 1755). Ettől fogva egymás után láttak napvilágot Mendelssohn művei. A berlini Tudományos Akadémia pályázatát I. Kanttal szemben megnyeri (*Über die Evidenz in metaphysischen Wissenschaften*, 1763), s a nem várt siker további filozófiai vizsgálódásokra ösztönzi. Törekvéseinek eredményeit a *Phädon, oder über die Unsterblichkeit der Seele* (*Phädon, avagy a lélek halhatatlanságáról*, 1767) című művében összegzi, amely remek stílusával, világos kifejezőmódjával hatalmas olvasótábor előtt – az előkelők szalonjaiban a „modern Szókratész” és a „zsidó Platon” néven – teszi ismertté a szerzőt. A mű megjelenése után a berlini Tudományos Akadémia tagjának jelöli, II. Frigyes azonban kihúzza nevét az akadémiai tagok listájáról, nehogy egy zsidó név „csúfítsa” azt az okmányt, melyen II. Katalin cárnő neve is szerepel. A jelölés és a visszautasítás egyaránt jellemző a felvilágosodás korántsem egyértelmű világára – noha a császári udvarba is beengedték a tudós zsidót, de azért sokszor az emlékezetébe idézték, hogy ő „egy megvetésre méltó nép fia” (9). Egyébként hosszú éveken keresztül Berlinben is csak mint egy gazdag család alkalmazottja lakhatott, hiszen Dessauból érkezett „idegen zsidónak” számítot, akinek csak addig volt szabad a fővárosban tartózkodnia, amíg alkalmazzák. Megalázó helyzete egy kiváló protektora közbenjárására szűnt meg, aki állítólag e szavakkal kérte az uralkodót, hogy Mendelssohnt a „védett zsidó” rangjára emelje: „Egy filozófus, aki rossz katolikus, könyörögve kér egy filozófust, aki rossz protestáns, hogy adja meg a filozófus jogát annak, aki egy rossz zsidó...”

Pedig Mendelssohn nem volt vallástalan zsidó, habár kétségtelenül hatottak rá a felvilágosodás eszméi. Korabeli „szokásra” vall, hogy a már említett akadémiai pályázatában a természetes „Isten-tudomány” alapelemeit a geometriai evidenciákhoz hasonlítja: „Ezeknek a fogalmaknak (ui. Isten egyedülállóságának, végtelenségének, mérhetetlenségének, határtalan értelmének, korlátlan hatalmának és egyéb lényegi tulajdonságainak) összefüggése helytáll, és valóban elfogadható, hogy azoknak egyike sem gondolható el a többi nélkül, és mihelyt a kinyilatkoztatás vagy ésszerű következtetés által e tulajdonságok egyikének valóságáról meggyőződünk, az így nyert fogalomból minden kikövetkeztetett igazság szintén a valóság felségterületén van, ahogy a gyakorlati geometriában...” (10). Az időközben meggazdagodott Mendelssohnt „teológiája” miatt el is éri a kritika: azt mondták róla, úgy tud beszélni Isten létéről, mint selyemgyátnak valamelyik új mintájáról.

Természetesen nemcsak bölceleti művei szították fel a fanatikuskok haragját, hanem a zsidó vallástudomány tárgykoréhez tartozó alkotásai is, jóllehet ezeket főleg népe felemelésének vágya sugallta. Amikor Poroszországban a zsidóság emancipációjának kérdése felmerül és zsidóellenes vitát szül, akkor a *Herz Mark* által lefordított apológiához (Manasse ben Izrael: *Vindiciae Iudeorum*) Mendelssohn gyönyörű előszót ír – ez azonban újabb ellentétek forrása lesz. Válaszul jelenteti meg Mendelssohn a *Jerusalem, oder über religiöse Macht und Judentum* (1783) című művét, amely Németországban elsőként veti fel az állam és az egyház szétválasztásának gondolatát. Kifejti, hogy míg az állam kényszerítheti alattvalóit az engedelmességre, addig a vallás csak a szeretet köttelékével vezethet. A vallásban csak a tanításnak, a meggyőzésnek van helye. Mendelssohn tiltakozik az anatómia és mindenfajta valláskényszer ellen. A vallásszabadság hangoztatásával egyengeti a zsidóság politikai jogegyenlőségének útját is. Végül hittestvérei vezetőihez, a rabbikhoz fordul: „Ha mások által megtüretni s kíméltetni akartok, tűrjétek és kíméljétek egymást. Szeressetek, akkor szeretettni fogtok”. (11) Spinoza nyomán jár, amikor a zsidóságot *kinyilatkoztatott törvényhozásnak* tekinti, szembeállítva a *kinyilatkoztatott vallással*, a keresztény-

séggel. Ugyanakkor Mendelssohn életművében gyökerezik a zsidóságnak Jézus személye iránt megnyilvánuló és mindmáig tartó érdeklődése, ami M. Buber „Jézus-testvér” felismeréséig vezet. „Maga a Názareti Jézus – írja Mendelssohn (12) – nemcsak Mózes törvényét, hanem a rabbik előírásait is figyelembe vette, és ami a róla feljegyzett beszédeiben és cselekedeteiben ellentétesnek tűnik, valójában csak az első pillantásra bír ezzel a látszattal. Pontosan megvizsgálva, minden összhangban van nemcsak az Írásokkal, hanem az egész hagyománnyal is.” Mendelssohn szerint ha az egyház lemond a műzeti törvénnyel való ősi kötelekről, akkor alapítójának akaratával szemben cselekszik: „Az egész (ui. Jézus) magatartásából, ahogy az első időkben tanítványainak magatartásából is világosan kitűnt. . . a rabbinikus alapelv: Aki nem a törvényben született, azt nem kell kötelezni a törvényre; aki pedig a törvényben született, annak a törvény szerint kell élnie és a törvény szerint kell meghalnia: (Jézus) követői a későbbi időkben másként emlékeztek, és a zsidók is, akik tanítását elfogadták, feloldva hihették magukat (a törvény alól), ez azonban már az ő tekintélye nélkül történt.” (13) Érthető, hogy Mendelssohn – miként annak idején Spinoza *H. Oldenburg* lelkész is – a keresztény hitre való áttérésre biztatta egy zürichi pap, Johann Caspar Lavater. A térítést mindketten udvariasan, de határozottan visszautasították – írja *Pinchas Lapide* (14).

Mendelssohn – nem úgy mint néhány szélsőséges követője – tisztelte a zsidó hagyományokat. A *Jeruzsálem*-ben a zsidó vallási ceremóniakat bibliai időkre vezeti vissza és kimutatja erkölcsi jelentőségüket. Véleménye szerint e „jelentéssel bíró tettekről” nem mondhat le a zsidóság, még a polgári befogadás és elismerés, a teljes emancipáció árán sem. Mégis, a Mendelssohn-gondolatok útján járó németországi hitközségek életét és istentiszteleti rendjét – főleg az *Almemor** elmozdítása, a nemzeti nyelven elhangzó ének és prédikáció miatt – az ortodoxia a kiközösítés stigmájával *Berliner Religion*nak bélyegezte. Az ortodoxia és a neológság évszázados – az altónai főrabbi átkával kezdődő (1779) – ellentétét elsősorban nem a „dessai bölcs” vallásfilozófiájában kell keresnünk, hanem abban, hogy Mendelssohn a német irodalmi nyelv használatára és a jiddis mellőzésére biztatva a zsidóságot, megtette az első lépést: nekilátott a Szentírás német fordításának és héber nyelvű kommentálásának. Akkor a „vakbuzgók megsejtették – írja *Joseph Klausner* (15) –, hogy ez a fordítás le fogja téríteni az ifjúságot az „igaz útról”, s el fogja idegeníteni a talmudi kazuisztikától, sőt módot ad nekik arra is, hogy a Bibliát a hagyományos magyarázatokkal ellentétes szellemben értelmezzék”. A gyanú beigazolódott. A hatalmas munka címéből – *Biur* (magyarázat) – a zsidó irodalomtörténet *biuristák* néven tartja számon mindazokat, akik a mű megalkotásában részt vettek s egyúttal Mendelssohn leghűségesebb követői, a zsidó felvilágosodás legképzettebb terjesztői voltak. Moses Mendelssohn Berlinben, 1786. január 4-én bekövetkezett váratlan halála – amit közvetlenül a filozófiatörténet egyik legérdekesebb vitája előzött meg – nem szakította meg életművének személyén túlmutató folytatását, mert nemcsak a hátszálkálá fundamentumát rakta le, hanem felnevelt egy, az ő nagyságához méltó nemzedéket.

Jegyzetek: (1) *Patai József*: Héber költők. I. V. kötet. Múlt és Jövő 2. kiadása, Bp. 1921.; I. I. k. 22. o. – (2) *Makai Emil*: Zsidó költők (XI–XIV. század). Singer és Wolfner kiadása. Bp. 1892.; 251. o. – (3) I. a misztikáról és a karaizmusról bővebben *Giezy György*: A zsidó „Törvény”-tisztelet, Vigília, 1979. 5. sz.; 337–339. o. – (4) vö. *Goldzieher Ignác*: Bemerkungen zur neuhebräischen Poesie. JQR. 1902.; 719–736. o. – (5) I. Juedischer Almanach. Juedischer Verlag, Berlin. 1904.; Das Neuhebraische, 39–41. o. – (6) *Simon Dubnow*: Weltgeschichte des Jüdischen Volkes, Band VII.: Die Neuzeit. Jüdischer V., Berlin, 1928.; 357. o. – (7) I. uo.: 358. o. – (8) I. m. 359. o. – (9) I. m. 362. o. – (10) I. *M. Mendelssohn*: Sämmlische Werke. In der Paul Burian’schen Buchhandlung, Ofen. 1821., 10. k.: Abhandlung über die Evidenz in metaph. Wissen.; 57–58. o. – (11) vö.: *Kécskeméti Ármán*: A zsidó irodalom története I–II. k., IMIT, Bp. 1909.; II. k.: 210–211. o. – (12) I. *M. Mendelssohn*: Jerusalem. Leipzig, 1843.; 357. o. – (13) uo. – (14) *Pinchas Lapide*: Ist das nicht Josephs Sohn? (Jesus im heutigen Judentum). Calver u. Kösel V., Stuttgart–München 1967.; 118. o. – (15) *Joseph Klausner*: Geschichte der neuhebräischen Literatur (eredeti címe: Novoevrajskaja Literatura), hrsg.: Hans Kohn, Berlin, Jüdischer V., 1921.; 15. o.

(Folytatjuk)

* *Almemor*: a zsinagógában felállított emelvény, mely a Tóra felolvasására szolgál. Az ortodoxok a zsinagóga közepére helyezték.

RÓNAY LÁSZLÓ

Magyar költők Nyugaton

FÁY FERENC

Fáy Ferenc lírikusi sorsa annyiban különbözött legtöbb társától, hogy ő az emigrációban lett költő. Nemcsak tudatában őrizte az anyanyelv közegéből kiszakadt versírók jellemző kettősségét: élete is erre kényszerítette; hivatalsegédként dolgozott egy kanadai iskolában, s a napi munka után alkotott. Verseiben, a hajdani péceli emlékek éppoly természetesen kapnak helyet, mint az az életstílus, melynek részese ő maga is, de melyet megszokni nem tudott sohasem:

*Előbb csak két határon át,
aztán hét zúgó tengeren
kisért egy ráomlott világ
porából felszállt félelem.
A péceli kis háztól, az
Új-világ, egy évtized
gazos dülőjén hordozom
szép, színes töprengésemet
– a gondjaim, az álmaim –
Mellettem hangos, más világ
rohan s az új szavak között
felserdült, vidám kisdíák
nem érti anyját, ki fiát
ölében hozva jött velem,
előbb csak két határon át,
aztán hét zúgó tengeren.*

(Torontótól a Kálvin térig)

Fáynek eddig hat kötete jelent meg, a *Katolikus Szemle* egy ízben neki ítélte a *Sík Sándor-díjat*. Keserű, káromló alkat volt, telve jajjal, panasszal. „Szétszórt kárhozottak lettünk a földön” – sóhajt fel első kötetében, a *Jeremiás siralmai*-ban. Szüntelen büntudattal járt a világban; s a próféta dühödt elhivatottságával ostromozta kortársait, a világot. Vannak ösztönös tehetségű lírikusok, ő bizonyára közéjük tartozik. Az emigrációnak nincs még egy költője, aki hozzá hasonló bőséggel teremtette volna a képeket, látomásokat, aki ilyen ösztönös biztonsággal uralkodnék anyagán. Képekben gondolkodott, bármilyen érzését fejezte is ki, készen születtek a sokszor legváratlanabb képzettársításokat egyberántó költői képek a tolla alatt. Mi sem állt távolabb tőle, mint az intellektualizmus, mondanivalóját sosem közvetett formában akarta kikerekíteni, primer fogantatású verseiben elsősorban az indulat közvetlen forrósága és hitele ragadja meg az olvasót. Legtöbb művében szinte áradó bőséggel fogalmaz, felforrósodó indulata valósággal összetördeli a logika fundamentumait, de amit felépít, végül mégis egységes, világos architektúrájú építmény lesz.

Kezetben a hit volt egyetlen fogódzója. A megrontott világgal szemben az örökkévalóság igézetébe kapaszkodott görcsös ujjakkal, hogy aztán földre zuhanva, lázadó keserűséggel ostromolja az eget, s egyre inkább az ember teremtő tevékenységére fordítsa figyelmét. Tartása, öntudata, de még e profán mitológiát teremtő verseinek hangulata, kifejezésmódja is Adyra emlékeztet:

*Bocsáss Uram, szolgád ma gyenge,
bocsáss a szóért s én megyek.
Vár még a nádas tiszta csendje,
erdők vadonja, zord hegyek . . .
M megbújok ott, de majd ha kürtöd
bosszúját zúgják új szelek,
előlépünk kaszás Tiborcok,
– hazátlan, rongy paraszti sorsok –
és küzdünk, harcolunk veled.*

Addig Nagy Úr az ég veled.

(Tiborc új éneke)

Az emigráció tehetségesebb költői kivétel nélkül saját, belső világ kialakítására törekcsenek. Ennek építőelemei különfélék; van, aki látomásokból, más emlékeiből építi falát. Fáy lírájában a kohéziós erőt az anyanyelvi tudat adja meg. „Dalunkban, mint az embrió a méhben / élünk. A nyelv, e faltalan-burok / magába zár. És csendes rezdülésünk / bár gyöngö meg, de jel már és erő” – írja *Kövek a mezsgyén* című versében e magatartás jelzéséül. „Őrizd a szót!” – figyelmeztet másutt, és pontosan, érzékletesen kifejti, hogy a szó ebben a vonatkozásban nemcsak nyelvi jel, nemcsak a beszéd eszköze, hanem a messzeségbe szakadtak magyarságtudatának utolsó láncszeme.

Nemcsak a magyar szót őrzi, hanem szívósan óvja azokat az emlékeit is, amelyek hazájához fűzik, s gyakran megidézi őket, hogy erőt, vigaszt merítsen belőlük. Kivált *Törlesztő ének* (1963) című kötetéből figyelhető meg az a tudatos törekvése, hogy emlékeiből világot gyúrva magának, kiszakadhatson élethelyzete szorításából. „Fáy Ferenc – írja rendkívül találó jellemzésében *Ignotus Pál* – hűsz esztendő minden percére egy Pécelt varázsolt Torontóba a versével, de ha soha nem mozdul ki Pécelről, akkor is a honvágy költője volna. Akkor is szénaszag és jambus volna a lélegzete, az ősz a kedves évszaka, rozsdabarnába forduló zöldessárga a káprázata, lágy és zengő borongás az életeleme.” Csak annyival érdemes kiegészíteni e pontos és érzékeny bírálatot, hogy Fáy sosem idillt rajzol az elveszített otthonról. Még leghevültebb sorait, legszebb emlékeit is áthatja a halál látomása, az elmúlás keserű tudata. Vallomásos erővel törnek fel belőle az otthon szeretetének hűséges hangjai, de ezeket is komorrá, sejtelmessé teszi a mulandóság érzésének fájdalmas belenyugvása:

*Rólad szeretnék mindig írni.
Leírni azt, hogy mint ragyog
– a Sukoró csücsán a fák közt –
szép hajnalod.*

*A rétet és a jegenyéket;
az utat, amint fellebeg,
– a csorda lába közt, a porból –
lány reggeled.*

*A lápot és a bokros füzek
karéját, mikor légbe nőtt
gyökérükkel, hűs vízre hajlik
a délelőtt.*

*A föld barázdás, ráncos arcát;
minden kis megbújt hársorod;
két karcsú tornyod, melyben délben
a Nap forog.*

*A kazlak görnyedt, szürke hátát,
ahogy esetlen és sután
árnyukba dől, – mint izzadt béres –
a délután.*

*Ökörnyál leng . . . Leírnám ezt is;
s azt is, amint a domb felett
ölükben hozzák nyurga hársak
kék estedet.*

*Rólad szeretnék mindig írni . . .
s arról, ki olyan nagyra nőtt,
hogy most, kis vézna mellén tartja
a temetőd.*

(Rólad szeretnék)

A távolság, az életforma változása, egy teljesen más világban való létezés természetszerűen csökkenti az emlékek birodalmának kiterjedését. „Sok emlék lassan teljesen leszárad a lelkekről” – írja Fáy, s hozzáteszi: „vart nevel a seb”. De a seb azért seb marad, s a magányos éjszakákon, amikor az ember gondolataiba merül, egyre fájdalmasabban lüktet. És ha minden megváltozott is körülötte, az idő egyre könyörtelenebbül hág is illúzióira, azért mégis őrzi őket, mert önként vállalt magányában ezek maradnak igazi társai. Ez az ellentét, belső feszültség majdnem mindegyik versén végigvonul, s hol tűnődő, panaszos elégiákban, hol komor balladákban, hol káromló zsoltárokból nyer kifejezést. Az egyik szép elégikus példa az *És minden elmaradt* három verszaka:

*Előre nem tekint és hátra nézni nem mer.
A réten zöld mocsár, a víz helyén homok . . .
Halottak jönnek szembe; s kiégett, barna szemmel
merednek föl mögötte a szétdőlt otthonok.*

*A sok társ, nagyra nőtt. Az Isten is kinötte
a régi rongyokat, melyekben mint gyerek
mászta vele a fákat s a felnyurgult időben
vállán palástként lengenek most, bársony fellegek.*

*És minden elmaradt. Kezében messzi tájak,
szemében végtelen, fel-felcsapó habok . . .
A hangja csendesebb lett. Azért a kóbor árnyak
tudják, milyen szíűnek arra a hajnalok.*

Tragikus alaphangját verseinek lágy, áttetsző líraisága ellenpontozza. Az érzés, a látvány nála mindig szerves egységbe forr, rendszerint nem a gondolati tartalom burkában, hanem a primer indulat látványának engedve, forróságában mintegy áthevülve. Fáy a maga kényére-kedvére gyúrja szavait, képeit, néhol meglepő fordulatai, neologizmusai többnyire nem tudatosak, hanem az ihlet spontaneitásából fakadnak. Igaz, vannak visszatérő, állandó motívumai, képei, de ezek is szertelenül, az ihlet igénye szerint változnak.

Érdekes szemügyre vennünk néhány állandó motívumát, már csak azért is, mert ezek többségükben a nyugati magyar líra sztereotípiái. Fáy azonban elhíhető művészi erővel tudja alkalmazni őket, mindig rendeltetésük szerint. Állandó képe a vándorlás. Előbb személyes sorsa inspirálta e motívumot, később azonban önállósult, visszautalva az emberi költészet történetének ősi jelrendszerére. Lírájában megjelenik a vándorbot képe, de ez az ág nem hoz új hajtást, nem ígér megújulást, mint a mesék pásztorbotjai, vagy a próféták varázsvesszeje. Ez a bot szörnyű súllyal húzza le annak a karját, aki jár vele s tapogatja az utat:

*A vándorbotnak szörnyű súlya van. Lángnak még karcsú, támasznak kevés.
Rügyet nem hajt, csak múlt mélyén kutat. És hordod mégis véges száz úton.
Az egyik vége: fáradt izzadás,
a másik: szürke porban váj utat.*

(Vándorbot)

A mesékre utal vissza lírájában a hontalan favágó képe is, aki idegenül, társ és barát nélkül, csak fejszéje erejében bizva ballag a hó szikrázó fehérjében. Ősi vándormotívumot él újra a hullámozó tenger és a végtelen víz látványának megidézésével. E hullámok azonban nem hoznak hírt a messzi távolból, s nem repítik új utakra törekeny csónakját, csak a csendet, a tragikus hallgatást ringatják „rőt tükrük”-ön. Azaz: Fáy költészetében ezek az ősi jelképek, eszközök is drámai jelentést hordoznak; majdnem minden állandó motívumának kettős értelme van. Az egyik, amit a szó olvasása után azonnal felismerünk, a másik, ami titokzatos, messzi tartományok nehezebben értelmezhető üzenetét rejti (visszautal az elhagyott hazára). Ez a finoman alkalmazott kettősség teszi Fáy Ferenc költészetét vibrálóan izgalmassá, megfejtésre érdemessé. Az övét is – mint a magyar emigráció líráját általában – jellemzi egyfajta stilizálás. Élethelyzetét áértelmezve világiro-

dalmi mintákat, hasonló sorsokat keres a magáénak igazolására. Mivel alapvetően nem intellektuális költő, s nem is érdeklődik túlságosan a világlíra jelenségei iránt, elődkeresésének nyomait inkább a magyar költészetben találhatni. Helyzetének, számkivetettségének (és itt most másodrendű kérdés, miért választotta épp ezt az utat) ösképét *Radnóti Miklós* sorsában fedezi fel. Liráját sok szál fűzi Radnótiéhoz, még egyes fordulatai is emlékeztetnek rá. De nemcsak Radnótira! Fáy általában is tudatos rokonságot tart a magyar líra hagyományaival, s ezeket a rokoni szálakat érezhető gonddal, öntudattal ápolja. Verseinek sokszor meghatározó elve a rímelés, melyben mintája *Tóth Árpád* és *Kosztolányi*. Akárcsak a *Nyugat* nagy klasszikusai, néha ő is a rím kényszerének engedve alkotja verssorait, s kedvtelve játszik is velük, mint azt *Játék* című verse is bizonyítja.

A „szegény kisgyerek” attitűdjét is próbálgatja. *Irigykedés* című versének lírai alaphelyzetét tudatosan választja Kosztolányiéhoz hasonlóan: ő is jól öltözötten, idegenkedve figyel a vásottan hancúrozó, szegényebb sorsú fiúkat, s ugyanúgy kirekesztve érzi magát közülük, mint az egykori „gyermek”. Verset ír Tóth Árpád emlékezetére, annak zsongó rimeit visszazengetve. Istenélményében megfigyelhető *Sik Sándor* lírájának ihletése, bár újabb verseiben egyre keserűbben, kiábrándultabban vallatja szándékáról a messzi, titokzatos Urat. *Babits* Jónását idézi vissza a *Jeremiás siralmi* hangulata és tartása, hiányzik azonban belőle a babitsi vers sajátos önironikus reflexiója. Ezeknek az istenes verseknek egy másik része *József Attila* igézetében fogant: az övéhez hasonló szándékolt gyermeki naivitással keresi Istent a teremtet világban.

A magyar lírával való tudatos kapcsolat még inkább elmélyíti Fáy sorsérzésének tragikumát. Kevesen ábrázolják hozzá hasonló erővel az emigráns-lét számkivetettségét, magányát. Gyakran panaszkodik, hogy nem lát igazi célt maga előtt, máról holnapra él, kis tervek, vágyak hevítik, s ezekből próbálja kicsikarni ihletét. Apró, villanásnyi életképeit így telíti komor mélységgel a ki-elenség, az elhagyottság víziója:

*Füledbe tüket szúr a tél. Kezed
lilára fagyva meglapul a zsebben,
s a ház-közökből didergő kutyák
s a szél kaffog rád egyre mérgesebben.*

*Kabátod is, ma molyról álmodik,
nyugalmas szegről. És a barna láda
naftalin-szagú csendjét tűzi ki
vigasztalásul rojtos gomblyukába.*

*Most már tudod, hogy tél van. Végtelen,
szomorú tél. A gondok egyre jönnek...
A szomszédoknak morogva köszönsz
s ők néha, reggel, vissza sem köszönnék.*

(Január)

Az elmagányosodó költő számára maga a műalkotás, a vers lesz az a központi mondanivaló, mely ihletési alkalmat ad számára. A versírás, a vers születésének folyamata maga is alkalmas lírai helyzetet teremt, mely egyszerre fejezheti ki a költő örök gondját, hogy a „verssor is mily kényes és szeszélyes”, de ugyanakkor arról is árulkodik, hogy a papír előtt gubbasztó lírikust volta-képp más belső lázak gyötrik és hevítik:

*Leírod: „Ősz van.”
S olyan egyszerűnek,
semminek érzed ezt a mondatod,
hogy áthúzod.
A kettészelt betűket
nézed hosszan... Aztán, az ablakot
halkan bezárod.
Fázol.
Idegesen rágyújtasz...
Színes új mondat lobog*

*az apró fényben.
Nem hagyod meg ezt sem,
izlelgeted s gyufáddal eldobod.
Rőt lombokat látsz,
gyémánt fényt a fűben
s irtál a rétről... Érzed, nincs erőd.
„Ősz van” – írod le újra egyszerűen
s fázósan ülsz e két kis szó előtt.*

(Ősz)

Vannak, akik sosem tudják megszokni az úgynevezett amerikai életformát. Fáy Ferenc közéjük tartozik. A nagyváros lüktető vegetációja, az emberi kapcsolatok kihülése, a munka elidegenedése tétova döbbenettel töltik el. Egész költészete érzelmi fogantatású, hogyan riadna hát meg, amikor látja az emberi viszonyok céltalanságát, ürességét? Egyik legszebb karácsonyi versében (*Karácsony a Market-téren*) ezt az amerikanizálódott, egysíkúvá vált, a technikai civilizáció közepe elcsúszott, valaha még oly gazdag jelentéstartalmú humanizmust siratja el:

*A városházán ott diszlett a jászol,
József viaszból, kőből Mária,
s kitömött barmok közt pihent az Isten
cégérnek használt egyszülött fia.*

*Viasz fején a pár órász szelidség
s neonfény csurgott. S lenn talán az Ács
az Isten, vagy az önmaguk csodáját
bámulta büszkén a várostanács.*

*Arcukról boldog, vízfejű szelidség
visszfénye csurgott. S mint letűnt korok
csodára váró lelke – nagy botokkal –
rémlettek fönt a fáradt pásztorok,*

*a sarki W. C. köormán. Felettük
hatalmas csillag, mellettük teve,
s alattuk olaj-szagtalanítással
enyhült illattá az anyagsere.*

*Zúgott a víz és vitte szét a piszkot
a föld alatt száz alvó rügy felé,
s a festett, földikéz formálta Krisztus
az embert nézte, mintha értené.*

Ugyanezt az alapélményt oldja költészetté a *Betlehem* című versben, melyben a három király „számsorok közt hánytörög”, és „lázás álmokkal méri le: / Megérte-e? Megéri-e?”, a pásztorok pedig új csodákról, a bárányokért kapott kamatról álmodoznak subáik alatt. Egyre fenyegetőbbé válik számára a felismerés: a hagyományos emberi érzések ebben a közegben elveszítették értelmüket. A növekvő élettempó, a látszólagos korlátatlanság, az emberi lehetőségek nem sejtett kitágulása azt a gondolatot erősíti meg benne – és itt találkozik az egzisztencialista filozófia egyik ágának nagyhatású fölismerésével –, hogy Isten hallgat, magára hagyta a világot, sorsára bízta a lehetőségeivel értelmetlenül gazdálkodó embert. Néha-néha idézhetjük meg csak e távoli Urat, de akkor sem tehet értünk semmit, hiszen hozzánk hasonló, kiszolgáltatott fáradt lény ő is. Ezt az élményt – mely Fáy egyik legdöbbenetesebb, a maga számára keserű tanulságokat rejtő felismerése – fejezi ki megkapó hitellel a *Harminc perc Istennel*:

*Napunk : a gép, esténk : a mámor
s a vasárnapunk : pihenés.
Ha nyolc napot alkottál volna,
tán jutna rád is egy-egy óra,
de hét nap nekünk is kevés.*

*Ülj hát le mellém. Nézd, e széken
elférsz te is még. Áll a gép.
Gyere, egyél, pihenj egy szóra;
ebéidő van és az óra
lassan lejár . . . félóra még.
Szalonnám van, melléje hagyma
és látod kolbász is akad.
Mit szégyelisz, hogy arcodra lettem?*

*hogyan lent vagyok s te állsz felettem?
Nem látod bennem önmagad?
Te adtad ezt, melyben most élek,
– tört hittel bár, de emberül, –
a küzdelmet céllal, gázzal. . .
Szégyenled? S csöndes igazával
az Isten fáradtan leül.*

*Szalonnázunk. Kezünkben bicska
acélya csillan. Nincs szavunk.
Két fáradt ember déli-közbe,
nincs most különbség köztem s közte,
munkások, emberek vagyunk,
mohón eszünk és hallgatunk.*

A „megrokkant világ” adekvát kifejezési lehetőségeit keresve a dehumanizálódó környezetben élő művész két alternatíva között választhat. Vagy vállalja sorsának és küldetésének végső konzekvenciáit, mint József Attila tette, s ellene fordul, megváltoztatásának forradalmi lehetőségétől sem riadva vissza; vagy megmarad a leírás, az ábrázolás szintjén, a stilizálás különböző fokaiban éreztetve különállását és ellenérzését. Az emigráció vállalása természetesen kizárja az előbbi

lehetőséget, viszont az emigráns magyar költő számára kínálja az ábrázolás különböző síkjait. Fáy Ferenc lírájában rábukkanunk ennek fokozataira. Előbb nála is feltűnik a világtól elidegenedett, mindenre fittyet hányó bohóc képe, a jellegzetes clown-attitűd művészi megfogalmazása, hogy aztán a költő ismét behelyezkedjék a mindennapokba, s megkísérelje apokaliptikus képekben és víziókban visszaadni azoknak embertelenségét. A kötetcímadóvá emelt *Áradás* (1972) a törekvés egyik jellemző dokumentuma:

*És körülállt a megrokkant világ,
és tökmaghéjas, hangos mámorával
köpte körül idétlen dalaim;
nem látva lelkem, tollam kis karámját,
ahol kiszáradt álmok sarjú-lángját
legelték pányvás, szép halottjaim.*

*Túláradt szavaim gátjain a szenny
s kimosta féltett árnyaim helyét,
. . . fa puffad, fű sir, csöpp faluk forognak . . .
Sodor az ár s hínáros szemeimben
szúnyogra les az ember-mély sötét.*

*Nincs levegő? Réz-habbal forr a mélység!
Róka vinnyog, torony pereg velem . . .*

*De kinn-a parton, futni kezd egy fűz, és
mielőtt minden szürkén elmerülne,
utánam nyúl és megfogja kezem.*

Az utolsó kép árulkodó jelzése annak, hogy ebben az amerikanizálódott életformában a magát magyarnak valló költő számára az érzelmek tisztaságának, kikezdetlenségének egyetlen hiteles mércéje a szülőföld emlékezete.

Fáy Ferenc költészetének fontos tényezője az elmúlás gondolata, anélkül, hogy nevéen nevezte volna a halált. Holott az mind gyakrabban kísértette. A költő, aki a legkritikább esetben élte át a vele történeteket, az élet eseményeit az elvonatkoztatás fokán, és sokkal inkább feldolgozta azokat a legteljesebb indulati azonosulással, egyre többet panaszkodott egészségi állapotára. Bár a hetvenes évek második felében személyében is fontos tényezője lett a kanadai magyarságnak, a nemzeti ünnepek gyakori szereplőjeként, sőt olykor alkatától idegen feladatokra vállalkozva, elméleti útmutatójaként, örök elégedetlen maradt, aki szinte fogcsikorgató elszánással küzdött minden negatív – vagy annak vélt – jelenség ellen. S mert egész életét magas hőfokon élte, sűrűn emlegette rossz szívét, mely bizony nehezen bírta terheit. De Fáy Ferenc maga is jókora súlyokat rakott rá, hiszen életmódja továbbra sem a magát óvni akaró emberé volt, s a régi maradt híres „dühe” is, mely sokszor elragadta, igazságtalan, elsietett következtetésekre ingerelte.

Fájdalmasan érintette, hogy Dénes Tibor, megrajzolva az emigráció lírájának „mozaikját” (*A múltból a holnapba – a honból az otthonba*), meglehetősen negatív módon értékelte költészetét, s a többi között ezeket írta róla: „Állítom, hogy Fáy világa valótlan, stilizált világ; s a neohumanista moralizálás irhája alatt igazában egy, a bonyolult valóságot banálisan leegyszerűsítő ókonzeratív lakozik”. Fáy Ferenc valóban nem volt modern költő a szónak abban az értelmében, hogy intellektusa szűrőjén folyatja át az élet eseményeit. De ha a modernséghez hozzátartozik a modern képalkotás s a szenvedélyek kendőzetlen, fésületlen megvallása, akkor ő bizonyára a nyugati magyar költészet élvonalába tartozik.

Egyik utolsó levelében arról írt, hogy egészsége lassan javul, s újabb verseken dolgozik, melyekből el is küldött néhányat. Aztán a várt további versek helyett halálhíre érkezett 1981 júniusában.

Besnyői búcsú

*Még csak gyülekeztek a templom körül lobogó
Máriás-zászlók örömeiben,
de már futott a locsodi búzavirág,
pirosodott nagy igyekezetében
a péceli pipacs, hogy helyet kapjanak
az árokparton.*

*Izzadtan jött a rét s leült
– a püspöklilába öltözött bogáncsok között –
egy harmat-mosta lapu hűvösébe...*

*Nyár volt. – Valahol felsírt egy madár,
és bukdácsolva ballagott az ének
a bűn kiszáradt kátyúi között.*

*„Ez aztán az Isten!” – sóhajtotta Kissné,
s szemében szélesre nyíltak
a kálvinista-irigység ablakszárnyai,
mikor az ünnepélyesre fényesített ég
– topolyfák hordta – baldachinja alatt
felfénylett Lokajcsek Károly esperes úr
kicsit poros, imák-veritékében fürdő homloka.
Hajlott volt, mint a jég-verte vetés,
cifra, mint szagosmisen a lányok;
és mégis, volt benne valami az égiekből!
Talán a cügoscipője...
Talán a fény, a két szeme mögött...*

*„Tót-isten a', gyüttment” – morogta az öreg Batár,
Ki már nagyapját is ismerte az esperes úrnak,
kölyökkorából, mikor lehúzódott Túróból
a Rákosmezejére.
Megbökte kalapja szélét:
köszönt a topolyfáknak.*

*Aztán csendes szomorúsággal nézte
azt a viaszból formált kicsi asszonyt,
ki fehérbe öltözött lányok vállán szédelgett
(a mezitlábbon járó dicséretet felverte porban)
Máriabesnyő felé.*

*Már Kardosék portája körül
poroszkált az ének, úszott a por,
mikor kinyakasodott az öregből a gőg:
„Aztán, te is vihetnél már asszony,
egy kosárka hullott almát a tiszteletes úrnak,
mielőtt mindet felzabálják a disznók.”*

*Csend volt. – Csak egy (a bűnbánatról
erősen lekésett) kutya oldalgott az úton Besnyő felé...
... meg-meglocsolva egy-egy kiszáradt
villanypózna tövét.
Siethetett.*

Nem várta meg, hogy kizöldülnek-e?

*Nézte az öreg mosolyogva,
aztán mellére hullott fejjel elaludt.
S aludtak a búzavirágok...
piros zsoltárokról álmodva aludt a pipacs...
s bogáncsok lila hűvösebe dőlve
aludta évszázados álmát a falu.*

Apám

*Először megszorít,
aztán valami éles,
kegyetlen fájdalom
taszít hideg szívéhez.*

*Tagadtad hosszú éveig.
Címét sem kérted el, hogy néha
leírd mosakvó-érveid
egy fecnyi kis papírra.*

*Most mért akarod, hogy beérd?
Hogy dolgaid közt, támaszként, magálljon? –
ki úgy bújt át a semmiért
a téged védő drótsövény-halálón,
hogy nem verték fel léptei
– a trágyává-rohadt
vak álmok almán reszkető –
rongy gyávaságodat.*

*Csak ment, sistergő éjszakák
partján, a hajnali
halál felé... Hát, hogy fogod
szegényt bevallani?*

Vers csibehangra

*A fák közt héja-szél kering.
Nem félsz. – Hisz' az miért is félne,
aki elülhet bűnein
az érte-megfent kések hűvösébe.*

*S nem rettent már a gondolat,
hogy itt a porban, csak halálra lettél,
s az vágja át a torkodat,
kinek kezéhez szoktál és szerettél;*

*kinek jóságán fennakadt
a rád-vadászó esték zuhanása,
s ki úgy vall most és úgy tagad,
hogy reszketését szemgödrödbe ássa.*

*Torkodban véres szél forog.
Nem félsz. – De az miért is félne;
kinek halála rácsurog
az öt vigyázó Isten késnyelére.*

*... Milyen sápadt a délután...
giliszták-húzta kondenzcsík a porban,
s a kapirgáló fák után
nagy árnyad száll e csorba nyugalomban;*

*ahol csak hátratört nyakad,
s a pihe-tépő ujjak reszketése
kering a magukra maradt,
üvöltő földek tetves ketrecébe...*

*és dara-sárga fellegek,
és hólyaghúzó zöldje egy csalánnak...
Mért aprította fel neked,
ha téged szór szét most a pusztulásnak?*

A GYÓNTATÓ

Írta HERMANN HESSE

Szent Hilárius idejében – bár már ugyancsak hajlott korú volt a szent – élt Gaza városában egy Josephus Famulus nevű ember. Harmincéves koráig, vagy tán tovább is, a világban élt és pogány könyvekből tanult. Ekkor egy asszony, akinek szerelmét kívánta elnyerni, megismertette vele az isteni tanítást és a keresztény erények édességét. Keresztvíz alá hajtotta a fejét és letette bűnei terhét gyóntatója kezébe. Évekig ült a vének lábai előtt, és kíváncsiságtól égő arccal hallgatta az akkoriban kedvelt történeteket a pusztában élő jámbor remetékről, mígnem egy napon – talán harminchat éves korában – ő is arra az útra lépett, amelyen Szent Pál és Szent Antal járt előtte, és amelyet azóta is olyan sok jámbor ember választott. Maradék vagyonát átadta a város véneinek, hogy osszák szét a szegények között, a város kapujában elbúcsúzott barátaitól és kiment a városból a pusztába, a bűnös világból a vezeklők közé.

Sok-sok éven át perzselte a sivatag napja, a szikla és homok véresre sebezte térdét, annyit imádkozott térden állva, egész nap böjtölt, csak naplemente után rágcsált el néhány szem datolyát; évekig kínoztta az ördög, hol csábítással, hol gúnyt üzve belő-

le, de ő mindannyiszor visszaverte a gonosz lélek támadását imádsággal, vezekléssel és önsanyargatással – ahogy azt a szent atyák életrajzában olvashatjuk. Sok álmatlan éjszakán át nézte a csillagokat, de még a csillagok is csak kísértésére voltak. A csillagképekből ugyanis egykor megtanulta kiolvasni az istenek történetét és az emberi természet jelképeit. A papok az ördög művének tartották, és kárhoztatták ezt a tudományt, de őt még sokáig üldözték pogány életének fantáziaképei és emlékei.

Ahol a kietlen, vad pusztaságot egy-egy forrás, maroknyi zöld terület, kisebb vagy nagyobb oázis szakította meg, ott éltek a remeték. Némelyek egyedül, mások kis, testvéri közösségekben, ahogyan a pisai temetőben látható kép ábrázolja őket. A szegénységet, a felebaráti szeretetet gyakorolva, az ars moriendiak, a meghalás művészetének beavatottjai voltak: meghaltak a világnak és régi énjüknek, hogy ezáltal újjászülessenek a Világosság Urának, a halhatatlan Megváltónak. Angyalok és ördögök látogatták őket, szárnyaló himnuszokat költöttek, démonokat űztek ki, betegeket gyógyítottak, áldást osztottak – mintha a letűnt és eljövendő korok minden élvhajzását, durvaságát és érzékiségét odaadásukkal, bőkezűen végzett áldozataikkal maguk akarnák jóvátenni. Sokan közülük ismerték a megtisztulás pogány praktikáit, az átszellemülés Ázsiából származó ősi módszereit, de erről soha nem beszéltek. Ezeket a tudományokat és jóga-gyakorlatokat nem tanították, mert ezek szigorú tilalom alá estek. A kereszténység ugyanis tüzzel-vassal üldözött mindent, ami a pogányságra emlékeztetett.

Némelyekben közülük ez az élet különleges képességeket fejlesztett ki, az imádság tehetségét, a kézzel való gyógyítás képességét, prófétálást, ördögűzést, az ítélkezés tudományát, a vigasztalás és áldás adományát. Josephusban, a szolgában is szunnyadt egyfajta tehetség, és az évek során, ahogyan a haja egyre fehérebb lett, mindjobban kibontakozott benne. Az ő tudománya a hallgatás, a másokra figyelés képessége volt. Ha valamelyik remete-testvér, vagy egy lelkiismeretétől hajszott világi betért Josephushoz, hogy elmondja élete történetét, keserűségét, gyászát, beszámoljon kísértéseiről és eltévelyedéseiről, a gonosz elleni küzdelmeiről és elbukásáról – Josephus nyitott füllel és nyitott szívvel hallgatta őket, és fájdalmaikat és gondjait olyannyira magáévá tette, hogy mindenki megkönnyebbülve és megnyugodva távozott tőle. Az évek folyamán mindjobban átadta magát hivatalának: Isten készseges eszköze lett, értő fül, amely odaadó figyelemmel válaszolt az emberek bizalmára. Erénye a türelem volt, az önátadó passzivitás és a titoktartás. Egyre többen jöttek hozzá, hogy kibeszéljék magukat, hogy megszabaduljanak a bennük felgyülemlett keserűségtől. Nem egy közülük hosszú utat tett meg nádkunyhójáig, de amikor megérkeztek és üdvözölték a remetét, nem volt bátorságuk, hogy rögtön megkezdjék vallomásukat; szabódtak és szégyenkeztek, mintha csak ragaszkodnának bűneikhez, órákig csak hallgattak és sóhajtoztak – de Josephus mindegyiket egyformán szívesen fogadta, akár az Istent káromolták, akár önmagukat átkozták, akár nagyították, akár kisebbítették bűneiket, akár gyilkosságot gyóntak, akár szemérmertlenséget, akár hűtlen kedvesüket, akár eljátszott lelkiüdvösségüket siratták. Nem ijedt meg, ha valaki arról beszélt, hogy bizalmas lábán áll az ördöggel és a démonokkal cimborál, azon sem bosszankodott, ha némelyik körülményesen és hosszadalmasan beszélt mindenről, csak éppen a lényegre hallgatta el; nem volt türelmetlen akkor sem, ha valaki kitalált bűnökkel dicsekedett. Mindent meghallgatott, magába fogadott minden panaszt, minden vallomást, vádaskodást és önvádat, ahogy a sivatag homokja beissza a vizet. Úgy látszott, nem ítél el senkit, nem érez sem szánalmat, sem megvetést a gyónók iránt; de ennek ellenére, vagy talán éppen ezért nem tűnt

úgy, mintha gyónásuk süket fülekre talált volna, éppen ellenkezőleg: a gyónók úgy érezték, hogy meghallgatták őket, megkönnyebbültek és megtisztultak. Csak ritkán mondott intő, figyelmeztető szavakat, még kevésbé adott utasítást; mintha ez nem az ő dolga lenne. A beszélők sem ezt várták tőle. Az ő feladata annyi, hogy bizalmat ébresszen és türelmesen, szeretettel meghallgassa őket; hogy a még meg nem érett gyónást beteljesülésre segítse, hogy a lelkekben felgyülemlt, megkövesedett terhet levegye az emberekről és elrejtse hallgatásába. De egyet megtett minden gyónás végén, akár borzalmas volt, akár ártatlan, töredelmes vagy fennhéjázó: maga mellé térdeltette a vezeklőt, elimádkoztatott vele egy miatyánkot, és mielőtt útjára bocsátotta, homlokon csókolta. A vezeklés vagy büntetés kiszabása nem az ő feladata volt, voltaképpen még a feloldozásra sem érezte magát felhatalmazva. Nem az ő dolga volt, hogy elítélje vagy megbocsássa a bűneiket. Amikor gyónásukat hallgatta, úgy érezték, mintha bűnrészességet vállalt volna velük, mintha segített volna nekik a terheket hordozni. Amikor hallgatását ráterítette a hallottakra, úgy látszott, hogy a múltnak adja át azokat. Amikor a gyónóval együtt imádkozott a gyónás után, az úgy érezte, hogy testvéréül fogadja, és magához hasonlóknak ismeri el. Azután megcsókolta a gyónót, és ezzel a csókkal megáldotta, de nem mint pap, hanem inkább mint testvér. A csókja inkább gyengéd volt, mint ünnepélyes.

A híre mindenütt elterjedt Gaza környékén, messze földön ismerték és sokszor emlegették együtt a nagy tiszteletben álló gyóntatóval, Dion Pugillal, aki tíz évvel korábban kezdett gyóntatni, de egészen más képességekkel rendelkezett, mint Josephus. Dion atya ugyanis arról volt híres, hogy úgy olvasott a hozzáfordulók lelkében, mint a nyitott könyvben. A vonakodó gyónókat nemegyszer azzal döbbsentette meg, hogy ki nem mondott bűneiket a fejükre olvasta. Ez a léleklátó, akiről Josephus száz csodálatos történetet hallott, és akivel soha nem merete volna magát összehasonlítani, szintén a tévelygő lelkek istenáldotta tanácsadója volt, vádló és bíró egy személyben. Vezeklést szabott ki rájuk, önsanyargatást és zarándoklatot követelt tőlük, házasságokat hozott össze, ellenségeket békített ki, és tekintélye nagyobb volt, mint egy püspöké. Askalon közelében élt, de még Jeruzsálemből, sőt még távolabbi, keleti vidékekről is felkeresték.

Josephus, a szolga, a legtöbb remetéhez és vezeklőhöz hasonlóan, hosszú éveken át szenvedélyes és emésztő küzdelmeken ment keresztül. Hiába hagyta el a világi életet, hiába ajándékozta el házát és minden vagyonát, hiába menekült el a városból, a világi és érzéki örömei sokféle csábításától, önmagát a pusztába is magával kellett vinnie, és a test és lélek minden ösztöne megmaradt benne, amik az embert bajba és kísértésbe viszik. Mindenekelőtt a testet akarta legyőzni. Kemény és szigorú volt: hozzászoktatta a hőséghez és a hideghez, éhséghez és szomszúsághoz, sebekhez és fájdalomhoz, míg lassanként megkérgeződött és kiszáradt, de a régi Ádám még ebben a kiaszott, aszkéta porhüvelyben is megkínította, a legőrültebb képzetekkel és csábításokkal gyötörte. Tudvalevő, hogy a sátán egészen különös figyelemmel fordul a világtól menekülő vezeklők felé. Amikor aztán időnként vigaszt keresők és gyónni szándékozók keresték fel, hálás szívvel ismerte fel ebben a kegyelem szavát, és megkönnyebbülést érzett, hogy vezeklő élete önmagán túlmutató értelmet és tartalmat kapott; feladatot bízta rá, szolgálhatott másokat, Isten eszközeként használta fel, hogy általa lelkeket vonzzon magához. Ez valóban csodálatos és felemelő érzés volt. De később megmutatkozott, hogy még a lélek értékei is a föld vonzásába tartoznak és kísértéssé és csapdává válhatnak. Sokszor ugyanis, amikor egy vándor gyalog vagy lóháton megérkezett, megállt sziklabarlangja előtt, hogy egy ital vizet kérjen, és azután gyónni akart, Josephust meglepődés és öröm fogta el, önelégültséget érzett,

hiúság és önszeretetet vett rajta erőt, s ez mélységesen megrémítette. Sokszor esdekelt Istenhez térden állva bocsánatért, és kérte, hogy ne jöjjenek már hozzá, méltatlanhoz, sem a vezeklő testvérek kunyhóiból, sem a falvakból és városokból. De akkor sem érezte magát jobban, amikor egy ideig elmaradtak a gyónók. Ha azután megint tömegesen jöttek, újabb bűnön kapta rajta magát: előfordult, hogy amikor egyikük vagy másikuk gyónását hallgatta, hidegséget és szeretetlenséget, sőt megvetést érzett irántuk. Sóhajtva vette fel a harcot ez ellen is, és voltak idők, amikor minden egyes gyónás után alázatossági és önmehtagadási gyakorlatokat rótt ki magára. Ezenkívül szigorúan előírta magának, hogy minden gyónót nemcsak hogy testvérként kezeljen, de valami különös tiszteletadással is; sőt minél kevésbé tetszett neki valamelyikük személye, annál szívélyesebben fogadta, és úgy tekintette, mint akit Isten azért küldött, hogy őt megpróbálja. Így idők múltával, eléggé későn, már öregedő emberként ezzel az életmódjával bizonyos kiegyensúlyozottságra jutott, és azok számára, akik a közelében éltek, tökéletes embernek tűnt, aki megtalálta békéjét Istenben.

Viszont a lelki béke élő valami, és mint mindennek, ami élő, növekednie és fogynia, alkalmazkodnia kell, próbákat kell kiállnia és változásokon kell keresztülmennie: így volt ez Josephus, a szolga békéjével is. Ingatag volt, olykor látható, máskor eltűnt, néha olyan közelinek látszott, mint a gyertya, amit a kezünkben tartunk, néha meg olyan távolinak, mint a csillag a téli égbolton. Idővel pedig egy különös, újfajta bűn és kísértés tette nehezzé az életét: nem az ösztönök, szenvedélyek lázadása, hanem inkább az ellenkezője. Különös érzés volt. Az első időben könnyű volt elviselni, nem járt vele sem fájdalom, sem hiányérzet, csak valami tompa levertség, langyos, unalmas lelkiállapot, amit csak úgy lehet meghatározni, mint valaminek a hiányát: mint az öröm érzetének csökkenését, eltűnését, s végül állandó távollétét. Ahogy vannak napok, amikor a nap sem süt, az eső sem esik, az ég pedig szürke, nem fekete, az idő fülledt, de nem annyira, mint zivatar idején – ilyenek lettek az öregedő Josephus napjai. A reggelek egybefolytak az estékkel, az ünnepek a hétköznapokkal, a fellendülés órái a visszaeséssel. Béna fáradtságban és kedvetlenségben vonszolta napjait. Az öregségtől van – gondolta szomorúan. Szomorú volt, mert az öregségtől, az ösztönök és szenvedélyek lassú kialvásától élete jobbra fordulását és megkönnyebbülését várta, a várva várt harmóniát és érett lelki nyugalmat. Most pedig az öregség is csalódást okozott. Megcsalta, mivel nem hozott mást, mint ezt a fáradt, szürke, örömtelen sivárságot, ezt a gyógyíthatatlan csömört. Mert megcsömörlött mindentől, a pusztától, az éjszakai nyugalomtól, a barlangjától; az egész élettől itt, a kis oázis szélén, az esték és reggelek örökös váltakozásától, az utasok és zarándokok, a tevék és számarháton érkező vándorok szünni nem akaró áradatától, de legjobban azoktól, akiknek a látogatása neki szólt, azoktól az ostoba, aggodalmaskodó, ugyanakkor gyermekien hiszékeny emberektől, akik mindenáron neki akarták elmondani életüket, bűneiket és félelmüket, kísértéseiket és bűntudatukat. Néha úgy érezte: mint ahogy az oázisban a kis forrás vize felduzzad a kőmedencében, kifolyik a füre, aztán patakka válvá tovább folyik a sivatag homokjába, és ott néhány méter után elapad és kiszárad, úgy csorogtak az ő fülébe ezek a gyónások is, bűnlajstromok, életutak, lelkiismeretfurdalások, súlyosak és csekélyek, komolyak és semmitmondók tucatjával, százával, egyre újabbak. Csakhogy Josephus füle nem volt süket és élettelen, mint a sivatag homokja, hanem nagyon is élő, és egy idő után már nem bírta felszívni a szüntelenül rázúduló szavakat. Kimerült, ereje fogytán volt, csömört és undort érzett. Csak egy kívánsága volt, hogy szűnjék meg végre a szavak, vallomások, panaszok és bűnvallomások áradata, apadjon el ez a véget nem érő folyó, és legyen már mindennek vége, mert belefáradt az életbe, és torkig van min-

dennel. Az élet izetlen és értéktelen lett számára, és odáig jutott, hogy heves kísértést érzett, hogy véget vessen az életének. Önmaga ellen akarta fordítani a kezét, és ki akarta oltani önnön életét, mint Júdás, az áruló, aki kétségbeesésében felakasztotta magát. Vezeklése első éveiben a sátán érzeki vágyakat, képzeteket, ábrándokat és világias kívánságokat csempészett a lelkébe, most az önmegsemmisítés képeivel kísérte. Végül már folyton a fák ágait vizsgálta, hogy melyik bírná el testének súlyát, a környék minden szikláját méregette, elég magas és meredek-e ahhoz, hogy meghozza a halált, ha leveti magát róla. Ellenállt a kísértésnek, nem engedett neki, küzdött ellene, de éjjel-nappal az önmegvetés és halálvágy tüzeiben élt, élete elviselhetetlenné és gyűlöletessé vált.

Idáig jutott tehát Josephus. Amikor egy napon az egyik sziklaormon állt, a távolban, ég és föld határán két-három aprócska alakot látott feltűnni. Nyilvánvalóan utasok voltak. Talán zarándokok, akik éppen hozzá jönnek, hogy meggyónjanak, és egyszerre ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy azonnal eltűnjön innen, erről a helyről, ebből az életből. Ez a vágy olyan követelő lett, hogy elsöpört minden gondolatot, ellenvetést és megfontolást, mert természetesen felsorakoztatta őket is. Hogyan is engedhetett volna egy jámbor vezeklő a lelkiismerete háborgása nélkül ilyen kísértésnek? Szinte futva ment vissza a barlangjába, annyi küzdelmes éve színhelyére, győzelmei és vereségei szemtanújához. Eszeveszett kapkodással szedett össze néhány marék datolyát, egy kivájt tökbébe vizet öntött, az egészet berakta egy régi batyuba, vállára akasztotta, felkapta a botját és elhagyta kis otthona viruló békéjét. Háborgó szívvel menekült Isten és az emberek elől, de legfőképpen az elől, amit valamikor kincsenek, feladatának és küldetésének tartott. Először olyan gyorsan ment, mintha üldözne, mintha a szikláról megpillantott távoli alakok valóban üldözői és ellenségei lennének. De a gyaloglás első órája után megszűnt ez az aggodalmas sietség, a mozgás jótékonyan elbágyasztotta, és első pihenője alatt, amelynél egy falat ennivalót is megengedett magának – az volt ugyanis a szokása, hogy naplemente előtt nem vett magához ételt –, már a magányos gondolkodáson edzett értelme is felélénkült és tapogatózva vizsgálni kezdte ösztönösen végrehajtott tettét. Bármennyire híjával volt is ez a cselekedet az értelemnek, lelkiismerete mégsem ítélte el, hanem inkább bizonyos jóakarattal szemlélte, mert hosszú idő óta először találta valamelyik cselekedetét ártatlannak és ártalmatlannak. Igaz, menekülés volt, fejvesztett és meggondolatlan menekülés, de nem szégyenteljes. Elhagyta posztját, úgy érezte, hogy már nem alkalmas rá. Szökésével saját magának és annak, aki látta őt, beismerte, hogy kudarcot vallott, feladta napról napra megújuló, hiábavaló küzdelmét, elismerte, hogy megverték, legyőzték. Ez – állapította meg az értelme – nem volt valami dicső dolog, nem volt hősiesség, nem volt szenthez illő, de őszinte volt és kikerülhetetlennek látszott. Most csak azon csodálkozott, hogy ilyen későn lépett a menekülés útjára, hogy ilyen sokáig, ilyen nagyon sokáig kitarított. A küzdelmet és a dacot, amely sokáig ott tartotta elveszett őrhelyén, most tévedésnek látta, úgy érezte, hogy ezt a harcot göggye, a régi Ádám diktálta, és most már megértette, miért voltak ennek a dacnak olyan szörnyű, olyan ördögi következményei, miért vezetett olyan meghasonláshoz és lelki elernyedéshez, sőt a halál és önmegsemmisítés démoni, megszállott vágyához. Igaz, hogy a kereszténynek nem ellensége a halál, egy vezeklő és szent embernek amúgy is bármikor fel kell tudnia áldozni életét, de saját maga szándékos elpusztítása ördögi gondolat, és csak olyan lélekből fakadhatott, amelynek mestere és vezérlője már nem Isten angyala, hanem a gonosz lélek. Egy darabig elképedve és tanácstalanul ült, megrendülve és összetörten, és a néhány mérföldes vándorút adta távlatból megvizsgálta elmúlt életét.

Egy öregedő férfi kétségbeesett és hajszolt élete volt ez, irányvesztett út, amit állandóan az a borzalmas kísértés gyötört, hogy az Üdvözítő árulójához hasonlóan egy faágra akassza fel magát. Az önkéntes haláltól való irtózásában természetesen ott kísértett még az ősi, kereszténység előtti pogány tudás az emberáldozat ősrégi szokásáról, amelyre általában a Királyt, a Szentet választották ki, és amelyet az nemritkán saját kezével hajtott végre. Nemcsak a pogány idők e kárhoztatott szokásának emléke keltett benne irtózatot, hanem főként az a gondolat, hogy végül is a Megváltó keresztthalála sem volt más, mint önként végrehajtott emberáldozat. És valóban, ha jól meggondolta, ez a sejtelem is benne volt az öngyilkosság vágyában, a dacos-haragos szilaj vágy, hogy feláldozza magát, és ezáltal tulajdonképpen meg nem engedett módon a Megváltót utánozza, vagy éppen arra utaljon, hogy a megváltás műve nem egészen sikerült. Ez a gondolat nagyon megrémítette, de azt is érezte, hogy ettől a veszélytől immár megmenekült. Sokáig időzött gondolatban a vezekelő Josephusnál, amivé most lett, és ki helyett, hogy Júdást, vagy a Megfeszítettet utánozná, a menekülést választotta, és ezzel újra Isten kezébe adta magát. Szégyen és bánat töltötte el, minél világosabban ismerte fel, hogy micsoda pokoltól menekült meg, és nyomorúsága végül már úgy fojtogatta, mint egy torkán akadt falat, szorítása egyre türelmetlenebb lett, aztán hirtelen kitörő sírásban oldódott fel, ami csodálatosan jót tett. Ő, milyen régen nem tudott már sírni! A könnyei feltartóztathatatlanul folytak, a szeme semmit sem látott már, de a halálos fojtogatás megszűnt, s amikor magához tért és megérezte a sós ízt az ajkán, észrevette, hogy sír, egy pillanatig olyan volt, mintha újra gyermek lenne, aki semmit sem tud a rosszról. Elmosolyodott, kissé szégyellte magát a sírása miatt, aztán felállt és folytatta vándorútját. Tétován indult el, nem tudta, hová, merre menjen, mitévő legyen. Mintha valóban gyermek lenne, megszűnt benne minden harc és akarás, könnyűnek érezte magát, mintha valaki kezénél fogva vezetné. Mintha egy távoli, jóságos hang hívná, csalogatná, mintha az útja nem is menekülés lenne, hanem hazatérés. Elfáradt, és a gondolatai is elpihentek, feleslegesnek érezve magukat.

Az itató helyen, ahol Josephus nyugovóra tért, néhány utas pihent tevéjével. Mivel az úti társaságban két nő is volt, Josephus beérte egy üdvözlő mozdulattal, nem elegyedett szóba velük. De miután sötétedéskor elfogyasztott néhány szem datolyát, imádkozott és lefeküdt, közvetlen közelében beszédet hallott. Két férfi beszélgetett; egy idősebb és egy fiatalabb. Suttogva beszéltek, úgyhogy a beszélgetésnek csak egy részét hallotta. De ez a kevés is felkeltette figyelmét, és a fél éjszakára ellátta gondolkozásával.

– Jól teszed – hallotta az idősebbik férfi hangját –, hogy egy szent emberhez akarsz menni. Ezek az emberek sok mindenhez értenek. Én mondom neked, többet tudnak, mint más közönséges ember. Többen a varázslatban is jártasak. Ha rákiáltanak egy ugrásra készülő oroszlánra, az rögtön meghunyászkodik, behúzza farkát és elsomfordál. Meg tudják szelidíteni az oroszlánokat, nekem elhiheted. Volt köztük egy, aki különösen szent ember volt. Amikor meghalt, szelid oroszlánjai ásták meg a sírját, belefektették, utána szépen elsimították rajta a földet, és kettésével örködtek fellette. De nemcsak oroszlánokat tudnak szelidíteni, hanem embereket is. Egyszer egyikük elkezdett imádkozni egy római századosért, aki mindenkihez kegyetlen volt, és a legnagyobb szoknyavadász hírében állt egész Askalonban. Ez a vad és kegyetlen ember olyan szelid és félnék lett, mint egy kisgyermek. Meggyónt, és utána alig lehetett ráismerni, olyan csendes lett. Az viszont különös, hogy nem sokkal rá meg is halt.

– A szent ember?

– Ó nem, a százasos, Varnak hívták. Miután a vezeklő megtörte a lelkét, sorvadni kezdett, kétszer is elővette a láz és egy negyedév múlva halott volt. Na, nem nagy kár érte! De azért sokszor gondoltam, hogy a vezeklő talán nemcsak az ördögöt űzte ki belőle, hanem olyan varázsigét mondott el felette, amitől a föld alá került.

– Egy ilyen szent ember? Lehetetlen!

– Akár hiszed, akár nem, így volt. Attól a naptól kezdve az az ember teljesen megváltozott, mintha kicserélték, vagy még inkább, mintha elvarázsolták volna... és egy negyedév múlva...

Egy darabig csend volt, aztán a fiatalabb újra elkezdte.

– Errefelé is van egy vezeklő, állítólag a közelben él, egészen egyedül lakik egy forrás mellett, a gazai úton. Josephusnak hívják, vagy úgy, hogy Josephus, a szolgál. Már sokat hallottam róla.

– Igen? És mit?

– Igen jámbor ember, nőre sosem néz. Ha a kietlen vidéken néha átmegy egy karaván és valamelyik tevé hátán egy nő ül, akármilyen sűrű fátyol borítja is az arcát, a remete hátát fordít, és máris eltűnik barlangjában. Sokan mennek hozzá győnni.

– Nem lehet olyan különös, mert akkor már én is hallottam volna róla. És mit tud ez a te szolgáló barátod?

– Hát gyóntat. Ha nem lenne jó ember és nem értené meg az embereket, akkor nem futnának hozzá annyian. Különböztetést beszélnek, nemigen szól egy szót sem, nem szidja össze az embert, nem mennydörög rá, nem szab ki penitenciát – nagyon szelíd, valósággal félnék embernek mondják.

– Hát akkor mit csinál, ha nem korhol, nem szab ki penitenciát és nem is nyitja ki a száját?

– Azt mondják, csak hallgat és csodaszépen tud sóhajtozni és keresztet vetni.

– Szép kis szent lehet! Csak tán nem ment el az eszed, hogy ehhez a hallgatag öreghez szaladsz?

– De bizony igen, éppen azt akarom. Majd csak megtalálom, innen már nem lehet messze. Ma este egy szegény barátot láttam ácsorogni itt, a kútnál, azt majd megkérdezem hajnalban, merre van. Biztosan tudja, mert az is vezeklőnek látszik.

Az öreg megmérgekedett.

– Hagyd csak békén azt a jámbor vezeklőt, hadd kuporogjon a barlangjában! Egy férfi, aki csak hallgat és sóhajtozik, aztán meg fél a nőktől, és nem tud, nem ért semmit! Nem, én majd megmondom neked kihez kell menned. Bár messze van innen, Askalon is túl, de az aztán a legjobb gyóntató messze földön. Dionnak hívják és az emberek úgy emlegetik, hogy Dion Pugil, azaz öklöző, mert valamennyi ördöggel viaskodik. Ha pedig valaki a gyalázatos tetteit meggyónja neki, akkor nem sóhajtozik, nem hallgat, hanem kinyitja a száját és istenigazában leszedi a bűnösről a keresztvizet. Egyeseket állítólag meg is vert, egy másikat pedig letérdeltetett a körre, ott kellett imádkoznia egész éjjel, és még azt is kiszabta rá, hogy adjon negyven garast a szegényeknek. Ez aztán férfi, barátocskám, úgy bizony! Ha úgy istenigazában rád néz, reszket a lábad, mert csontig átlát rajtad. Itt nincs sóhajtozás, ez belevaló ember, ha meg valaki nem tud aludni, vagy lidérces álmai vannak, Pugil azokat is lábra állítja. Nem hallomásból tudom ezeket, nem holmi asszonyi fecsegésből, de én magam is jártam nála. Bizony, én csak egyszerű ember vagyok, de egyszer én is felkerestem Diont, az öklözőt, az Isten emberét. Amikor odamentem, nyomorultul éreztem magam, a szívem tele volt szégyenkezéssel és lekiismeret-furdalással, amikor pedig elmentem tőle, olyan tisztának éreztem magam, mint az esthajnalcsillag. Olyan igaz, mint hogy Dávidnak hívnak. Jól jegyezd meg: Dionnak hívják, a másik neve Pugil.

Ahhoz menj el te is, minél előbb, akkor majd csodát látsz. Prefektusok, vének, sőt még püspökök is járnak hozzá tanácsért.

– Jól van – mondta a másik –, ha egyszer azon a vidéken járok, lehet, hogy felkeresem. De ma éppen itt vagyunk Gaza közelében, és minthogy az a Josephus, akiről olyan sok jót hallottam, errefelé lakik. . .

– Mi jót hallottál? Mit eszel azon a szolgán?

– Főleg azt, hogy nem korhol és nem büntet. Meg kell mondanom, hogy nekem ez nagyon is tetszik. Én nem vagyok százados, sem püspök. Egyszerű ember vagyok, nem is nagyon bátor, és nemigen bírnám elviselni, hogy a pokol tüzével fenyegetsenek. Isten tudja, én igenis jobb szeretem, ha szelíden bánnak velem.

– Nézzenek oda! Még hogy szelíden! Ha már meggyóntál, és elvállaltad az elégtételt, és megtisztultál, akkor nem bánom, talán helyénvaló, hogy szépen beszéljenek hozzád. De nem akkor, amikor még mocskos vagy és bűzlesz, mint a sakál. és bűneid terhével állsz gyóntatód és bírád előtt!

– Jó, jó! Ne hangoskodjunk, a többiek aludni akarnak. – Hirtelen kuncogni kezdett. – Egyébként, még valami furcsát is meséltek róla.

– Kiről?

– Hát róla, Josephusról, a vezeklőről. Állítólag az a szokása, hogy ha valaki elmondta neki a dolgait, akkor búcsúzóul megáldja az illetőt, és arcon vagy homlokon csókolja.

– Igazán? Furcsa szokásai vannak.

A nőekkel meg nagyon is félnék, hiszen mondtam. Hát egyszer állítólag egy ringyó jött hozzá a városból, férfiruhában. A remete meg nem vette észre, hogy nő, és meghallgatta a hazugságait. Amikor pedig kész volt a gyónással, meghajolt előtte és megcsókolta.

Az öregebb hangos hahotába tört ki, a társa gyorsan lepisszegte, így Josephus nem hallott egyebet, mint a félig elfojtott nevetést.

Felnézett az égre. A hold sarlója élesen és tisztán lebegett a pálmafák koronája fölött. Josephus megborzongott a hidegtől. Mint egy torztükörben, de mégis a valóságot tükrözve mutatták be a tevehajcsárok szavai őt és a hivatalt, amelyhez hűtlen lett. Szóval ilyen tréfát űztek vele. De nem ez a legrosszabb, bár ez is elég szégyenletes volt. Elgondolkozott a két idegen szavain. Végül csak azért tudott elaludni, mert nem hiába gondolkozott. Gondolatainak eredménye egy elhatározás lett, és ezzel a friss elhatározással a szívében pihent el, és aludt mélyen, nyugodtan, egészen hajnalig.

Az elhatározása pedig éppen az volt, amit a fiatalabb tevehajcsár nem tudott megérteni. Azt határozta el, hogy megfogadja az idősebbik tanácsát és felkeresi Diont, az öklözőt, akiről már ő is hallott, és akit ma olyan nagy dicsérettel emlegettek. Ez a híres gyóntató, a lelkek bírója és tanácsadója, bizonyára neki is tartogat valamilyen tanácsot, ítéletet, büntetést, és kiutat nehéz helyzetéből. Eléje fog állni, mint Isten helyettese elé, és döntését engedelmesen vállalja.

(*RUSZTHY ÉVA* fordítása)

(*Folytatjuk*)

PAPÍRSZELETEKRE ÍRT ÉLET

A korán munkába igyekvő szülő cédulára írt üzenetet hagy később kelő fiának, lányának. Rajta kérés, intés, feddés, buzdítás. Útravaló biztatás az iskolába, elintézésre váró otthoni feladat. Elkezdjük a napot, és kezünkben a szelet papírral úgy tájékozódunk a tennivalók között, mint az erdő sűrűjében az iránytűvel. Csak hogy nemegyszer könnyebben eligazít az iránytű a természetben, mint a cédula a napi munkában. Szavak és félmondatok szegődnek nyomunkba, utasítások és ügyek kísérik lépteinket. Igaz, egy napra szóló érvénnyel, mert a cédulák az írásművek családjában az alkalom szülöttei. Kérészeletük van, s egyik napról a másikra élnek. Sorsukhoz tartozik, hogy felkelés után, reggelizés közben átfutjuk, zsebre vágjuk őket, elindulunk az iskolába, a boltba, a munkahelyre és legtöbbször már útközben összegyűrjük, széttépjék, eldobjuk. Elgondolkodtató: ezekre az összegyűrt, széttépett, eldobott papírszeletekre írjuk hétköznapjainkat, életünket. Pedig ha összegyűjtenénk, rendeznénk, talán egy-egy család sorsa elevenedne meg. Családregegy kerekednék belőlük, több: egy család valósága állna előttünk. De: lehet valóság hevenyészett, találomra kézbe került listákon? „Ércnél maradandóbb” mű pehelykönnyű, foszlékony papírcsíkokon?

A naponta kézbe vett cédula több mindenre *nevel*. Nem csupán a feljegyzett tennivalók lelkiismeretes teljesítésére és felelősségteljes elvégzésére, hanem elsősorban az örömről, hogy minden napot *új lappal* kezdetünk. Nem kétséges, könnyebb naptárunk egy lapjától megválni, mint egy napunk emléktől. Mert amikor azt gondoljuk, megszabadultunk tőle, ráébredünk, bennünk van, csak lappangva, mint vízjel a papírban. Hasonlóképpen egyszerűbb tovább lapozni, mint szembenézni az üres lappal, „horror vacui” nélkül. „Hisz az egész folyamat – panaszolja Kosztolányi Dezső – oly kockázatos. Üres papírlapon kalandozni egy vékonyka acéltollal, ezer esély, millió veszély közepette és ott határozott utat vágni – azt a bizonyosat, az egyetlen lehetőt! –, van ebben valami szédületes, rettegő és ájulatos, hasonló a tengerész veszélykedvéhez, aki egy rozoga lélekvesztőn csap az óceánnak.”

Minden napkezdet veszélyt jelent. Vagy a *tegnapét*, hogy a ma a múltba hátrál, vagy a *holnapét*, hogy a ma a jövőbe menekül. Mindkét esetben a jelen fogyatkozik meg, korcsosodik el. Ugyanakkor azonban minden kezdet reményt is ébreszt. A tegnap és a holnap szorosa között a vízre ereszkedés izgalmát, a rozoga lélekvesztő kormányzási ügyességét, a bizonyos, az egyetlen lehető megtalálásának örömét. Utat vágni a *má*-ba, megfelelkezve múlttól és jövőről, új lappal indulni, ügyelve az alkalomra – Szent Pálhoz kíséri gondolatmenetünket: „Vigyázzatok gondosan, hogyan jártok, nem mint balgák, hanem mint bölcsék. Áron is megvegyétek az alkalmat.”

Minden nap alkalom „ezer esély, millió veszély közepette”. Érdemes vállalni. Akár egy fegyelmet, de hajlékony *napirend* árán is. A cédulára felírt tennivalók sora felszeleteli napjainkat, a lótas-futás ritmusa ütemekre bontja életünket. De mindez nem „szamarvezető”-nek kínálkozik, nem merev időközökbe tereli az életet. Ellenkezőleg, segít: az egymást követő szürke feladatok végzésében, az alkotókészség felélesztésében, a leleményesség kimunkálásában. Kiszabadít a programok egymást érő, fojtogató halmaza alól, rendet, alá- s fölrendeltséget teremt dolgaink között. Alkalmat nyújt, hogy azt tegyük, ami a cédulánkon áll. Nem többet, túlértékelve erőnket, nem kevesebbet, lebecsülve önmagunkat. Nem a könnyebbet, a tetszetősebbet választva és a nehezebbjét másra hárítva. De fordítva sem: csak az erőt fitogtatót vállalni és az átlagosat a gyengére bízni. Egyszerűen: tenni, ami a cédulánkon soron következik. Még azon az áron is: kerüljön akár a jövő terhére időt töltő igényeink felszámolásába, akár mindent a múlttól számon kérő vádaskodásaink elfojtásába.

G. *Bornkamm* említi, hogy Jézus a hétköznapi életbe teleírta Isten országának egyáltalán nem hétköznapi valóságát. Tegyük hozzá: nem a szép jövőbe, mint az apokaliptikusok, nem a múlt örökségébe, mint a farizeusok. A legnehezebbe: a *má*-ba. Ámulatba ejtő titka, hogy kicsiben és

nagyban, szürkében és ünnepiben, az éppen soron levő helyzetben vagy találkozásban hajlíthatatlan következetességgel vissza nem térő alkalmat látott: Isten országának érkezését, az Atya akaratának teljesülését. Ha feladatainkat Jézus követésében a napi alkalom szemszögéből mérjük fel, akkor – ki gondolná – a cédulákra írt tómondatokban, a számlákra rögzített sorokban, a dolgozatokra írt bírálatokban; az újságban közzétett apróhirdetéseinkben „ércnél maradandóbb”-at alkotunk.

A *Rádiótechnika* egyik számában olvastam: „Amatőrök, diákok! Mindenféle, rádiós anyag, műszerek, szép alkatrészek, öregség miatt olcsón eladók.” Mitől van ércfedezete ennek a hirdetésnek? Talán az amatőr rádiózás szeretetétől? Az alkatrészek egy életen át tartó gondos összeválogatásától? Attól, hogy a kínálat elsősorban amatőröknek, diákoknak szól? Vagy hogy az elszegényítő öregség ellenére is áron alul adja a szép alkatrészeket? Nehéz volna válaszolni. Arról azonban bizonyosságot ad, hogy a világ egyszerű dolgaiba, a számlák és cédulák hétköznapi világába bele lehet írni, ami nem egyszerű, ami nem hétköznapi. De akkor már nem a cédula, vagy az apróhirdetés az üzenet, hanem valami más, amit Szent Pál így fogalmaz meg: „Ti vagytok ajánló levelünk, szívünkbe írva. Ismeri és olvassa azt minden ember, mert meglátszik rajtatok, hogy Krisztus levele vagytok, amelyet mi írtunk nem tintával, hanem az élő Isten Lelkével, nem is kőtáblákra, hanem az élő szív lapjaira.”

Összegyűrt, széttepett, eldobott papírszeletekre írjuk életünket. De a hívőnek alkalma van, hogy a környezetében szétszóródó cédulákon Krisztus levele legyen. Ára, „ércnél maradandóbb” fedezete: Jézus Krisztus. Aki előbb volt, mint Ábrahám, maradéktalanul a mának élt, hogy mi, akik hiányosan élünk a mának, egészen a jövőé legyünk. Születésekor nemzetségátlába vették, halálakor cédulát szegeztek feje fölé, hogy *céduláink és listáink* az „élet könyvé”-be véteessenek.

SULYOK ELEMÉR

Újdonságok a Babits-irodalomban. Már több ízben is elismeréssel szölvünk a *Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola* Babits életműve körül kifejtett tevékenységéről, melyet egy kitűnő tanár és jeles filológus, Téglás János irányít. A diákok évről évre elkészítik vizsgamunkáikat, amelyekből hovatovább az oly fájón hiányzó Babits kritikai kiadás körvonalai kezdenek kibontakozni. Sajnos, nagy íróink életművének kritikai kiadására egyre kevesebb az energia, még oly biztatóan induló sorozatok is lelassulnak, újakra pedig alig-alig gondolhatunk. Ilyen körülmények között a Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola diákjai és Téglás János legalább oly jelentős munkát végeznek, mint annak idején Vajthó László és tanítványai, amikor a magyar irodalom ritkaságait kezdték kiadni. A Babits-sorozat ezúttal a *Halálfi* című regény első változatával gazdagodott, mely 1921-ben jelent meg a Pesti Naplóban és a későbbi változat nyersanyagul szolgált. (Könyvvalakban most jelent meg először!) A miniatűrök új darabja: *Művészek levelei Babitshoz*. E gyönyörű könyvecske nemcsak a bibliofil ritkaságok gyűjtőinek szerez igaz örömet, hanem fontos adatokkal járulhat hozzá a Babits-filológia gazdagításához is.

Babits Mihály dráma- és prózafordításai (Szépirodalmi). A Babits Mihály művei sorozat Belia György által sajtó alá rendezett új kötetében néhány maradandó fordítói remeklés található, mely az egyetemes magyar műfordítás történetének is jelentős darabja. A Szophoklész-fordítások az antikvitás továbbélésének fontos híradásai, *Shakespeare A vihar*-jának bemutatóján játszódtott le az a jelenet, melyről Németh László emlékezett meg a Babits-emlékkönyvbe írt nekrológiájában, amikor ismét „elmaradt egy kézfogas” az új magyar irodalom két fontos szereplője között. Kivételes értékű Immanuel Kant *Az örök béke* című művének fordítása, hiszen ebben a munkájában Babits elsősorban nem közismert filozófiai érdeklődéséről ad képet s új benyomásokat, hanem a béke elszánt hívének mutatkozik, aki az első világháború kezdeti szakaszában hatalmas versekkel vallott békevágárról, majd költészetének spirituális jellegével egyidőben a fordítással is a megbékélés gondolatát hirdette és szolgálta. Ezúttal is kitűnő tájékoztató jegyzetanyag csatlakozik a szép kiállítási kötethez.

TÖRÖK SOPHIE

KIADATLAN ISTENES VERSEI

Az istenes versek kiválnak Török Sophie több mint kétszáz kiadatlan verse közül. 1920–27 között keletkeztek, napi történések mellett abból a kínzó kíváncsiságból is, amivel minden fogható és foghatatlan felé fordult. Férjének súlyos és izgalmas betegségei, végül halála nem közelítette, hanem eltávolította a hittől. Ezt követően kilenc esztendeig reménytelen sötétségben élt, beteggé rontva önmagát is. Már nem írt verset. Élete utolsó öt évében hirtelen és határozottan keresni kezdte s meg is találta magának az Istent. 1955 januárjában halt meg az 1952 októberében kezdett gyónás-áldozások után.

Koháry Sarolta

1920. szeptember 18.:

*Ismeretlen Isten – téged kereslek
Meguntam már a föld együgyű isteneit
S téged keres sejtő szívem ismeretlen Isten!
Nem szédült áhitattal – mocskos emberi erények virágát nem szórom
elé,
Nem méltó hozzád kicsi férgek alázat-ruhás öntelt ömlengése.
Te más vagy. Nem jóságos, szelíd, megbocsátó,
Csak haláltól fenyegetett lények dicsőítik a jóságot,
Irgalmában bízva, hogy majd megkíméli reszkető életüket az
enyészettől,
Ezt jelenti nekik a jóság – gyáva emberi erény.
De te tökéletesebb vagy, semhogy rothadt kis agyak megértésére
léteznél.
Nem bünteted a gonoszt, legyen büntetése: hogy gonosznak
neveztetett e földön,
És bosszút állni csak az szokott, akit csúfosan kijátszottak már.
Nem ígérsz jutalmat annak, ki buzgón hajtja feléd a tömjént,
S nem lágyít meg, ha a kevély térden csúszik, hogy több kincset adj neki.
Te nem fizeted meg az erényt, jutalmazza önmagát, ha minden áron
jutalomra vár.
Alkudozó kalmárfogásokat nem ismerhet a te érthetlen tökélyed.
Te a nagy törvény vagy, mely egyformán sújt kicsit és nagyot, ha
örvénylő forgatagába kerül.
Gyáva imájuk nem érhet hozzád, nem, te nem az ő megértésükre
vagy!
Napsényes túlvilágot nem ígérsz, hisz magadhoz kellene hívnod
minden levélkét,
Primitív kis lelkével az is él – lám kutyám hú szemében mennyi lélek!*

*Oh, mindannyian elpusztulunk a vak törvény súlyos csapásai alati!
Nincsenek kedvenc védetteid, mindegy: kunyhó, palota, vagy templom,
Minden emberi értéken közömbösen gázolsz keresztül célod felé.
Vagy tán a teremtés csodás koronáját: az emberi tökélyt megkíméled Isten?
Ki képedre teremtvé érzi magát, – nem, ki emberarcú istent csinált
magának,
Saját képét tartva legszebbnek – s így isteni származásához már
kétely sem fér.
– Mégis valahol vagy, valamit csak akarsz velünk, nyomorult
elvakult gonosz kis bábokkal!
Játszás, gyönyörködés nem lehet örömed, emberi sorsok bogozódását
lesni hitvány öröm.
Kinek kedvére forog a föld, s kering miriád csillag
erőtől úzva a térben?
Ismeretlen Isten, sohasem foglak megismerhetni, s nem sejthetem
a létezés okát,
Mert mit erényedül hiszek, emberi szívem erénynek képzelt bűne csupán.
Nem kereslek többé, csak torz-istent találnék, kit káprázó szemem
meglátni képes lehet.
Emberarcod volna ismeretlen Isten!
S én meguntam már a föld együgyű isteneit.*

*Egyszer tán mégis visszatérek hozzád: szeretet atyja emberszülte Isten!
Majd ha szívem dermedve ver utolsó s délibáb után kapkod
elkínzott kezem:
Hazug, együgyű mesék, enyhülést hoztok majd nekem, ki immár
a végső lépcsőfokra értem,
S kulisszát görgettek felém, mennyei fényességű, csillagos kék eget,
Hogy megtörő szemem csalókan higgye: Isten kegyelme tölti ki a szörnyű
űrt, mi tátongva vár reám,
S a keserves életútról csendben siklom át könnyörületes trónja elé az Úrnak,
Ki kegyelmesen ítél, s' örök életet ad, nem irtóztató enyészet lesz a bér.
Szép aranyfelhős kulissza – evvel nyugtatja magát a félelmében őrjöngő
életösztön,
Hogy ha az utolsó fokról is letaszít a halál: angyal vár a virágos partokon.
Emberarcú isten – a rettenetes horror vacui fog visszatéríteni hozzád!
Hívó alázatot gyúr belém a vacogó halálfélelem.
Vagy megátkozom a percet, mely megalkuvó gyáva embernek teremtett.*

Feldafing, 1922. augusztus:

*Régi görög lányok érett szívüket Aphroditéhez vitték,
Szűk ölü asszonyi testbe szűz artemis adta a terhes magot, –
Kopott kor szürke lánya, kitől könnyörögjek
Meddő testemre oldást?*

Mária, kit nem buja rózsák, csak vérkoszorú

*Koronáztak égi királynak:
Mária, mennyei mátká! A legszomorúbb Isten szülője:
Nem volt-e tépött asszonyi sorsod teljesedése
Mégis az emberi gyermek?*

*S a képzeleten túl, hol gyöngyösen trónolsz
Égszín palástban: isten-szíveddel
Megérted-e még az asszonyi sirást?*

*Ki szűz véred kinján Isten magzatját
Érlelted szörnyű halálra:
Oh, mártír Madonna szánd meg a testem!
Súlyos ölemben új élet foganjon
Földi örömré!*

1924. november 6:

(Mihály betegágyánál)
*Mondják: az élet csak szenvedés és siralomvölgy –
de ifjú szívek mosolyognak és a biztos
boldogságot várják. Én hányszor nevettem hazug
arccal és hányszor sírtam őszinte könnyeket:
ki tudja azt?
És mennyit vártam kínzó unalomban, de szívemet
mindig csak a fájdalom
tépte ki unott közönyéből – és sohasem öröm!
ki tudja azt?
És elszakadtam a kegyetlen irgalmú Istentől
és megtagadtam őt, ki rövid ifjúságomat
tétlen hagyta elszállni és örömeért sóvárgó szívemről
elfeledkezett.*

*De akkor jött a fájdalom
oh, iszonyatos kínok évszaka jött. S én összetörve
gyáván és nyomorultul kúsztam vissza az Isten
lábaihoz: hogy vegye le vállamról a keresztet!
Ím, új kín nélkül is szomorú maradok és
nem vágyom többé örömré. – De a kegyetlen
irgalmú Isten játszott velem, kit a kín úgy
elcsúfított már, hogy hiszen játéokra sem volt
érdemes többé! – Az Isten játszott, megemelgette
sebzett vállaim terhét – hogy percnyi remény után
jobban gyötörjön a visszazuhanó teher: mert
Isten látni akarta türelmemet.
Látni akarta alázatomat.
Látni akarta: elég ronggyá hasogatott-e már a szenvedés?
Van-e még bennem elhaló szikrája a
lázadó erőknék?*

*De bennem már nem volt semmi.
Buta és lélektelen alázattal csúszkáltam a sárban, óh
mennykőtől megfélemlített féregben több
büszke erő lakozik! És vacogó halálfélelmemben
imádkoztam tovább, érzéstelen és együgyű
szavakat – mert agyam nyálkás lepénnyé lapult és
elfeledtem már a szárnyaló imákat. Oh, én
sárlélek! rothadó agy cselédje!
De egyszer testem megkínzott manói fellázadtak.
Föllármázták sárlelkemet és én égig rázva
örült karjaimat sikoltva szóltam a kegyetlen
irgalmú Istenhez
 elég! elég!
Menj a bábumosolyúakhoz!
menj az unatkozókhoz! a telt gyomrúakhoz!
menj az őrvölgökhöz, kik még örülni akarnak!
Isten, engem bocsáss már ki ez iszonyú
ölelésből! – A jajgatás már süketé tömte
fületem. Ajkam véres és szemem könnyektől
vak. Már nem félek tőled kegyetlen irgalmú
Isten! – Aztán fölocsúdtam és sírni kezdtem és
bomlottan tördeltem: ha csak egyszer
érezhettem volna kegyelmedet Isten! Ronggyá
tépett lelkemmel most repülni tudnék!
És bemocskolt ajkammal zengve dalolnék
irgalmadról boldog hatalmú Isten!*

1926. január 21.:

*A házak közé duzzadt zacskókban lóg be a köd. –
Oh köd! köd! sivár fal ember és Isten
között. De az éj felissza a kételyt és ködöt.
A sötétség magas bolt az égig – az ürön át
láthatatlan csillagok ragyognak. Ágyam előtt
a vibráló fekete levegőben megjelenik az Isten! a
sötét Isten! félelmetes rettenetes Isten! Elszánt
daccal fúrom párnába fejem – és elfordulok
tőle! – alázatos imáimra korbáccsal felelt!
Nem akarok már beszélni az Úrral! Úr!
Nem atyám! nem együgyű szívek jó Atyja! Kényes
büszke úr és megsérti Őt a bárdolatlan szeretet.
Hatalmas gögös Úr! olykor leereszkedő, máskor
kevély – de mindig érthetetlen akaratú.
És én már nem tudom a finom udvaronc
szavakat. Én emberi fájdalmaimmal
untattam Őt – mint vinnyogó cseléd, mint
bárgyú jobbágy – és alázatos vállaimra*

újból lesújtott dühe. Most már nem akarok
szólni és gondolkozni se és érezni se. Minden
moccanásom csak új olaj haragjára. És én
már félni sem tudok. És nincs szívemben több
utálatos alázat. Nincs semmi. –

1926. szeptember 25.:

*Ma meztelenül feküdtem a napon, egész
meztelenül, letépvé ruháimat, mint fojtó ölelést. Ma
ezer lihegő pórussal ittalak Isten! S most nyugodt
vagyok, erős és mosolygó, ezer pórusomból nevet a
Nap. – De látlak itt ülni Sötétben, jaj látom
eszélős szemeidet! Rémek ülnek arcodon, rémeket
küldesz hozzám tépett szavakkal, hogy gerincig
hasítson, hogy fekete borzalommal szívemig hasítson!
De most nem ugrom fel meggyötört sikollyal faltól
falig verve bomlott fejemet. Ma erős vagyok és
mosolygó, naptól hevült testem erejében ma szertefoszlik
minden fájdalom. Kedves, add ide dermedt
kezedet! Jöjj ki a napra, jöjj ki a fényre! nézd:
millió levélke fürdik a csorgó aranyban, millió
levélke tartja az égnek üres tenyerét. Jó bíró leszel
a fény csarnokában, jó bíró és türelmes
elítélt. Mert egyforma rész jut itt minden
paránynak s a Nap igazsága Mennyekből való!
Oh nap, nap! Istenj forrás! sápadt ereinket
melegítsd parazsaddal, itasd lelkünket
eleven nyugalommal.*

1927. július 19.:

*Századszor fricskáztál le magadról Uram!
kegyelmedig kúszó alázatos életem
századszor zuhant vissza reménytelen sötétbe.
De állhatatos imáim világító lajtorjáján
újra fényedig kúszom könyörtelen Isten!
Minden zuhanás elprédál valamit lelkemből
s én mindig szegényebben csúszom Eléd!
mindig tompább hittel érek Eléd!
De korbácsolt vágyam nem szűnhetik meg
ostromolni irgalmadat. S már nem is
megalázott vágyam fáj. Csakhogy mind koldusabban
kerülök Szined elé, s oly hitvány féreggé pusztulok:
hogy kifosztott lelkem
még haragodra sem lesz érdemes többé.*

A „FEJLŐDÉS” BABITS MIHÁLY KÖLTŐI PÁLYÁJÁN

A költő halála óta – sőt az újabb években is – nemegyszer vetődött fel a kérdés: Van-e fejlődés Babits költői pályáján? Egy Babits emlékére megrendezett televíziós beszélgetésben még olyan, mindnyájunk által tisztelt tekintély, mint Illyés Gyula is azt hangoztatta, hogy Babits egész költői pályáján mindvégig azonos, egyforma volt. Ha mi másképp látjuk: erkölcsi kötelességünk ki-mondani. Az a kérdés, mit értünk fejlődésen, és miben érzünk változást Babits költészetében. Semmiképpen sem vonható kétségbe *önmagához való hűsége* – ez az egyik legetikusabb alapállású költőnkkel szemben durva vád lenne. Nem változott *erkölcsi és intellektuális habitusa*, a nagy humanista eszményekhez, a jósághoz, az igazsághoz, a szépséghez, a békéhez és a szellem primátusához való ragaszkodása. Mindvégig megőrizte dunántúliságát, kereszténységét, katolicitását, költői teremtő erejét. *Mélyseges költőségében* sincs változás. „... Költőink között talán még egy sem akadt, aki magánéletében is annyira, izig-vérig és csak-költő lett volna, mint ő, aki az életet és világot a költői ihlet pillanatain túl is annyira a költő szemével látná és ítélné meg” – írtam róla 1941-ben.

Kétségtelenül változott azonban *témaköreiben*, a művészi kifejezésnek a legkötöttebb formáktól a legváltozatosabbakig oldódó, az áttételestől a személyes őszinteség felé hajló *formanyelvében*. És változott, „fejlődött” az *én* és a *külvilág* viszonyában, *szociális magatartásában*, s – ezzel szükségszerű összefüggésben – a *költői hivatásról* vallott és gyakorolt felfogásában. Mi most *csak* ezt vizsgáljuk, és akkor máris feltesszük a kérdést: a *Levelek Írisz koszorújából* (Babits 1909-ben megjelent első verseskötete) arisztokratikus szellemű, nem is elefántcsonttoronyba, hanem végzetesen önmagába zárt, gyötrő magányára panaszkodó, a nyers valóságot feltáró költőtípustól (az Ady-típusú költőtől) magát tudatosan elhatároló, a formaművészet bűvöletébe merülő lírikustól ne lenne változás, „fejlődés” az 1910-es éveknek a külvilág történései iránt egyre fogékonnyabb, 1918-ban a forradalom mellé álló költőjén keresztül a 20-as évek ismét elvonuló, a 30-as években azonban újból a közösségi érzésekkel és gondokkal viaskodó és utolsó nagyarányú művében, a *Jónás könyvé*-ben (és vele a *Jónás imájá*-ban) a próféta-költői lelkiismeret-furdalás hangjait megszólaltató Babitsig?

Az út nyilván nem volt egyenes vonalú: hullámhegyeken és hullámvölgyeken át vezetett. Itt csak vázlatosan, nagy vonalakban követhetjük nyomon az egyes állomásokat:

A már említett első kötet végére illesztett vers, *A lírikus epilógja* arról vall, hogy hjába indult „a mindenséget versebe venni” vágyó költő szenvedélyes becsvágyával, a „soha-meg-nem-elégedés” programjával: a szélsőséges individualizmus modern átkából nem tud kitorni. Hiába undorodik a „vak dióként dióban zárva lenni” börtönétől: „Még tovább magamnál nem jutottam” – írja. Ez már csak azért is igaz, mert – mint a *Himnusz Íriszhez* című versből kiderül – a mindenség gazdagságát tulajdonképpen *önmagában* keresi – a makrokozmoszt a mikrokozmoszban. Csak annyit tagadhat meg a mindenségből, amennyit egyéniségébe beletükrözhet:

*Idézz fel nekem ezer égi képet
és földi képet, trilliót ha van,
sok földet, vizet, uj és régi népet,
idézz fel, szóval...*

És, bár ez a sokszínű szivárványvilág a legnagyobb részben formabűvészet bravúrjaival jelenik meg első kötetében: a versekbe foglalt valóságmozaikok csak a külső *tárgyi* világ töredékcserpei, csupán közvetett kapcsolatban az *emberi* világgal, a társadalommal. Ezt érzi Babits a jelzett lírai vallomásokban. Ekkori „elefántcsonttornya” korántsem azonos a francia esztéta-költők programszerű társadalomtagadásával. De kétségtelen, hogy költészetében kívül áll a korabeli magyar

társadalom égető kérdésein, – még ha ebben a távoltageásban benne van az akkori feudális maradványokkal terhes társadalmat *politikailag* is elutasító gesztusi. A második kötetben (*Herceg, hátha megjön a tél is!*, 1911) a *Szonettek* nyílt vallomása az Ady-típusú eruptív zsenitől, a harcos, „hős gladiátor” költőtől való elhatárolódásáról, ismételten hangsúlyozva, hogy költészete a vajúzó felül keveseknek, az arisztokratikus elitnek szól.

1912 táján tűnnek fel lírájában olyan jelzések, amelyek mutatják, hogy azt a bizonyos diót, amely belülről képtelen volt önmagát megnyitni, történelmi-társadalmi események *kívülről* kezdik feltörni. Elég, ha az 1912-es „véres csütörtökkel” kapcsolatos versére, a *Május huszonhárom Rákospalotán*-ra utalunk. Ebben éppúgy megnyilvánul a korát és országát betegnek tudó, a forradalmat elkerülhetetlenül szükségesnek tartó költő elszántsága, mint a polgári liberális költőnek a szocializmussal kacérkodó Heinére emlékeztető kételyei. Az első világháborúval való mérész szembezállás aztán (amely emberileg, egzisztenciálisan is áldozatvállalás volt) hősi „gladiátor-költővé” avatja Babitsot is – nemcsak a *Játszottam a kezével* vakmerő csattanójával és a *Fortissimo* káromló háborúellenességével, ditirambikus humanizmusával, hanem mindenekelőtt a *Hűsvét előtt* megrendítő, minden belső és külső ellenállást elsöprő, nagyszerű erkölcsi kiállásával. Innen már csak egy lépés a katedrāja-vesztett költő-tanár csatlakozása a forradalomhoz, amelynek logikus következménye a Tanácsköztársaság idején elfoglalt egyetemi katedra. Az irodalomtörténeti kutatás azóta részletes adatokkal mutatta ki, hogy sokkal aktívabb közéleti szereplést vállalt a forradalom idején, mint azt nagyvonalúan elgondoltuk.

Az emberek életében, sajnos, nemcsak fejlődés van, hanem olykor „visszafejlődés” is lehetséges. Babits esetében éppen eleget emlegették az 1919 utáni megtorpanást, visszavonást. Erre azonban csakugyan áll az, hogy nem *erkölcsi lény*e változott meg: megtorpanásának – a mindvégig liberális világszemléletű költő eszmei korlátain és a történelmi helyzet tisztánlátásának akkoriiban sok „lámpás fejfel” közös hiányán kívül – elsősorban pszichológiai okai voltak. Egyszerűen nem olyan *lélekalkat* volt, aki vállalni tudta volna a forradalom továbbfejlődését. Hogy valójában nem tagadta meg régi eszményeit, azt lírájában olyan versek bizonyítják, mint az ellenforradalom legsúlyosabb éveiben felcsattanó, forradalmi hangú *Petőfi koszorúja* (1922), a maga megújított hazaszeretetését tisztázó *Hazám* (1924–25) – és a fájó, de egyben feloldó felismerés, hogy az ember egy boldogtalan társadalomban, alapvető eszmék megtiprása idején nem vonulhat el a „kettes magány” privát boldogságába: „a sziget nem elég magas”, átcsapnak rajta a közösségi sors, a nemzet, a társadalom, az emberiség sorsának viharhullámai. (Ezt bizonyítják az 1925-ben megjelent *Sziget és tenger* versei.)

A 20-as évek valóban tragikus korszak a költő pályáján: egyén és közösség viszonya szempontjából határozott *visszaesés*. A közéleti szereplés, a próféta-költői szerepvállalás kudarcától, az ellenforradalmi korszak öt személyesen érintő megtorlásaitól költő visszavonulása ez a belső emigrációba, menekülés a szerelemhez, a természethez, a nagybetűs Szellemhez a nagy-társadalom és a „földi kis csaták” elől. „... a bús élet a kettes csöndbe menekül” – írja a *Régen elzengtek Sappho napjai*-ban. Ekkor írt tanulmányaiban elvileg is elhatárolja magát a politizáló művészettől (*Új klasszicizmus felé*). Ez a korszak megint az individuális magányé, amelyben mintha újból csak a maga szűk világa foglalkoztatná a költőt – újra a mikrokozmosz. Az esztergomi menedékhely azonban korántsem idill, semmi esetre sem a nyugalom szigete! Olvasuk csak újra az évtized verseit: micsoda gyöttrő küzdelem folyik a belülről kényszerülő passzivitás és a költő erkölcsi tudata mélyén ágaskodó próféta hívó szava között: ismét beleszólni a külső világ dolgaiba! Mert a mostani magány már nem a pályakezdő költő individuumának áttörhetetlen zártága, hanem a zártágból egyszer már kitört mikrokozmosz részben a kortól rákényszerített, részben tudatosan vállalt magatartása. Hogy saját szavait használjuk: „bűnös nyugalom”, „bús kényelem”. Ebbe az elvonulásba azonban egyre többször tör bele a külső világ, az ellenforradalmi korszak keserve, züllése, egyre több a korra utaló célzás, egyre több a lelkiismeret-furdalásról valló vers. Az ellenforradalmi korszak első évtizedében Babits csak passzívan tudott bánkódni a fájdalmas történéseken – az ország szétesésén, az elvadult ösztönökön, a szellem és az emberség megcsúfolásán, a társadalmi igazságtalanságokon. „Éjszaka ez, testvér!” – írja Móricz Zsigmondnak. „Sötét kor ez, barátaim! – vallja a *Szent király városá*-ban. S itt van 1926-ból a legmegrendítőbb vers, a *Cigány a siralomházban*, amelyben a szélsőséges individualizmus egykori költője a legtagabb szociális megértés magaslataig jut el:

... Nem magamért sírok én: testvérem van millió
és a legtöbb oly szegény, oly szegény,
még álmából sem ismeri ami jó...
Szomorú világ ez!...

S 1930-ból:

... körül mindent előnt a Vadság
fojtva mint árvizek után a gaz...

Fordul a világ, kiberul álólam...

(Medve-nóta)

(Introibo)

Most – védekezésül – szinte filozófiát, életprogramot ácsol a szenvedésből, a passzivitásból. „A Földön | még mindig | a Hivatal csúf vérengzést kohol; a Falkák | őrzöngnek; a Bestia a magas | felhőkig dobálja körmeit; de nekünk | már fáj ez!... | Hát fáj csak, szent Fájás! | Szigorú tanító! vezess pálcáddal magasabb | erkölcsbe! Rossz az élet, hogy jobb legyen!...”

Látható: aktív szembeszállás helyett a 20-as éveknek az ő számára is fájdalmas történéseit a keresztény humanizmus eszményeivel egy magasabb erkölcs forró vágyába absztrahálja. Ösztönös tenni-vágyását a prófétai cselekvés értelmetlenségébe torkolló, önátlató pesszimizmusba fojtja bele.

Mit ér a sok tett és törtetés?
Vér lesz abból, szenny és szenvedés...
... Ég veled, cselekvés, munka, harc!
Engem többet ez tán nem zavarsz.

Így vonul ma félre, aki jó,
küzdeni a komisznak való,
míg eljő az új háború majd
s kipusztítja az emberi fajt...

(Vers a csirkeház mellől, 1931)

Az egyszer már életre ébredt prófétai hivatástudat azonban nem hagyja nyugton, újra meg újra harcba üzné. Így folytatja az előbbi verset:

Így tűnődöm s izgalom fog el:
nem, nem! menni s cselekedni kell!
Harcot a Harc ellen!...

S egy másik versében, még 1924-ből:

Ha nem igennek, legalább a nemnek
hangzani kéne; a nem is talizmán,
a nem is lélek, vigyétek a véres
csorda elé, tán meginog s hátrahőköl.
Tán nemet vettek és igent arattok...

(Vers apostolokról)

Hiába a költői önfegyelem akarása, hiába a formaművész önmagát is megnyugtanni akaró új meg új kísérlete, megújulása: e korszak lírája a *fájdalom* és a *belső küszködés*, a *válság* költésze-te. Megindító láttelek sora egy félrevonult, érzékeny, gazdag belső világú költőről. Tévedés ne essék: ez a távoltagek, a menekülés a durva kor történéseiből, a tudatos elhatárolódás a divatos eszméktől, a liberális humanizmus elvontan nemes eszményeibe való kapaszkodás *az ellenforradalmi korszakban bizonyos értelemben pozitív előjelet is kapott*, a korrall való szembenállás megnyilatkozási formája volt. De a passzivitás magát a költőt sem nyugtatta meg. S a nyugtalanság a 30-as években még csak fokozódott.

*Elbúvok a forró nyárban, egy kis hegyen búvok el én,
de búhatnék vad prériken, vagy rejtek völgyek ölén,
a világtól nincs föld elzárva. Rámkopog, megcibál,
utánam nyújtja hideg kezét a szomszéd éghatár...
...hány nyáron ülünk még mi itten
ilyen polgárian és meghittén
óciumban ómód elhúzódva...?*

(Verses napló, 1932)

Itt kezdődik, most fészkel tudatába a „bűnös nyugalom” miatt az a *költői lelkiismeret-furdalás*, amely majd a *Jónás könyve* ihletforrása lesz. Most is nagyszerű költői értékek rejlenek abban, ahogy ez a nagy költő önmagát írja – a test és lélek minden rezzenésért, együtt lüktetve a természet, az évszakok és az egyre súlyosbodó betegség jelenségeivel; *korához* azonban csak a nyugtalanság, a lelkiismeret-furdalás kötik, s olykor egy-egy döbbsent és döbbsentő felismerés, amilyen *Az Isten és Ördög* háborzongató látomása (1932) a közelgő háború rémképeiről:

*Az Isten és ördög két jó hivatalnok.
Mennyivel vadabb lett és gazabb a világ,
mióta az Ember, e gyenge akarnok,
viszi mindkettőnek ürült hivatalát!*

*Mint a gyermek, épít és rombol is egyben.
Épít, hogy legyen mit rombolni. Felhökent
karmol házaival; majd fölübök szökken
és nagy diadallal lerombolja őket...*

Sajátos *kettősség* alakul ki most pályáján: költői tekintélyenél és a fasiszta barbárságtól irtózó, az igaz embereket vonzó humanizmusánál fogva, a *Nyugat* szerkesztésének és a Baumgarten-díj kurátorságának jóvoltából az ellenforradalmi korszak irodalmi életének egyik vezére, – s ugyanakkor szándékoltan távol tartja magát a kor társadalmi harcaitól. Magasrendű elvontságokba, a jó és rossz dilemmájába, a morál, értelem, jog, igazság és szeretet szép szavaiba öltözködő eszményeit nem tudja – nem is akarta – gyakorlati aprópénzre váltani a korszak politikai hullámverésében. Bár egyre energikusabban lép fel a fasiszmus új barbárságával, a kis népeket veszélyeztető faji mítoszával, a Szellemet lábbal tipró ideológiájával szemben, a tragikus betegség egyre gyötrelmesebb szenvedéseibe belesüppedő, halálfélelemmel küszködő költő már csak irányjelző Világítótorony akart lenni, nem a harcba elegyedő csatahajó. A *katolikum* most is csak erős vért – nem harci zászló – a „Test és a Vér” dübörgő filozófiája ellen. Passzív magatartásába kétségtelenül belejátszik az a régebbi meggyőződés, hogy ilyen korban *úgyis hiába lenne a költői próféta-ság* (ezt a *Jónás könyve* fogja bizonyítani), – az a tragikus tanulság, amelyet József Attilának ugyanakkor eget vívó, önemésztő harc után kellett belátnia: „A költő hasztalan vonít...” De ez nem ment fel a felelősség alól: a költőnek remény nélkül is fel kell emelnie szavát, mert „vétkesek közt cinkos aki néma...”

Így születik meg – a 30-as évek vége felé – az évtized fő műve, a *Jónás könyve*, amelynek alapszituációja, mondanivalója már régóta érlelődött Babitsban.

Kortársak, barátok állítják, hogy a súlyosan beteg költő derűsen-élvezve írta meg ezt a költeményt. Nem kételkedhetünk ebben, de nem ez a lényeges: a költeményből kisugárzó *objektív mondanivaló* hatott a kortársakra (ezt magam is tanúsíthatom), és máig sem veszítette érvényét. A költői bravúr lázában égő költő élvezhette a sikeres alkotás logikai gyönyörét – azt, hogy régóta érlelődő mondanivalóját adekvát jelképiséggel tudta kifejezni –, de a mondanivaló komplotságát nem lehet kétségbe vonni (ahogy ezt nem egy kommentátora tette). Persze hogy vannak derűs, önironikus, sőt komikus motívumok *Jónás* sorsában és a mű szövegrészleteiben; de az elbeszélő költemény *egészében* mégiscsak a *költői lelkiismeret-furdalás* remek parabolája: Babits vállomása saját prófétai hivatásáról. Vagy vonjuk kétségbe ennél a magas erkölcsiségű költőnél az elbeszélő költeményhez fűzött lírai epilógus, a *Jónás imája* mélységes erkölcsi hitelét? Babits ebben világosan kimondja, hogy ő maga *Jónás*, aki „rühellé a prófétaságot”, s amikor ezt mégis vállalja (vállalnia kell): *már késő*, a történelem árvice már feltartóztathatatlan. A *Jónás könyve*-ben kétségtelenül megnyilatkozó *ironia* nem magát a prófétaságot perszifálja, hanem az elkésett, öntelt próféta haragvó sértődöttségének szól, amely az őt elutasító világ pusztulását követelné. Az Úr

evvel a pusztító haraggal az emberiség megújulásába, az „újabb Ninivék”, „új Jónások” eljövételének szilárd hitét állítja szembe: „A szó tiéd, a fegyver az enyém”. A költeményben kifejeződik a költői lelkiismeret-furdalás egyébként nemcsak a prófétaságot elhárító, vétkesek közt némán hallgató költő lelkiismeret-furdalása, hanem azé a felismerése is, hogy Babits elvont humanizmusa, amely lényegében ebben a korszakban sem múlt el, nem volt elégséges költői magatartás a kor barbár erőivel szemben. (Ehhez képest mégis túlzásnak érezzük az olyan interpretációt, amilyen például Székely Jánosé az *Egy rögészme genezise* című esszéjének *Jónás mosolya* című tanulmányában. Szerinte „a *Jónás könyve* roppant komolysága ellenére mindenestül komikus mű”, mert Isten nem más, mint „a végső felismerésig eljutott, s az önmaga lázongása fölött mosolyogva morfondírozó Babits Mihály”, a „felülről látó Babits”, míg Jónás „az alulról látó, régi Babits”, „»isten« sakkfigurája”. Úgy tűnik, ez játék a szavakkal. A *Jónás könyve* költője valóban egy magasabb erkölcsi princípium – a „Gazda” – kategorikus imperatívuszaként, elrendeléseként mutatja be a költő-prófétai küldetést, és – ismételjük – csak Jónás kicsinyes emberi csatlódottságán „mosolyog” önróniája.)

A *Jónás könyve*-nek megírása (1937-38) után valóban vannak Babitsnak olyan művei, amelyekben igazi prófétaként, az új barbárság konkrét vészjeleit kongatva száll szembe a fasizmus erőivel (például *A magyar jellemről* írt tanulmányában, de olyan verseiben is, mint a *Talán a vízözön*), csakhogy „az égi és ninivei hatalmak” már nem sok időt, lehetőséget engedtek neki. Ám ez a magatartásváltás maga is bizonyítja a *Jónás könyve* vallomások tanulságának hitelét.

Ha – ma divatos szemléletességgel – grafikonban akarnám fölvezetni Babits költői útjának pályavonalát az egyéniség és a közösség viszonya, a költői magatartás szempontjából, először egy fölfelé ívelő vonalat rajzolnék, amely 1918-19-ben tetőződik. Majd egy zuhanó vonalat, amely visszahajlik a kezdet görcsös individualizmusába, s végül egy újra fölfelé emelkedő ívet, amely a *Jónás könyve*-ben ér csúcspontjára. A költő maga rajzolta ki ezt a grafikont a *Cigány a siralomházban* strófaiban.

*Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt,
ahogy az Úr alkothatott valami szárnyas,
fényes, páncélos, izelt bogarat...*

Ez nyilván az induló, a magát elsősorban formai bravúrokban kifejező Babits korszaka.

*Úgy született később az ajkamon, mint
a trombitahang, mint a trombitahang
katonák szomjas, cserepes ajkain...*

Íme: a társadalmi, emberi és nemzeti problémákra való rádöbbenés, a *Húsvét előtt* vagy akár a *Petőfi koszorú* vakmerően harsonás időszaka.

*De ma már oly halkan, elfolyva, remegve jön,
mint beesett szemek gödreiben
remegve fölcsillan a könny...
Nem magamért sírok én: testvérem van millió...*

Ez az ellenforradalmi korszak alapszituációja, amelyből a menekülés, a tudatos távortartás idején is kisír a kor aggasztó kérdéseire, a közösség fájdalmaira ráébredt költő együttérzése. S ez után, az új barbárság, a rettegett fasizmus erősödése idején tör ki az elmulasztott prófétaság lelkiismeret-furdalása a *Jónás könyve*-ben. Babits elvont humanizmusa ekkor nemesedett (volna) gyakorlati humanizmussá egykori individualizmusa az individuumok millióinak megértőjévé, a *homo aestheticus* ekkorra magasodott benne igazán *homo moralis*-szá.

Gyergyai Albert halálára

Gyergyai Albert halálhírére emlékek sokasága tolul föl bennünk, barátaiban, tanítványaiban, tisztelőiben. Személyes emlékeinken most még valóságosabban üt át az a viszontagságos század, melyet roppant nyolcvannyolc évével magára vett. Minden eddiginél igazságosabb értékelést kezdhetünk a történelem, az ő és mi magunk életidejének egyidejű szemléletében.

Hadd közeledjem hozzá először a személyesség felől.

Gimnazista voltam, amikor a városi könyvtárban kezembe akadtak akkortájt megjelenő kötetek, a *Klasszikusok* (1962), a *Kortársak* (1965), *A Nyugat árnyékában* (1968). Forgatni, olvasni kezdtem őket, könyvespolc mellé babonázva. Mondatai csobogtak, mint a forrásvidéket elhagyni nem akaró patak a születését segítő természetben. A gondolatok ritmusát nem érzékelttem, s azóta is hiába kerestem kimért menetüket tanulmányaiban. Annál jobban viszont a nyelvi ritmust, a beszédritmust, egy riadt lélek csobogássá szelídített ritmusát. És mire van szüksége az érdeklődő, tanulni vágyó ifjúnak, ha irodalommal akar foglalkozni? Alighanem arra a személyeségre, megindultságra, áhítatra, melyre Gyergyai adott példát alázattól és stílustól igen messze sodródott világunkban. A vallomás akármilyen jelére, melyben fedezetet érzünk, hogy az író valóban föltette az életét valamire. Még évek múltán is, mikor egyre jobban érzékelhettem, hogy megindultsága nem mindig mesterkéeltség nélküli, s hogy áhítata valóban az erdőlakó riadt áhítata, aki – otthonának fényt-árnyékot szeliden változó játékaéhoz szokva – sem a perzselő sikságra, sem a hófúta havasokra nem kívánczik.

A tanulmányíró Gyergyai Albertet ismertem meg tehát, mikor kései és késve megjelent kötetibe lapoztam? Úgy vélem, nemcsak azt. Nagy erényének tűnt, hogy mindegyik írásában *teljesen* jelen volt, leplezetlenül mutatva önmagát. Teljes jelenléte még fordításain is megérzik, holott nem akármilyen tölgyekbe vágta fejszéjét: Voltaire, Flaubert, Valéry, Gide, Proust, Camus... Egyszer jólesően jegyezhettem meg: olvasói keserik azokat a műveket, melyeket ő ültetett át franciáról magyarra, mert tudják, hogy megbízhatnak benne, s ha közvetlenül nem is – kivált kényyszerű hallgatása idején –, közvetve mégis őt hallhatják.

Esszéírói, fordítói munkásságának röpke jellemzése máris egységes életművet sejtet. Ezt látva talán el sem hisszük azt az igazságot, hogy Gyergyai Albert életútja maga volt az esetlegességek sorozata. Említettem, hogy gyűjteményes tanulmánykötetei késve jelentek meg, az 1960-as évektől fogva. Közél hetvenévesen vehette kézbe méltó formában írásait. Csaknem harminc-nygyven évig heverték összeszedetlenül, s egybegyűjtésüket a kortársi, kiadói jóindulaton kívül elsősorban hosszú öregségének köszönheti.

1893-ban született a Somogy megyei Nagybjomban, zsidó családból. Budapestre kerül, a bölcsészkarra, magyar-francia szakra. Az Eötvös-kollégium növendéke. Párizsba utazik, hogy ösztöndíjas éveiben megalapozza nyelvtudását és irodalmi ismereteit, a franciák azonban a világháború alatt internálják, alig-alig sikerül átjutnia Svájcba, ahol a lausanne-i egyetemen folytathatja tanulmányait. 1919-ben érkezik haza, s a Nyugat a 20-as évektől már hozza írásait, csakhamar a modern francia irodalom legavatottabb ismerőjének kijáró hallgatólagos elismeréssel. Mégis: Gyergyai a két világháború között nevelősködik, egy budai középiskolában tanít, míg végre az Eötvös-kollégium tanára lehet. Alighanem ez volt legszebb, legföltettebben őrzött címe, hiszen mikor a budapesti egyetemre 1950-ben kinevezik, már idős is, kedvetlen is. Mert ahogy a háború alatt testileg, most szellemileg kell rejtőzködni. Annak ellenére, hogy mindenki tudja róla: *A mai francia regény* (1937) és *Mit olvassunk?* (1946) nagy sikerű szerzője, kétszeres Baumgarten-díjas. Professzorrá alig, akadémikussá sose lesz: magára maradva kezdődnek nyugdíjas esztendői.

Zilált franciaországi éveit során katolizált. A Szentírásból, az egyházatyák műveiből nyert

erőt, s természetszerűleg vált érzékennyé a két világháború közötti konvertita irodalomra, első sorban francia válfajára. Párizsban megfordulva később megismerkedik a nagy nemzedék szinte valamennyi jeles képviselőjével. Közös istentiszteleteikre éppúgy eljár, mint irodalmi szalonjaik rendezvényeire, műveik bemutatásaira.

Gyergyai kivételes figyelmének növekedését láthatjuk abban, hogy elfogulatlanul tudta mérlegelni nagynevű pályatársainak munkásságát. Baudelaire után Claudelt tartotta a legkiválóbb modern francia költőnek, le is fordította *Üdvözlét Máriának* (Annonce faite à Marie) című művét, életének ismeretében azonban folyton ünnepélyes ékesszólása zavarta. A regényíró Mauriacot szintén nagyra értékelte, szertelen büntudatában viszont ráismert a magamutogatás és a gyilkos megbélyegzés ösztönére. A fiatalabbak közül Pierre Emmanuel pályáját követte nyomon, stílusának némi mesterkélttsége azonnal szűrt neki.

Gáncstalanabb stilisztá és emberismerő volt tehát, mint olykor-olykor gondolnánk. Rögtön elkedvetlenedett, mikor művész és ember szétválásáról értesült. „Ha hiszünk a tehetség és az egyéniség azonosságában, vagy legalább szerves és közvetlen kapcsolataikban – írta egyik Flaubert-tanulmányában –, akkor bennünk él az a vágy, az a szomjúság, hogy egy valóban nagy alkotót egy teljes embernek is lássunk, jónak, szépnek, erősnek, megértőnek és elfogulatlannak, bölcsnek és könyörtületesnek, egyszóval eszménynek és példaképnek a mi korlátolt, zavaros, botladozó és egyezményes életünkben.” Így került hozzá Claudelnél, Mauriac-nál közelebb Bernanos, vagy Sartre-nál Camus, irodalmunkból pedig Berzsenyi, Arany, Babits. Hogy eközben sokszor az emberrel tette egyenlővé a művet, az alkotóval törődött inkább, mint alkotásával? – Igaz. Sainte-Beuve tanítványának vallotta magát, s örökösének azoknak az esszéíróknak, akiket az *Ima az Akropoliszon* (A francia esszé klasszikusai, 1977) című válogatásában megszólaltatott. Hogy egyeduralmában régen meghaladott és megingatott szemlélet jegyében írt, a kérdések stílris és nem gondolati megoldását keresve, megújulás nélkül? – Ez is igaz. Pregnáns jelenséggé nem utolsósorban ezért válhatott, így is messze meghaladva legtöbb kortársát, a fiatalabbakról nem is beszélve. Lélektani értelmű esszéformájából azonban ő is keresett némi kivezetést, mikor alkotókat, műveket, irányokat erkölcsi célatok szolgálatába kívánt állítani. Hogy esztétika és etika édestestvér, hogy az előbbiben, még ha nehezen észlelhetően is, mindig valamely redempciós folyamat zajlik le: ezt Gyergyai Albert nemcsak sejtette, hanem, úgy hiszem, mélyen is tudta, tapasztalta.

REISINGER JÁNOS

IRODALOM

Babits Mihály költészete

Az irodalommal foglalkozó könyvek – de mondhatnánk, hogy minden irodalmi mű – értékének egyik, talán legfontosabb fokmérője, hogy mennyire képes belépni az olvasó tudatába, milyen mértékben készletet továbbgondolkodásra, már meglévő képzetek, vélemények, összefüggések átrendezésére, felülvizsgálására.

Rába György könyvének* olvasása után a magyar irodalom egyik legjelentősebb korszakának, a századelőnek új törekvésekkel gazdag korszakáról kialakított összképünket kell felülvizsgálunk. De nemcsak irodalomtörténeti, hanem irodalomelmé-

leti sikon is kérdéseket provokál a könyv: módszer olyan elemi kérdésekben készlet továbbtöprengésre, mint hogy mi is a vers, a műalkotás, és hogy milyen eszközök segítségével ragadhatjuk azt meg?

Rába György költői fejlődésrajzot ír; vizsgálódásának középpontjában tehát a versek állnak. Versolvasatai a tudományos megközelítést, a legmodernebb elemzési eljárások poétikai elméletek felhasználását, a filológiai adatfeltárást és az intuitív, érzékeny versértést egyesítik. Rendkívüli alaposággal, mindenre kiterjedő figyelemmel deríti fel a vers keletkezésének életrajzi, szellemi, kultúr-történeti, társadalmi körülményeit, azt a bonyolult hatásmechanizmust, amely kialakítja a műalkotás végső arculatát. A vers ebben az olvasatban, amikor is történetiségében, folyamatok részeként értelmezi, több is lesz, mint pusztán irodalmi mű: a kor, a történelem egyedi és megismételhetetlen lenyomata, keresztmetszete, mely az írói szubjektu-

* Rába György: Babits Mihály költészete 1903–1920 (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981)

mon keresztül ölt testet és kap esztétikai formát. Mindebből kitetszhet, milyen, szinte beláthatatlanul nagy adátfeltáró munkát végzett a szerző; a legapróbb életrajzi, sajtótörténeti stb. adatok pontos felderítésétől a magyar századelő szellemi arculatának, irodalmi, pszichológiai és filozófiai áramlatainak elemző vizsgálatáig.

A folyamatba ágyazás feltételezi a viszonyítási pontok kijelölését mind a magyar, mind a külföldi kortárs irodalomban: Rába György ezen a téren is számos, eddig észrevétlen adattal, felismeréssel gazdagítja az irodalomtörténetet. S természetesen kijelöli ezeket a pontokat a babitsi életművön belül is, utalva a regényekben, tanulmányokban, cikkekben fellelhető párhuzamosságokra, előzményekre.

Babits Mihály esetében különösen fontos ez a fajta pontos, minden tényezőt számba vevő megközelítés. A köztudatban élő Babits-kép (ez különösen a könyv elolvasása után válik nyilvánvalóvá) ugyanis oly mértékben leegyszerűsítő, hogy az már torzulást eredményez; s nem egy vonását pedig tévképzetek, hamis elképzelések alkotják – ami azt Rába György meggyőzően, okadatolva bizonyítja. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Babits művét hosszú évekig – máig is kihatóan – háttérbe szorították, kimondottan vagy kimondatlanul másodrendűnek, kisebb értékűnek ítélve Ady és József Attila mögött. Rába György könyve segít abban, hogy irodalmi tudatunkban az őt megillető helyre kerüljön a költő: Ady Endre mellé, a századelő magyar irodalmának újító forrongásába.

Rába György tehát *folyamatot*, Babits költői, poétikai modelljének alakulását, egymásba üsztartott pillanatfölvételekből összeálló állandó változást ír le a könyvében. Ez a belső mozgás külső folyamatok, mozgások erőterében zajlik, s rendkívül bonyolult és összetett. Ezért, amikor megkíséreljük felvázolni ezt a folyamatot, tehát Babits 1903 és 1920 közötti, a szerző által megrajzolt – újrajzolt – fejlődéstörténetét, csupán a legfontosabbnak vélt mozzanatok felsorolászerű jelzésére vállalkozhatunk, kiemelve a leglényegesebb eltéréseket a szakirodalom eddigi eredményeitől.

A filozófusnak készülő Babits költészetére a századelő gondolkodói mellett a legelementárisabb hatást William James pszichológiája gyakorolta. A James-hatás ilyen mértékű jelentőségének kimutatása merőben új megvilágításba helyezi az induló Babits költészetét. Rába György meggyőző hitelességgel mutatja be, hogyan válik James elmélete lírateremtő elvvé, Babits alakuló lírai modelljének szerves részévé. A fiatal Babits költői célja a tudat minél pontosabb és teljesebb leírása, érzékeltetése,

a „kedély és képzeletvilág mozgalmainak” kifejezése. Nem öncélú, l'art pour l'art művészet tehát az övé, hanem „megismerést kereső irodalom”. Az *Anyám nevére* című vers elemzésében azonban, mellyel a szerző a tudatjára iskolapéldájaként foglalkozik, nemcsak ebben az irányban mutatja ki a poétikai újszerűséget, hanem azt is jelzi, hogy az avantgarde költészet és Babits lírája közé nem lehet éles határvonalat húzni, s felvillantja a Kassákkal való – távoli – rokonság jegyeit is.

A rendkívül tudatos költői kísérletezés, az új versmodell kialakításának következő állomása a „lírai festmények objektív költészete”, mely a világ végtelen változatosságát, shakespeare-i tarkaságát kívánja megragadni a költői énben tükröztetve. A *Lírai festmények* újszerűségét, líratörténeti jelentőségét a szerző így foglalja össze: „A szokatlan, új, szimbolizálható jelenségek fölfogásának *írányában*, a tarka természetét összeálló, nyers és lelki kontrasztokat kifejező *előadási módorban*, valamint a kivetített (exteriorizált) és megelevenített (interiorizált) érzékelés *stílusában* talált *valami újat*...”

Rába György Babits objektív költészetét elemezve, összefüggésbe hozza a modern európai lírával: az „álarcos” versek rokonait Rilke és Pound költészetében találja meg – rámutatva az alapvető különbözőségekre is; s ez érmetek és gondolatok tárgyasításában Babitsot Eliot előfutáraként méltatja. A minták, az ihlető példaképek közül emeljük ki Poe nevét: a híres-hírhedt *fekete ország* alapmotívumával az *Arthur Gordon Pym* című regényében találkozott Babits; s fantasztkikum-ábrázolásuk, felfogásuk között is sok rokon vonást mutat ki Rába György.

A szerző a *Levelek Iris koszorújából* költőjének irodalomtörténeti helyét a szimbolizmus vonulatában jelöli ki; nemcsak azért, mert Babits „a szimbolikus látást úgy fogja föl, mint a szöveg minden valóság szintjén összetett, jelképi jelentésben összefoglaló, dinamikus törvényt”, hanem *nyelvszemlélete* alapján is, amely Mallarmé hatásának nyomait is magán viseli.

Hogy Babits ekkori költészetének, a róla kialakult felfogással ellentétben, semmi köze sincs az elefántcsonttoronyhoz, azt Rába György egy frapáns szépirodalmi párhuzam segítségével, a James-tanítvány Gertrude Stein művészetének, poétikai modelljének, utóéletének, az általa kifejtett széles körű tevékenységnek elemzésével is megvilágítja. A *Levelek Írisz koszorújából* jelentőségét a költői világlend, a vers és a kötet koncentrikus mikrokoszmoszának megteremtésében látja; ez a törekvés – mely a szimbolizmusnak is sajátja – a korabeli filozófiai összegezésekkel (Zalai Béla) is összecseng.

A következő fejezet, mely a *Líraibb ihletek* címet viseli, Babits fogarasi éveinek külső és belső króni-

kája: feltárja a *Holnap* fogadtatásának tárgyi és gondolati mozzanatait, a fogarasi időszak életrajzi, emberi és társadalmi körülményeit, s megrajzolja a születő, új versmodell kialakulásának folyamatát.

Babits új költői kísérlete sem maradt gáncstalan a korabeli irodalmi közvéleményben és kritikában, s akárcsak Ady, ő is átélte – ha elfojtva is – a maga „duk-duk afférját”. Idáig vezethető vissza egy máig is elevenen ható félreértés: a *Holnapban* közölt portré okoskodó, nihilista, életidegen költőnek ábrázolja Babitsot, akinek műveltsége a tehetség rovására érvényesül. Nem került el a költő az Ady-epigonizmus és a klasszikus eszmények megsűfülésének vádját sem. Az Ady-Babits viszonynak, kettőjük lappangó ellentétének, majd barátságának elemzésében Rába György számos új szempontot vet fel, s a kapcsolatot tárgyilagos megvilágításba helyezi a tények alapján.

Babits „tragikusnak érezte költői fellépését és következményeit” – részben ez is költészetének megújítására, „költői szemléletének árnyalására” készítette. A megújulás egyik útja: a görög tárgyú versek, a „klasszikus álmok”, melyek Nietzsche tragédiaelméletének megtermékenyítő hatásából születtek. A másik nagy ihlető Bergson, akinek filozófiája felszabadítóan hatott a fogarasi elzártágban sinylődő költőre. Rába György a bergsoni ihletés, a „teremtő emlékezet” egyik jellegzetes példaként kiemelten elemzi az *Esti kérdés-t*; s itt olyan, szinte közhellyé vált vélekedést cáfol meg, miszerint a vers egyetlen/mondatból áll – s bizonyítja annak kettős, esetleg hármas mondatértékű tagoltságát. A *Cigánydal-t* Rába mint „sorseneket” elemzi, mely „az emberi lét egy ritka határesetének az életforma minden lényeges mozzanatát ábrázoló rajzolatát adva, tárgyán túli, szimbolikus jelentést sugall”. A *Cigánydal* költői modellje a plotinoszi zarándokút többlépcsős mintáját formázza; ezt a modellt a szerző a magyar költészet olyan új kifejezési formájaként értékeli, melynek „elbeszélő és lírői mozzanatai eltávolítva, közvetten adják vissza a lírai én személyiségrajzát s a benne rejlő létföltételeket”.

A bergsoni ihletés nemcsak Babits költői szemléletmódját alakította, hanem megnyitotta az ihlet új kapuit is számára: a személyesség, az érzelmek és az idegélet eddig kiaknázatlan mélységeit. Babits „lírai regény”-ét az emlékezés élteti – akárcsak a példaképet, Dante Vita Nuovaját. Szerelmi költészete, mely e lírai regény fő szála, fontos helyet kap az irodalomtörténeti folyamatban is. A nagy újító, Ady mellett egy csendesebb, kevésbé feltűnő szemléletváltozás hordozója, mely új műfajokat – így például a „térhatású lelki kép” műfaját hívta életre.

Hogy Babits számos formai újításnak, a modern

vers formai megújulásának is előfutára volt, azt Rába György – többek között – a *Képek és jelenések* című fejezetben elemzett, *Vakok a hídon* című verssel is bizonyítja. A *Vakok a hídon* 1912-ben íródott, képszerű, mely tipográfiájával is megjelenít. Apollinaire-nak 1914-ben jelent meg először képszerű – az ihlető példát Rába György a pindarórszi ódák Fábchich által fordított, 1804-es kiadásában jelöli meg, ahol Babits – egyebek között – rombusz alakú tördeléssel is találkozott.

A *Képek és jelenések* közé sorolja a szerző Babits egyik legtöbb vitára adó versét, a *Május huszonhárom Rákospalotán-t*. Elemzésének végkövetkeztetését idézzük: „Babits állásfoglalása, ha utopisztikus is, de forradalmi: a rendezett jövő szemzőgéből elítéli a jogrend előjogainak élvezőit, a demokrácia elkasztosodását, a testvériség erkölcszetének haszonélvezőit, s végül az építő forradalmiság, a meg nem álló alkotás jelszavát hirdeti: *Látni, teremteni kell!*” Nemcsak a summázat, de a Petőfi *Apostol*-ával megvont párhuzam is új szint vizs a Babits társadalomszemléletéről kialakított képbe.

A költő 1911 és 1914 között átélt válsága, semmivel, léttel, filozófiai problémákkal való viaskodása vezet el a „drámai jelenlet”-ig, az 1914-es esztendő expresszionista jegyeket felmutató, a rejtett dialógushelyzet által meghatározott versbeszédhez, a hallgatóságot feltételező, ahhoz forduló költői magatartáshoz. A háború kitörése előtt tehát már készen volt, kialakult Babitsnál az a fajta „igehirdető” költői alapállás, melyet a szakirodalom az eseményekre való reagálásnak tulajdonított. Jelentős megállapítása Rába Györgynek az is, hogy ez az átalakulás nagyjából egybeesik Ady stílusváltásával. A szerző itt is a *folytonosság*ot, a változás folyamatosságát, fokozatosságát hangsúlyozza, amennyiben nem húz éles cezúrát a háború előtti esztendők és a háború kitörése utáni időszak költészete közé. Babits „hangosan szóló” költészetének kialakulását is folyamatos kibontakozásában látta; e folyamat verscímeiben kifejezett legfontosabb állomásai: a *Recitativ*, a nagy vihart keltett *Játszottam a kezével*, a *Hűsvét előtt* és a *Fortissimo*. A *Hűsvét előtt* új minőséget hozott Babits költészetében: „versmagartatása a görög karvezetőéhez hasonló: a 'hős' környezetének a hely és idő parancsait szavakba foglaló tanítása, a sorstól érintett, profetikusan szárnyaló beszéd”. Mint ilyen, a nemzeti lelkiismeret-ébredés nagy verseinek sorába illeszkedik.

A *Fortissimo* elemzésében már azt az új vonást is megmutatja, amely Babits háborúellenes költészetében a közérdekű etikus gondolkodást erősíti fel. Az új költői periódus reprezentáns versei: a *Zsoltár gyermekhangra* és a *Zsoltár férjhangra*; legfontosabb filozófiai forrásukat Rába György a kanti

etikában ismeri fel. Bebizonyítja, hogy a harcoss „pacifizmus” a „jóság és a kozmikus erkölcsi parancs” stílusába vált át; ennek közvetlenül formateremtő megvalósulása a *Jóság dala*, mely a *Versek, darócban* alcímet viseli. A jóság ígéhirdetése daróc-egyszerűségű új költői modellt is teremtett: a közvetlen, egyszerű stílust és magatartást, a hétköznapi tárgyak lirába emelését.

A könyv anyaga Babitsnak a forradalom alatti és utáni tevékenységének, a forradalomhoz való viszonyának tárgyilagos mérlegelésével zárul; s 1920 végén a szerző mint a „saját költészetében kifosztott vendég”-től búcsúzik a költőtől, akinek majd a külvilág segítségével kell új korszakot nyitnia.

Mostanában nemcsak az irodalom, a művészet szerepe válik egyre problematikusabbá, ellentmondásosabbá, hanem az irodalomról való gondolkodás szerepe, fontossága – szélső póluson – létjogo-

sultsága is. Rába György munkája – amely az egész magyar irodalomtörténet egyik kimagasló teljesítménye – arra is példa, hogy hogyan, milyen igénnyel és milyen *felelősséggel* kell (kellene) művelni az irodalomról való gondolkodást. A felelősség nemcsak az adatok pontosságában, a kijelentések minden esetben dokumentáris bizonyításában nyilvánul meg, hanem abban az objektív tárgyszerűségben is, mely a szerző tudósi alapállását jellemzi. A téma számos alkalmat adhatott volna az élesebb polemizálásra, az ellenvélemények látványos cáfolására – Rába nem élt ezekkel a lehetőségekkel, hangneme mindvégig visszafogott és tárgyilagos. Nem az érzelmek, nem a tárgya iránti elfogultság vezeti tollát, hanem a tudás, a tények ismerete. Így lehetünk mi, olvasók is egy erkölcsileg és szellemileg magasrendű megismerő tevékenység részeseivé.

ERDÖDY EDIT

TEOLÓGIA

Út az Ómega felé

Világszerte ünneplik a száz éve, 1881-ben született Teilhard de Chardint. A jubileumi esztendő alkalmából kiadott kötet* válogatást nyújt Teilhard életművéből, s ezzel először ad a magyar olvasónak teljes képet századunk sokat vitatott és idézett, de mindmáig viszonylag kevésbé ismert gondolkodójáról. (Korábban Magyarországon csupán Az emberi jelenség című műve jelent meg a Gondolat kiadásában, valamint néhány tanulmánya Hit az emberben címmel a Szent István Társulatnál.) A könyv aligha születhetett volna meg Rezek Román hosszú és kitarító munkássága nélkül, hiszen ő legtöbb jelentős művét lefordította és közzétette Braziliában.

Teilhard műveinek nagy részét 1955-ben bekövetkezett halála után publikálták. Az európai gondolkodás a hatvanas években fedezte föl Teilhard korszakos jelentőségét, követőinek és rajongóinak tábora hatalmasra duzzadt, de egyre több tanulmány értékelte-elemezte egyoldalúságait és szélsőségeit is. Fölfedezői közé tartozott Rónay György is – az ő révén a *Vigilia* olvasói igen hamar, hiteles tolmácsolásban ismerkedhettek meg eszméivel.

A hetvenes évek végére a szenvedélyek mindkét oldalon lecsitultak – megérett az idő arra, hogy va-

lói helyét elfoglalja századunk gondolkodásának és keresztény lelkiségének történetében.

A kötet írásából „negyvenéves szüntelen elmélkedés” eredménye tárul az olvasó elé: Teilhard-nak a maga nemében páratlanul eredeti intuíciója a világról úgy, ahogyan ez a kezdeti sejtésekből fokról fokra egységes és egyetemes látomássá érlelődött. Teilhard profétikus küldetéstudattal építette ki és hirdette sajátos világszemléletét. Ahogyan utolsó írásának végén, röviddel halála előtt írja: „Az Igazságnak elég egyszer egyetlen szememben megjelennie, s aztán soha semmi sem tudja megakadályozni, hogy mindent meghódítson és lángba borítson”.

Első írásaiban a paleontológus tudós az emberiség és az élővilág keletkezését, fejlődését kutatja. A mindenség történetét történelemként tanulmányozza, a világ egészét keletkezésében s folytonos alakulásában vizsgálja. A múlt átfogó és lényegre tapintó szemlélete vezeti el az „emberi jelenségig”. Fölfedezzi a törekény és parányi ember nagyságát, jelentőségét a világ kozmikus fejlődési folyamatában. Kutató tekintete a múltból fokozatosan a jövő felé fordul: a világ fejlődése a szellemi és a személyes felé tart – s ez Krisztusban teljesül be. A világ fejlődése és Krisztus egyetemes elterjedése a világon egyetlen folyamatot alkot – mondja Teilhard –, nincs két feje a világnak, csupán egyetlenegy: Krisztus, aki a mindenség fejlődésének végcélja.

1934-ben így foglalja össze hitvallását:

Hiszem, hogy a Világegyetem Fejlődés.

Hiszem, hogy a Fejlődés a Szellem felé tart.

**Hiszem, hogy a Szellem a Személyesben teljese-
dők be.**

* Teilhard de Chardin: Út az Ómega felé (Szent István Társulat, 1981) Golen Károly szerkesztésében és válogatásában. Fordította: Rezek Román OSB

Hiszem, hogy a legfelső Személyes az Egyetemes Krisztus.

A világot tehát körülveszi és átjárja Isten szeretete. „Isteni milióban” élünk, isteni erőterben, tehát „szenvédélyesen kell szeretnünk” mind a krisztusi Ómegapont felé tartó világot, mind a világban mindenütt megjelenülő Krisztust. A világ fejlődéséért küzdeve végső, isteni beteljesülését segítjük elő; Krisztust hitben és kegyelemben hordozva pedig a világ jövő tökéletesedését munkáljuk. „Minél nagyobb lesz az Ember, minél egységesebb, tudatosabb és saját erejének ura az Emberiség, annál szebb lesz a Teremtés is, tökéletesebb az imádás, és Krisztus – a misztikus kitárulások számára – annál méltóbb Testet fog találni a feltámadásra.”

Érett írásai a könyv harmadik részében ezt a világnézetet építik tovább, szembesítik a tudomány és a teológia egyes kérdéseivel, a kor problémáival, s ebből a világnézetből vonnak le gyakorlati következtetéseket a mai keresztény ember magatartására, életvitelére. „Jelenleg szerte a Földön, az Evolúció eszméjének megszületésével teremtett új atmoszférában, rendkívüli kölcsönös érzékenység állapotában lebeg az Isten szeretete és a világba vetett hit: az Emberin Túlnak két lényeges összetevője. Ezt a két komponenszt mindenütt már szíhte „a levegővel lélegezzük be”. De mindkettő egyszerre általában még nem elég erős, hogy ugyanegy személyben szövdjön össze egyik a másikkal.”

Teilhard célja, hogy a hit új perspektíváit rajzolja meg századunk tudományos világképe alapján. Tudós volt, aki a költők és a misztikusok ihletettségével látta meg a világ egységét. Nemcsak a mindenségben szerteszt létező, mozgó és fejlődő tárgyak egységes rendjét vette észre, hanem ennél sokkal többet: a világ eredeti és végső kapcsolatát Teremtőjével. A fejlődő világfolyamatban ámuló csodálatlan fedezte föl a megtestesült Krisztust, s felizzó áhítattal szemlélte Istent, aki mindent átjár mindenható szeretetében.

Igazat lehet adni kritikusaiknak, hogy nézeteivel átlépte a tudomány illetékességi körét: jó néhány állítása nem igazolható a természettudományos igazság objektív mércéivel. Jogosak az egyházi tanítóhivatal kifogásai, a teológusok bíráló megjegyzései is: nézetei nem állnak össze egységes teológiai rendszerrel. Mégis: Teilhard megalkotott egy sajátosan XX. századi és mélyestegen keresztény világnézetet, olyan misztikus ihletésű látomást a világról, amely egyértelműen kijelöli a modern ember Krisztus-követésének útját. Lelkiségének ihlete alól aligha vonhatja ki magát az, aki nyitott szívvel olvassa írásait, s általuk közelebb kerül a világhoz és Istenhez.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Szabó Ferenc: Karl Rahner

Magyar nyelven ez az első átfogó ismertetés Karl Rahner életművéről.* A szerző a neves német filozófust mint teológust mutatja be, ezért életéről csak annyit mond, amennyi munkásságának megértéséhez szükséges. Rahner teológiájával összefonódott az úgynevezett transzcendentális módszer, érthető tehát, ha első helyen ennek kialakulásáról és mibenlétéről olvassunk. Ez a módszer adott számára új nézőpontot, s nemcsak ahhoz segítette hozzá, hogy a régi, skolasztikus teológia hagyományos tételeit új megvilágításba helyezze, a mindennapi hívőhöz is közelebb hozza, hanem ahhoz is, hogy a mai ember helyzetéből kiindulva új kérdéseket vessen fel, és azokra keresen választ a kinyilatkoztatásban. Kétségtelen, hogy a dogmatika problematikáját kiszélesítette. Ha nem is beszél róla, észrevenni azt a szándékát is, hogy megszabja a dogmatikának azt a „tudományos jellegét”, amit a mai szellemi élet megkíván. A filozófiából kölcsönzött transzcendentális módszerrel éppen ezt szolgálja. De együttáll az is, hogy az ember a misztériumokat ne úgy nézze, mint egy tőle idegen világ jelenségeit, hanem mint amelyek részei az emberi végső kibontakozási folyamatnak, illetve az ember lehetséges természetfölötti céljának kifejezői lehetnek.

Szabó Ferenc átfogó módon ismerteti a transzcendentális módszert. Rámutat a filozófus forrásaira és a módszer alkalmazásának főbb területeire. Előszóval időz ennél a témánál, látszik, hogy tudományos igényt akar kielégíteni. Kérdés azonban, hogy a szélesebb közönség, amely nem járatos az idegen szakkifejezésekben és filozófiai elnevezésekben, vesz-e magának elég fáradságot, hogy átrágja magát „a transzcendentális reflexió fázisain” (101). (A stílus megválasztása természetesen attól függ, hogy a szerző milyen olvasóközönseget tétel fel a Teológiai Kiskönyvtár mögött.)

A könyv további részében teológiájának tartalmi keresztmetszetét nyújtja: hogyan alkalmazza Rahner a transzcendentális módszert az egyes tételeknél, és milyen új meglátásokhoz jutott általa. Rahner maga is vallotta, hogy nem próbált „rendszert” alkotni, hanem inkább „adalékokat” írt a teológiához (Schriften zur Theologie). Ezek az adalékok azonban olyan bőségek, hogy nem könnyű kiemelni a jellemző témákat. A szerző szerencsésen oldotta meg ezt a bemutató vállalkozást, amennyiben a fő hangsúlyt az antropológiára és a krisztológiára tette. A kettő egyébként is kiegészíti egymást: az embernek Istennel való kapcsolatát

* Szabó Ferenc: *Karl Rahner* (Teológiai Kiskönyvtár, Róma, 1981)

világítják meg, amely a hitnek központi gondolata, s ezért nagyobb érdeklődésre is tarthat számot. Ugyanakkor éppen ez az a terület, ahol Rahner a legtöbb bírálatot kapta. Teológiáján végighúzódik egy sajátos optimizmus, éppen a megtestesülésből és a kegyelem jelenlétéből kiindulva. Az általa sokat emlegetett „természetfölötti egzisztenciál” is ennek az optimizmusnak kifejezése. Az ember létben nyitott Isten felé, a kegyelem mindenütt jelen van, s ezt a nyitottságot használja fel, hogy a természetes tudat keretein belül az üdvösségre vezesse az embert. Ezt a módot nevezi Rahner „névtelen kereszténységnek”. Természetesen ő is hivatkozik a misztériumra, bírálói azonban úgy látják, túlságosan leegyszerűsíti a misztériumot. A pozitív üdvrend, a tételes kinyilatkoztatás és a keresztség központi helyzete félreérthetetlenül arra mutat, hogy Isten az üdvösség rendjében kimondottan megszólítja az embert, és valamilyen egészen személyes feleletet vár tőle. A kegyelem jelenlétét és győzelmes erejét kétségtelenül hangoztatnunk kell, de arra is emlékezzünk, hogy a kinyilatkoztatás ismeri a „gonoszág misztériumát” (2 Tesz 2,6), amelyet csak a természetfölötti kegyelmi beavatkozás közömbösíthet. Ezért gondolják egyesek, hogy az embernek az üdvösség felé vezető útja talán drámaibb, mint azt a transzcendentális módszer alapján megvilágítják.

Szabó Ferenc dicséretes módon vezeti be az olvasót Karl Rahner teológiájának problematikájába, s ezért könyve a magyar nyelvű teológia számára is gazdagodást jelent. Talán még egy gondolatot hozzátennék, amit ő csak futtában érint. Rahner voltaképpen nem teológiai kérdéseket fejeztet és fejteget, hanem azokat, amelyek neki és minden hívőnek személyes, belső kérdései lehetnek. Hatásának nem utolsósorban ez a titka.

*

Hogyan prédikáljunk ma?

Az igehirdetés tárgya minden keresztény egyházban a kinyilatkoztatás, illetve Krisztus evangéliuma. A hogyan inkább csak a módra, a formára vonatkozik. A szellemi érdeklődés, a befogadás készsége és a gyakorlati megvalósítás egyes korokban változnak. Biztos, hogy ma, amikor a tudomány, a társadalmi élet jelenségei és a szellemi élet különféle ágai az újdonságok tömegével kötik le a figyelmet, az igehirdetés sem lehet sablonos és unalmas.

Boross Géza lelkész a református prédikáció módszerét fejti ki füzetében. A protestáns egyházakban az istentisztelet középpontja az igehirdetés.*

* Boross Géza: *Hogyan prédikáljunk ma?* (A Református Zsinati Iroda Sajtóosztályának kiadása, 1981)

Ez következik abból a meggyőződésből, hogy a keresztény ember a hit vonalán alig tehet mást, mint hogy befogadja Isten szavát, illetve hitével felel rá. A katolikus istentiszteletben lényeges szerepet kap a cselekmény is, nevezetesen az áldozat és az egyházi év liturgikus rendje, azaz az üdvörténet eseményeinek emlékezete. Ezért a katolikus prédikáció sok esetben kísérő és magyarázó jellegű. A református igehirdető szabadabban választja meg témáját, nem kötik annyira a liturgikus előírások.

A szerző feltételezi, hogy a prédikációk anyaga mindig valamelyik szentírási szöveg, amely éppen megragadta a téma keresőjét. Így már a kiválasztásban van valami ünnepélyesség, ihlet, karizmatikus vonás. Erre csak az képes, aki jól ismeri a Szentírást és ismeri az igehirdetők hagyományait, amelyek birtokában a megfelelő szövegeket kifejtették. A füzet tizenkét homiletikai előadást tartalmaz, de nem a retorika szabályai érvényesülnek bennük, hanem a prófétai beszéd sajátágai. Ahol az Isten szava elhangzik, ott az Isten Lelke is működik. Boross Géza ezt a vallási beállítottságot, ezt a tanúskodást fontosabbnak tartja, mint a magyarázó vagy apologetikus célszót. A karácsonyi, húsvéti és pünkösdi prédikációkban gyakorlatilag is bemutatja homiletikai elveinek alkalmazását. Kétségtelen, hogy a hagyományos katolikus prédikáció jobban figyel a hallgatók adottságaira, különösen ma, a nagyfokú vallási tájékozatlanság korában, de a személyes, tanúskodó előadásra nekünk is szükségünk van, s erre indítást kaphatunk Boross Géza füzetéből.

Gál Ferenc

A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya két gyönyörű imakönyvet jelentetett meg az elmúlt évben. *Szüntelenül imádkozzatok* címmel imádságokat gyűjtöttek össze „a kereszténység századaiból”. Az Úr imádságától napjainkig tart az imádságok és imádkozók sora, ökumenikus egységben: a sorban helyet kapnak a „közös” keresztény hagyomány nagyjai, majd a reformáció kiemelkedő alakjai Luthertől Bonhoefferig, de jó néhány katolikus imádkozó is, mint Pázmány, Xavéri Szent Ferenc, XXIII. János és VI. Pál pápa. Az anyag legnagyobb részét természetesen a magyar reformáció írói töltik ki, a reformáció prédikátorstilusának veretes, ünnepélyes, ódon zamatú nyelven.

Könyvészeti szempontból is értékes a másik kiadvány, *Ráday Pálnak, Rákóczi személyi titkárnak és kancellárjának Lelki hódoltság* című imakönyve, az egyetlen példányban előkerült első, 1710-es kiadás alapján (az Irodalmi Lexikon is csak az 1715-ös kiadásról tud). „Imádságbeli elmélkedéseit” meghatódva és gyönyörködve olvashatjuk imádkozhatjuk mindnyájan. A Szentírás gondolatvilága egy mélyen hívő ember egyéni érzésvilágán keresztül, csiszolt költői stílusban szólal meg bibliai ihletésű, egyéni hangú imákban.

KÉPZŐMŰVÉSZET

Bálint Endre – a biblikus

Nem ők azok közé, kik a rosszat teszik,
és az álnokokhoz nincs semmi közöm.

26. zsoltár

Az ószövetségi könyvek gondolatait, a belőlük kihajtó szövegvariációkat, örömet, fájdalomat, nép és nemzetségek egyetemessé táguló hangját idézik fel a *festő* Bálint Endre munkái a szentendrei, teljes életművet átfogó, és a két évvel korábbi, vázlatosabb szombathelyi kiállításon. Mindaz, ami itt és ott látható volt, még teljesebb képet adott annak, aki ezt a sajátos alkotót tizenöt éve távolról figyelte. Ha a képek felől – és csak a képek felől – közelítünk hozzá, akkor is érzékelhetjük azt a közösségivé emelkedő szót, amit a megszólaló a motívumok új és új rendszerével, gondolatok szerinti választással, múltat idéző újjárendezéssel, távoli idők jelené tételével közöl velünk, akik *nézzük* őt.

Nemcsak az ismétlődő, színekbe, formákba sűrített múlt egyéni hangja idézi a Biblia világát, hanem az a tisztasága is, amely minden vonás, felület jellemzője, s a teljes élet – emberi – és hit, ami minden képe mögött áll. Álmai és nyomasztó emlékei higgadtan is gyakran kiáltások, többek mint panaszok a panaszfal előtt. A mi velünkbe is belehatol az ellenségek gúnyolódása: „Hol maradt Istened?”¹ a *Auschwitzi hajnal* látomásában, a csontvázvá lett ember füstté válásában, ebben a „bálinti” hosszú képen, melyet egy hideg épület vág ketté, vezetve minket az embertelenből a még embertelenebb pusztulás felé, hogy csak valami szertefoszló emlék lebegését lássuk a lángok fölött. Ismét más a *Krematórium*, vagy az „Arbeit macht frei” felidézett jelmondat-képmutatása, melyben az igazi „szabadság” a halál, az elviselhetetlen mondat végi pont, s mögötte a máshonnan vejt kérdés: „Miért tekintesz hát e hitszegőkre, / miért hallgatsz, amikor a gonosz / elnyeli a nála igazabbat?”²

A *Marhawagon-lit* keserű triptichonja középső tábláján a csonttá-bőrré silányított emberi alak egyszerre játékszer – kártyafigura – az elrendelő erőszak kezében, önmaga és önmaga tükörképe. Az óralap – hány százezer, hasonló, felhalmozva! – kiemelve, mint a megállt idő, rajta mutatók helyett fénykép-torzó, a szemek helyén lyukak, és mindebben az évezredekbe visszanyúló „Istehünk, már nem vonulsz együtt seregünkkel. / Hagytad, hogy meghátráljunk ellenségünk előtt, / és így gyűlölnünk zsákmányhoz jutottak boldog szívvel.”³ De a zsoltárok hangját idézi egy későbbi korból származó imatörredék is, egy fotomontázsba illesztett héber és magyar szöveg: „Azért a tagok, me-

lyeket bennünk felosztottál, a szellem s a lélek, melyet belénk leheltél, a nyelv, melyet szánkba helyeztél, azok mindnyájan dicsérik, tiszteljük, magasztalják, dicsőítsék, szenteljük nevedet, s hódoljanak teneked, királyunk”.

Bár látszólag mások, szellemükben ugyanez jellemzi a „hazai” képeket. A haragvó és keserű Bálint Endre, a tehetetlenségében is tenni akaró, különös erővel kapaszkodott meg párizsi éveiben emlékeiben, múltban, szülőföldben. „Magyarországon mindig kitüntettek azzal a számomra akkor is túlzásnak ható jelzővel, hogy festézetem franciás. Ötödik éve élek távol a hazámtól és enyéimtől, és ez idő alatt átalakultam magyar művésszé.”⁴ Ugyanerről beszél a gondolatot tovább folytatva az *Ars poetica helyett* egyik részletében: „Párizsi éveim alatt megőriztem magyarságomat, és most meg kell őriznem azt, amit Európa bízott rám...” Ez a két, akaratlanul is ide kívánczkoló idézet kényszerítő erővel vetteti föl a Bálint Endréhez közelítőket egyetlen, helyesnek érzett nézőpontját: kép és írás elválaszthatatlanságát. Mert Bálint Endre minden írását ugyanaz az ismétlődő múlt jellemzi, mint a képeit, és egyben kulcsok is képi munkáihoz. Nemcsak azért, mert motívumairól, színe és formába sűrített emlékeiről vall őszinte tisztasággal – mint a csalóka című *Hazugságok naplójából* kötetben, a folyóiratokban megjelent és megjelenő *Az idők hőmpölygésé-*ben és az *Életrajzi törmelések*-ben – hanem azért is, mert markáns mondatai – „Látod én házakat festek és a föld / tájait itt a hold peremén és a / kettős hazátlanságot teritem magamra, / ha fázok...”⁵ –, szavakba foglalt képei – „a reggel kivonszolta a csöndet”⁶ – hasonlóak festett világához. Mintha ebben is azonos lenne Chagall-lal, aki hatott rá, vagy – kockáztassuk meg – az író Sölem Aléhemmel.

Amikor megszólal, igaz ember módján, minden szava, mondata kendőzetlen – már legrégebb kritikaiktól –, még abban is, amit más letagadna: „inkább vállalom minden tévedésemmel önmagamot, mint mások tévedhetetlenségét”⁷. Úgy beszél, mint aki képtelen bármit is titkolni abból, ami térben és időben mögéje torlóddot, de ugyanakkor – talán ugyanettől – *előtte* is tiszta minden út. Arról is vall, hogy egy gyerekkori hazugsága után hogyan értette meg az anyai példázatot: „Tudod fiam – kezdte mondókáját –, volt egy renház valaha régen, melynek főnökéhez odarohant izgatottan egy rendtársa és azt közölte, hogy az épület előtt egy tehén repül. A renház főnöke odament az ablakhoz, majd kisa idő múltán visszafordult rendtársára felé és azt mondta: – Valóban! – De hiszen nem is láttam – szölt a rendtársa. – Lehet – válaszolta a főnöke –, de én inkább hiszem el, hogy Isten csodát művelt, mint azt, hogy egy rendtársam hazu-

dik!”⁸ És mert a példa meggyökerezett, azért is mondja: „iszonyodom a hazugságtól”⁹. Ez az „iszonyodás” emberi és művészi etikája, munkáinak ugyanúgy „biblikus” alapja, mint „szoltáros” hangja. Motivumrendszere ezért is olvasható. Különböző helyzetű korpusz-torzói, melyek közül az elsőt *Nagy kereszt-jén* látni, és *Kiss János M* feliratú sárga lovacskája – egy „felső-magyarországi szijgyártómester” sárgára festett bádógégére. „Valahogy nem érzem véletlennek, hogy annak idején azon a lovon és azon a neven akadt fenn a szemem, amelyik kifejezője egy nemzetet meghatározó egyszerűségnek.”¹⁰

De egy gyermekkori fénykép bábú-figurája ismétlődik a Vándorlegény-alakokban: a *Vándorlegény útrakél-en*, a *Népfá-n*, a *Vándorlegény megsíratásá-n*. Ha a képek figuráit nézzük, gyanítjuk csak, hogy ez – ő maga. A régi fotó – bizonyosságot ad. Öszinteségéhez hozzá tartozik álmainak önelleplezése: „Volt gyermekkoromban egy piros-sárga-zöld filcseletekből varrt labdám. . . . Az ég felé dobtam, és szentül hittem, hogy valamikor csak felrepül az égig. Felrepült, de csak negyven év elmúltával, amikor ezt a labdát felfestettem egy porosz-kék színű égre, teliholdként. . . .”¹¹ Ezek az álmok, amelyekben a tárgyak „mint az ide-oda röpdőső madarak”¹² találják meg végeleges helyüket a *Népligeti álm*, a *Hastingsi házak*, a *Kastély Blois-ban* valóságon túli valóságában, vagy az *Itt már jártam valaha* változataiban.

Emberi nyitottságára jellemző az is, ahogy a Vajda-hatást örökké hangszülyozza, szinte felkiáltva, a Sárospatakon és Zsenyén született – motívumokat teremtő –, Szentendrén kiállított rajzaival, vagy az „előzmények”-kel, a Braque és Van Gogh ihlette képekkel. A *Csendélet lámpával* és a *Kompozíció lámpával* valóban előzmények, mert még csak képek, nincs jelen bennük az a később következő, Bálint Endrét meghatározó egyéni erő, amely az *élettelent* teszi *élővé*, s amelyekből ez sugárik felénk: „Kezemről, ujjamról mirha csepegett, / rá a zárnak retesére”¹³. Bálint Endrének, amióta valóban Bálint Endre, nem a kép a fontos, hanem a tárgyak át-lényegítése. Ezt mutatja fel azokon a deszkacsonkokon, parkett-töredékeken, ajtódarabokon, amelyeknek bevégeztetett, mégis, általa föltámasztat-

tak. Mint a *Halál falun*, a *Csodák csendesen adagolva*, az *Itt nyugszik*. . . vagy a látszólag jelentéktelen játéknak tűnő, láncon lógó *Lámpás*. Másféle módon lényegíti át a valóságot – a fotók – montázsai-
zaiban, teremtvé velük – általuk – új rendet, alátvetve gondolatainak. És gyakran él csak montázs-elemekkel, mint az *Ablakban* egyik mezőjén az újságpapír-töredékkel, az egyszerre arccá és lánggá lett (EU)ROPÉ-val, hogy emlékeztessen és figyelmeztessen. De a vászon is ugyanilyen tárgy. Arra vár, hogy életet kapjon tőle: harmonikus álmokat, múltidézt, szorongások feloldódását. Emlékeket, vádemlékeket. „Az a deszka vagy kifeszített vászon minden esetben egy új és tiszta élet lehetősége. . . .”¹⁴

A biblikus, a „holtat feltámasztó” Bálint Endre legösszetettebb, legnagyobb képein az Ó- és Újszövetség úgy fonódik össze, ahogy lassan kétezer esztendeje egy széder-estével az utolsó vacsora. Erre utal – életrajzi jelenre és örök múltra – az *Utolsó vacsora Zsenyén* címe is, vagy a *Triptychon* szárnyasoltára, a *Szentendre nyolcadik temploma*, de a *Leprás angyal*, a *Roueni látomás* és a *Csodálatos halászat* is. Mintha mindez abból született volna, amit csak felvillanó filmkockákból, néhány reprodukcióból ismerhetünk: a *Jeruzsálemi Biblia* nagyon tiszta illusztrációiból. Az Ó- és Újszövetségek ez az egységes szemléletű összegezésé ugyanúgy előre mutató, mint a rá jellemző keserű szavak: „Akármerre nézek, mindenűt rám vigyorognak azok a képek, szép színeikkel, amelyek mögött hiába keresem a hitet, ami képes lenne bárkit megváltani”¹⁵. Ez a megváltó és panaszos-zoltáros hit olvasható a Bálint-képek olyan sorában is, mint a látszólag mindettől távoli *Falak*-ban, amely éppen „egy hitetlen világban élő ember hit után való sóvárgása”¹⁶.

Az idézetek: 1: 42. zoltár – 2: Habakuk könyve 1/1 – 3: 44. zoltár – 4: Bálint Endre: Párizsi előadás – 5: Bálint Endre: Pilinszky Jánosnak – 6: Bálint Endre: Reggeli áhitat – 7: Bálint Endre: Ars poetica helyett – 8: Bálint Endre: Életrajzi törmelék IV – 9: Bálint Endre: Ars poetica helyett – 10: Bálint Endre: Párizsi előadás – 11: Bálint Endre: Életrajzi törmelék – 12: Izajás jóvendölése 16 – 13: Énekek éneke, Negyedik ének – 14: Bálint Endre: Ars poetica helyett – 15–16: Bálint Endre: Párizsi előadás.

TARBAY EDE

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyszerűen megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszéltünk meg, nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadó-órak: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.

ZENE

Pernye András hat könyve

A hat könyv közül kettő monográfia (Puccini és Alban Berg). E munkák tartalmi részét nagymértékben meghatározza a választott tárgy. A többi négy könyv azokat a problémákat, kutatási területeket öleli fel, amelyek Pernye András munkásságában a legjelentősebbeknek látszanak. Ezek a következők: A német zene története 1750-ig, A jazz, Hét tanulmány a zenéről, Előadóművészet és zenei köznyelv. Első látásra fura lajstrom. Vajon milyen szálakkal kapcsolódnak e művek egymáshoz? Hol keressük közöttük az összefüggést? Mi az, ami – a fentiek szerint – a legjobban izgatta és foglalkoztatta kiváló zenetörténészünket? És miért? Ha választ adunk e kérdésekre, akkor egyben utalunk arra is, mit köszönhet a magyar zenei élet és zenetudomány Pernye Andrásnak.

Talán leghelyesebb, ha meghallgatjuk először, mi volt a véleménye saját zeneiről munkásságának irányáról, annak kohéziójáról. Ezt írja a Hét tanulmány a zenéről előszavában: „Ezzel egy időben írtam meg A német zene története 1750-ig című kis könyvecskémet... Az a vágy és törekvés, hogy a könyvecskében szinte ösztönszerűen megragadott alap gondolatot – ti. a német protestantizmus zenéjének egységesítő és elrendező hatását – részletesen kibontsam, ettől kezdve minden látszólagos kitérő ellenére is tevékenységem középponti törekvése maradt.” S bár – amint látjuk – Pernye András megjeleni a vezérfonalat, folytassuk az idézetet, mert érdekes: „Az egyik ilyen látszólagos kitérő: a dzsessz. E művészettel való fél évtizedes foglalkozás minden ízében áthatotta és erőteljesen motiválta a zenetörténet egészéről alkotott képemet. A dzsessznek köszönhetem, hogy megértettem – vagy talán inkább megéreztem – azt a jelenséget, amelyet 'zenei köznyelv'-nek nevezünk, és amelynek jelenléte az eleven, élettelen improvizáció lehetőségét biztosítja.”

Megtaláltuk tehát a két alap problémát: a német protestantizmus J. S. Bach-ig ivelő zenéje, illetve a zenei köznyelvvvel kapcsolatos kérdések. Természetesen a kettő szervesen kapcsolódik is egymáshoz. Hogy hogyan és milyen okozati összefüggések folytán, azt többször és több oldalról megvilágítja Pernye András. Részben ebben a témakörben mozog a Hét tanulmány a zenéről közül kettő és az Előadóművészet és zenei köznyelv című könyve, de még Berg-monográfiája is érinti e kérdést, mert érintenie kell a Hegedüverseny kapcsán: „Alaposan meg kell értenünk azt a tényt, hogy Berg életművében az utolsó befejezett tétel egy Bach-korál köré épül. A halál szorongató előérzetének óráiban fogant, mélysége-

sen komoly és megrendült végső vallomás ez... Berg bázist, támaszkodási felületet keres és talál, s ezúttal a német muzika utolsó nagy kollektív korszakában, s e korszak hasonlíthatatlan nagy mestérében... Mi más lehetőség nyílhát a harmincas évek közepe táján az osztrák muzikus számára, mint valahogyan visszatérni eredeti közösségéhez. Az eredeti népdal világa már nem jelenthet sokat számára, hiszen az már évszázadokkal azelőtt felszívódott a magas zenébe – a dodekafónia pedig miként hozhatna megoldást és felemelkedést, amikor esztétikai alapítétele a feloldatlanság és feloldhatatlanság!”

Pernye András egyik remekbe szabott dolgozata, A népszerű Bach a Bach-renaisszánsz igazi okait kutatva megállapítja, hogy a német egyházi zene „népi, sőt össznépi és kollektív”. Végül pedig erre a konklúzióra jut: „Bach életműve a legutóbbi kb. két évtizedben megtette már az első lépéseket a 'quasi köznyelv'-vé válás felé. És különösen azért látszik erre a leginkább alkalmasnak éppen Bach, mivel éltető erejét a legmélyebb és legszélesebb közösségből merítette... Fitogtatott magányunk dlarca mögött folyvást értő és meleg emberi közösségek után vágyódnak – és így találunk rá Bachra” (Hét tanulmány a zenéről).

Napjaink zenei életét figyelve is elmondhatjuk, hogy a társadalmi tevékenység hatalmas mértékű, eddig soha nem tapasztalt differenciálódása folytán a zene világa is rendkívül gazdag rétegződést mutat. Ebből számos konfliktus, feszültség, szakadás támad. Így érthető a magas művészet ezoterikussá válása, a „komoly”, illetve a „könyvzene” elkülönülése, végső soron a zenei köznyelv, az egységes zenei jel- és értékrendszer hiánya. Művész és közönsége valami biztos, mindenki számára világos és egyértelmű zenei nyelvezet után kutat. A zenetörténész is. De a zenetörténésznek, a zenetudósoknak egyben feladata is, hogy feltárja a köznyelv válságának eredetét, mozgatórugóit s a mögötte húzó ok-okozati rendszert. Minél mélyebbre nyúl, annál közelebb jut a konfliktusok igazi felismeréséhez, megoldásának esélyeihez, lehetőségeihez.

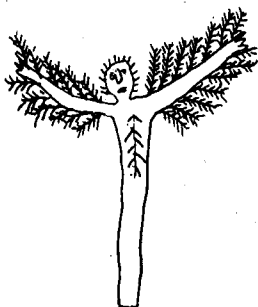
A zenei köznyelv kérdéseit vizsgálta Pernye András egykori tanára, Szabolcsi Bence is többek közt a Művész és közönsége kötetében, valamint A zenei köznyelv problémái című alapvető tanulmányában. Utóbbiból való az alábbi részlet: „Miért is fontos a zenei köznyelv kérdése? Benne és általa világosodik meg számunkra mindaz, ami a zenében történelmi háttér; s talán még több mint háttér: az a talaj és atmoszféra, amely a zenei alkotást körülveszi, ihleti, dajkálja, felneveli, 'szinrehozza', az az életem, amely a nagyot a kicsinnyel, az egyszerűt a mindig-jelenvalóval, az egyénit az általánossal (sokszor az egyetemessel), a személyest a személytelennel

összekovácsolja. Szorosabban fogalmazva: zenei köznyelvnek nevezném azt a közhasználatú – tehát többé-kevésbé széles körben érthető – zenestílust, azt a fluidumot, mely a nagy művet és a 'középső', átlagos, a 'névtelen' műveket kortársakként, közös 'jelrendszerben' egyesíti."

Talán Szabolcsi Bence hatását is látnunk kell abban, hogy Perye András ennyire elmélyülten foglalkozott a zenei köznyelv gondjaival. Az Előadóművészet és zenei köznyelv című könyvében történetileg vázolja fel az előadóművészet kialakulásához vezető utat és az előadóművészet múltját a XIX. század közepéig. Műve gondolatmenetét summázva írja: „Alapgondolata: a zenei tevékenység a kezdetektől mindmáig erőteljesen differenciálódott, fokozatosan veszítette el eredeti totalitását. . . Kerekén 1750-ig tart az a korszak, amelyben – különösen a német fejlődésen belül – egyfajta ösztönei melodika biztosítja, hogy zeneszerző és nem zeneszerző lényében azonos zenei nyelvet beszéljen. . . Nagy vonalakban 1750-ig tart a zenetörténet első köznyelvi korszaka. (Az olasz és a francia, valamint az angol fejlődésben jóval korábban ér véget!) A zenei köznyelv felbomlása és a mai értelemben vett előadóművészet kialakulása egymással szorosan összefüggő jelenség. Így fejezhetnénk ki: köznyelvi korok nem ismernek önálló előadóművészetet – előadóművészeti korok nem ismernek zenei köznyelvet.”

Mindezt mérlegelve választ kaphatunk arra is, miért szánt Perye András éveket a jazz-szel való alapos tanulmányaira. Ez a sajátos művészet is nyilván azért érdekelhette, mert osztotta Szabolcsi Bence véleményét: „A jazz. . . máris kialakította a zenei szórakozás világnyelvét: egy 'köznyelvet', mely talán előhírnöke, talán ügyengetője lehet a zene valamilyen eljövendő általános világnyelvének? Nem lehetetlen. . .” (Művész és közönsége). Korántsem állíthatjuk, hogy e feltételezés beigazolódni látszik, inkább az az érdekes benne, ami miatt felmerült: a zene valamilyen eljövendő, általános világnyelvét próbálja előrevetíteni, hogy létrejöhessen a zene újabb „köznyelvi korszaka”.

VÁCZI TAMÁS

Hanglemez

Girolamo Diruta: II Transilvano (részletek). (A sárospataki templom műemlék orgonáján előadja: Zászkaliczky Tamás. Hungaroton, SLPX 12108)

Ritkaság a javából! Girolamo Diruta tizenhatodik századi ferences szerzetes ugyan nem ismeretlen alakja a zene történetének, az utóbbi időben a szakirodalomban több utalás történt arra vonatkozóan, hogy fontos kapcsolatok fűzték a magyar zenei élethez. Hogy ez így van, mi sem bizonyítja ékesszólóbban, mint az *II Transilvano* két kötete. A cím, mint ezt a zenetörténészek igazolták, Bátorhy Zsigmond nevéfedi.

Ilyen érdekes és izgalmas lemezkiadvány megjelenésekor természetesen nyomban a zenei tolmácsolást illeték méltatnunk, most azonban mindekelőtt az ismertető szöveget író Barlay Ö. Szabolcs nevét kell említenünk, annál is inkább, mert nem a szokott, rövid összefoglalást olvashatjuk a lemez belső borítóján, hanem valóságos tanulmányt, mely részletesen foglalkozik Diruta mesterrel, majd magával a művel s annak történeti háttérével. Így a lemez birtokosának mindenképpen azt tanácsolhatjuk, hogy legegyszerűbben ezt a kivételes mélységgel megírt tájékoztatót olvassa el, s csak azután hallgassa meg a lemezt, hiszen így a zenei anyag mögött képzeletében felsejlik maga a kor is, Diruta kora.

Ez a lelkes, nyugtalan képzeletű ferences szerzetes Andrea Gabrieli és Merulo egyik közös velencei koncertjén értette meg igazán, miért nevezik az orgonát a hangszerek királynőjének. Ettől kezdve megszállott szenvedéllyel járta Itáliát, s gyűjtötte készülő orgonaelméleti könyvének anyagát. Hasonló munkák azelőtt is készültek, de mint Barlay Ö. Szabolcs figyelmeztet: Diruta teljesen új koncepcióval jelentkezett, amikor könyvében nem a kor uralkodó műformáját, az improvizációt állította a középpontba, hanem az orgonajáték technikai kérdéseivel foglalkozik kiemelten.

Az *II Transilvano* voltaképp az elméleti ismeretek gyakorlattá váltása: a kor kiemelkedő orgonakompozícióival szemlélteti Diruta mindazt, amit az orgonajátékról elmondott. E gyűjtéménynek az kölcsönöz kivételes jelentőséget, hogy sok kitűnő, ma Bach előképének számító kompozíciót csak e feljegyzések őriztek meg számunkra. Valóban zenetörténeti felfedezésekben lehet részünk, melyeket még hitelesebbé tesz Zászkaliczky Tamás kitűnő játéka. Bár a Hanglemezgyártó Vállalat lehetőségei elég szűkösek, s így nem sok művészt favorizálhat, e jeles orgonista bizonyára mégis megérdemli, hogy gyakrabban juthasson felvételi alkalomhoz.

R. L.

RÉSUMÉ

Notre numéro de Janvier, consacré tout entier à l'œcuménisme, s'ouvre sur l'article *L'Unité est-elle possible ?* par Imre VÁRKONYI, prévôt honoraire, chanoine, Directeur de l'*Actio Catholica*. L'auteur donne un aperçu historique sur les crises de désunion qu'a connues l'Eglise dès ses origines, à partir du processus de contamination de la foi primitive chrétienne par les gnoses, en passant par le schisme d'Orient jusqu'à la Réforme protestante. Il invite à nous laisser instruire par ces leçons historiques et à prendre conscience de l'importance de l'œcuménisme et de la nécessité de le faire progresser. « Les efforts accomplis pour rétablir l'unité de la foi ont donné jusqu'à présent très peu de résultat - affirme l'auteur. Par contre, les rencontres œcuméniques visant les problèmes de l'homme, la cause de la paix ont réussi à amener à une meilleure compréhension, à un réel rapprochement. » Aussi l'auteur est-il d'avis que c'est sur ce terrain-là que les efforts œcuméniques promettent le plus d'efficacité.

Dans son étude, Mgr. József CSERHÁTI, évêque de Pécs, met en lumière les fondements doctrinaux sur lesquels la théologie œcuménique conciliaire est venue s'établir. Exposée dans la Constitution dogmatique sur l'Eglise, cette ecclésiologie, toute renouvelée par son inspiration biblique, redéfinit l'Eglise comme une seule réalité complexe où l'élément divin et l'élément humain fusionnent d'une façon surnaturelle, mystique. Cette conception envisageant l'Eglise en profondeur, au plan du mystère de communion avec Jésus-Christ, a conduit en ligne directe à l'affirmation selon laquelle les frères chrétiens, séparés de Rome, n'en demeurent pas moins incorporés au Christ et, de ce fait, à son Eglise ; tout ceci, en dépit des divergences d'ordre doctrinal et disciplinaire qui les empêchent d'accéder à une pleine communion avec leurs frères catholiques romains. En tant que dépositaires de l'héritage évangélique, ces communautés sont susceptibles de sauvegarder des éléments ecclésiastiques, provenant authentiquement de la révélation divine. Discerner et recenser ces éléments positifs, voilà un programme de travail œcuménique, proposé par le Concile. Enfin, l'auteur rappelle que le comportement œcuménique a pour condition préalable la radicale conversion du cœur à Jésus-Christ et que, à ce qu'il apparaît, cette conversion, pourvu qu'elle soit réellement vécue, ne saurait ne pas engager à un service actif de la société, tout comme de l'humanité entière, recherchant avec elle les voies de sa rénovation.

En 1980 est paru sous le titre *Hálaadás (Action de grâces)* un intéressant recueil de sermons et d'articles dûs au grand pionnier de l'œcuménisme protestant hongrois, Albert BERCZKY (1893-1966), évêque réformé. En rendant compte de ce recueil, le pasteur réformé Géza BOROSS, de Budapest, a profité de l'occasion pour retracer le portrait de l'éminent prédicateur, du haut dignitaire ecclésiastique ayant charge de gouvernement, animé d'un vrai patriotisme. Comme adepte et praticien d'une fermeté invincible de l'œcuménisme en Hongrie, Albert BERCZKY avait d'excellentes relations amicales avec les chefs de l'Eglise catholique de Hongrie, en particulier avec l'évêque BÁNÁSS. Ce sont ces liens d'amitié que BERCZKY rappelle, quoique sans précision de noms, dans un de ses articles, paru en 1961, en rendant ce témoignage : « J'ai nombre d'amis (parmi les chefs de l'Eglise catholique de Hongrie) - ou plutôt, j'en ai eu, puisque c'est déjà de l'autre rive qu'ils communient avec nous - qui ont été et sont demeurés nos frères combattant à nos côtés au moment du tournant décisif de notre histoire pour chercher et trouver en toute obéissance, la juste voie de l'Eglise. »

Article de Károly HAFENSCHER, pasteur luthérien (Budapest) sur les progrès obtenus dans ces dernières années par le dialogue luthéro-catholique. L'auteur souligne que le plus notable progrès a été marqué par la publication en 1980 du texte de la Commission mixte catholique romaine/évangélique luthérienne sur la Confession d'Augsburg. Puis il fait connaître la réception

de ce document capital par la Fédération Luthérienne Mondiale, réception confirmée par la déclaration que le Comité exécutif de la FLM a adoptée lors de sa réunion annuelle à Turku (Finlande) en Août 1981. La réception de ce document implique aussi de multiples tâches pour l'avenir – conclut la déclaration.

Une étude de György GICZY sur le mouvement des lumières qui, au XVIIIe siècle de par l'Europe, a émancipé la littérature hébraïque moderne, en la libérant des cercles fermés du judaïsme dans le sens ancien et en l'ouvrant à la culture européenne. L'auteur consacre des pages intéressantes pour faire connaître les œuvres de Moses MENDELSSOHN (1729-1786), philosophe allemand, initiateur de ce mouvement des lumières.

En ce qui concerne la partie littéraire de notre numéro, nous avons tenu à y réunir des œuvres qui, imprégnées, toutes, d'inspiration spirituelle, fassent corps avec les études d'intérêt œcuménique. Le lecteur pourra lire pour la première fois en traduction hongroise un récit du grand romancier allemand, Hermann HESSE (1877-1962) qui a pour titre *Le Confesseur* et qui constitue l'avant-dernier chapitre de son chef-d'œuvre *Le Jeu de perles de verre (Das Glasperlenspiel)*, paru en 1943. Par ce récit, le lecteur est emmené en Orient, au temps de l'Eglise primitive dont l'unité n'était pas encore rompue, dans une région désertique où deux ermites vivent retirés. Le romancier donne l'analyse de la lutte intérieure où ils sont engagés entre l'acceptation et la désertion de leur vocation de confesseur. – Pour commémorer le 90e anniversaire de la naissance du grand poète transylvain luthérien, Sándor REMÉNYIK (1890-1941), l'Eglise Luthérienne de Hongrie a édité en 1981 ses poèmes religieux, réunis sous le titre *Jelt ad az Isten (Dieu fait signe)*. Béla POMOGÁTS, historien littéraire, a saisi l'occasion offerte par la parution de ce recueil pour donner un bref aperçu sur la poésie de REMÉNYIK, réapparue après une longue éclipse dans l'édition hongroise. – Gusztáv MAKAY étudie l'œuvre poétique de l'éminent poète lyrique hongrois, Mihály BABITS (1883-1941) en vue de dégager les lignes directrices de son évolution. – Les poèmes d'inspiration spirituelle de Sophie TÖRÖK (1895-1955), femme de BABITS, qui paraissent pour la première fois dans VIGILIA, seront goûtés par les amateurs des raretés littéraires.

László RÓRAY poursuit sa série consacrée aux *Poètes hongrois de l'Ouest*. Cette fois, il analyse l'œuvre poétique de Ferenc FÁY (Toronto) laquelle, désormais, hélas, est une œuvre fixée définitivement, en raison de la mort subite du poète en Juin 1981. Nos lecteurs ont pu lire la notice nécrologique qui lui a été dédiée dans notre numéro d'Octobre dernier.

(Margit NÉMETH)

INHALT

Unsere Nummer wird dem Fragenkreis des Ökumenismus gewidmet. Die Zusammenstellung wird vom verantwortlichen Herausgeber der Vigilia, Probst Domherr Imre VÁRKONYI, Direktor der Ungarischen Actio Catholica, eingeleitet. In seinem Beitrag, betitelt *Kann die Einheit verwirklicht werden?* analysiert er geschichtlich die verschiedenen, die Kirche zersetzenden Vorgänge, angefangen von den gnostischen Bewegungen der ersten Jahrhunderte über das östliche Schisma bis auf die Reformation und aufgrund der geschichtlichen Beispiele betont er die Wichtigkeit des Ökumenismus und die Notwendigkeit der Fortsetzung desselben. „Die Erfolge der Bestrebungen nach einer Einheit im Glauben, sind vorläufig sehr gering – stellt er fest. Gleichzeitig aber haben die verschiedenen Begegnungen für den Menschen und für den Frieden zwischen den Menschen viel mehr Erfolg gebracht.“ Nach der Meinung des Autors versprechen die Einheitsbestrebungen auf diesem Gebiet die meisten Erfolge.

József CSERHÁTI, Diözesanbischof von Pécs, erforscht in seinem Essay die biblischen und dogmatischen Wurzeln der ökumenischen Theologie des II. Vatikanischen Konzils. Vom Begriff der Kirche ausgehend, der sich aus göttlichen und menschlichen Elementen auf übernatürlicher Weise zusammensetzt, weist er darauf hin, dass auch unsere Brüder anderen Glaubens zu Christus, zur wahren Kirche Christi gehören, wenn auch einige Glaubens- und Disziplinarfragen die

volle Einheit mit den römischen Katholiken noch immer verhindern. Das Konzil öffnete aber auch in dieser Hinsicht Perspektiven: wir müssen jene wahre, aus der Offenbarung stammende kirchliche Elemente der christlichen Erbschaft untersuchen und sammeln, die in den verschiedenen christlichen Konfessionen aufbewahrt wurden. Vieles spricht dafür, dass eine volle moralische Umkehr zu Christus ohne Einstehen für die ganze Menschheit und ohne Suche nach Reformen nicht möglich ist.

Géza BOROSS, kalvinistischer Pastor aus Budapest zeichnet das Portrait des Albert BEREZKY, ehemaliger kalvinistischer Bischof und grosser protestantischer Bahnbrecher des Ökumenismus auf, aufgrund des vor kurzem erschienenen Buches des Bischofs, betitelt: *Danksgiving*. Er präsentiert ihn als Wortverkünder, als Kirchenführer und als echten Patrioten und schreibt wörtlich: „Albert Bereczky erweist sich auch im Spiegel seines posthumen Buches als ungebrochener Bejäger und Praktizierer der ungarischen Ökumene. Die ältere Generation erinnert sich noch wohl an sein warmes Freundschafts-Verhältnis zu dem katholischen Bischof Bá-nás. Er selbst erinnert sich daran in einem Vortrag wo er sagte: ‚Und wir können auch die römische Kirche dazu rechnen unter deren führenden Männern ich viele solche Freunde habe (noch eher hatte, weil sie nun mehr vom anderen Ufer zurückwinken), die unsere mitkämpfenden Brüder waren und blieben in der Zeit der geschichtlichen Schicksalwende, in der Suche des richtigen Weges für die Kirche.‘“

Károly HAFENSCHER, evangelischer Pastor untersucht die Problematik der Eucharistie und der Augsburger Konfession. Das Exekutivkomitee des lutheranischen Weltbundes brachte im vergangenen Sommer einen wichtigen Entschluss im Themenkreis des katholisch-evangelischen Dialoges; der Autor erforscht im Spiegel dieses Entschlusses die bisher erreichten Resultate und die Aufgaben der Zukunft.

Wenn auch in breiterem Sinne, gehört aber jedenfalls zum Thema des Ökumenismus der Beitrag von György GICZY, der sich mit der religionsgeschichtlichen Bedeutung der neuhebräischen Literatur in der Aufklärung befasst.

An den Studien über den Ökumenismus wurde auch der Literaturteil angepasst. Zum ersten Mal erscheint auf ungarisch die Erzählung von Hermann HESSE: *Der Beichtvater*, die sich noch in der Zeit der christlichen Einheit, in der Zeit des Heiligen Hilarius abspielt und die Problematik der Annahme und der Zurückweisung der Aufgabe behandelt. – Der Literaturgeschichtler Béla POMOGÁTS würdigt die Poesie des Sándor REMÉNYIK aufgrund seines Gedichtbandes, betitelt *Ein Zeichen von Gott gegeben*, das von der Presseabteilung der evangelischen Kirche verlegt wurde und nach langer Zeit die erste Anmeldung des Dichters im ungarischen Buchwesen bedeutete. Gusztáv MAKAY untersucht die Tätigkeit von Mihály BABITS vom Gesichtspunkt der Entwicklung seines dichterischen Lebenswerkes. Eine literarische Delikatesse bedeuten die gottgefälligen Gedichte von Sophie TÖRÖK, Gattin von Babits, die jetzt zum ersten Mal, und zwar auf den Spalten der *Vigilia*, erscheinen.

Eine weitere Folge der Serie von László RÓNAY in der er im Ausland wirkende ungarische Dichter präsentiert. Diesmal bewertet er das dichterische Wirken des Ferenc FÁY aus Toronto, leider mit dem Anspruch der Endgültigkeit da Ferenc Fáy – wie wir darüber schon früher berichteten – vor einigen Monaten unerwartet hingeschieden ist.

(Károly DOROMBY)

CONTENTS

Our January issue concentrates on the topic of oecumenism. The selection is introduced by the essay titled *Can There Be A Unity?* written by Imre VÁRKONYI provost canon, who is the director of the Actio Catholica and the responsible editor of the *Vigilia*. From a historical point of view he analyzes the different processes which disintegrated the Church from the gnostic movement of the first centuries through the Eastern schism to the Reformation, and relying on these historical examples he calls the attention to the importance of oecumenism and to the necessity

of its being carried on. He maintains, "The results of striving for religious unity are very modest at present. At the same time the different meetings for mankind and human peace were of much better service to understanding.,, He thinks this is how the striving for unity can be the most successful.

In his study József CSERHÁTI Bishop of Pécs searches for the biblical and dogmatic roots of the oecumenical theology of the second Vatican Council. He does so by pointing out in the supernatural, mystical complexity of the notion of Church made up by divine and human elements that our Christian brethren of other faiths also belong to Christ and His real Church though some questions of faith and discipline are still refraining them from the total unity with the Roman Catholics. The Council opened up new vistas in this respect, too: we must examine and collect the real revealed religious elements of the Christian heritage preserved in Christian denominations. According to all indications a more complete moral conversion to Christ is impossible without an active social responsibility which is undertaken for the whole mankind and is searching for reforms.

Géza BOROSS, a Presbyterian minister from Budapest gives the portrait of the Presbyterian bishop Albert BEREZKY, who was the great Protestant path-finder of oecumenism. Now that the bishop's posthumous book (Thanksgiving) has been published recently, Géza Boross presents him as a preacher, a Church governor and a true patriot, then he goes on, "Judging from his posthumous book Albert Bereczky is an enthusiastic follower and observer of the Hungarian oecumenism. The older generation may not have forgotten how warmly he was attached to the Roman Catholic bishop Bánáss. Without mentioning the name he himself tells about it in one of his lectures, 'And we can include here the Roman Church, too, among the outstanding leaders of which I have many friends (it's better to say I used to have them as they're waving to us from beyond the grave) who have been our fellow-combatants in looking for and finding the right way of the Church during the time of the historic turning-point.,,

Károly HAFENSCHER evangelic minister examines the problem of the Eucharistic movement and that of the Augustine Creed. Last summer the executive committee of the Lutheran World Federation passed an important decision in connection with the Catholic-evangelic dialogue; with his decision in view the author sums up what has been done so far and what will have to be done in the future.

Even if in a wider sense György GICZY's article belong to the topic of oecumenism by all means. The former tells about the origin of the Lord's prayer (The Lord's Prayer and The Jewish Prayer), the latter is about the importance of the neo-Hebrew literature of the age of enlightenment in the history of religion.

Our literary material corresponds to the studies about oecumenism. Herman HESSE's short story is published in Hungarian for the first time. Its title is *The Father-Confessor*. (It's translated by Éva Ruszthy.) The story takes place in the age of the Christian unity, during the days of St. Hilarius and it looks into the problem of accepting and refusing responsibility through the lives of two confessor-hermits living in the desert. – The literary historian Béla POMOGÁTS reviews *Sándor Reményik's* poetry on the basis of his collection of poems titled *God Signals* and published by the Publicity Department of the Evangelic Church. The book is the poet's first appearance in Hungarian publishing after a long time. Gusztáv MAKAY examines *Mihály Babits's* work from the point of view of the development of his poetic oeuvre. Some religious poems of Babits's wife Sophie TÖRÖK are real rarities. They are published in the *Vigilia* for the first time.

László RÓNAY's series titled *Hungarian Poets in the West* is continued. Now he evaluates Ferenc Fáy's poems from Toronto and unfortunately it is a final summing up for Fáy, as we have already announced, died unexpectedly some months ago.

(Katalin BERÉNYI)

szolgálat

Szép évfordulóhoz érkezett laptársunk: ezúttal jelent meg ötvenedik száma. Ebből az alkalomból szeretettel köszöntjük valamennyi munkatársát, s további eredményes munkát kívánunk nekik. Bevezetőjében a nemrégiben elhunyt Marosi László szerkesztőre emlékezik, kinek neve és tevékenysége összeforrt a lap történetével. Az ünnepi szám érdekes, magas színvonalú tanulmányok sorával közelíti meg azt a fontos kérdést: Mi az egyház szerepe a modern világban? Hogyan lehetünk még tevékenyebb tagjai egyházközségünknek?

Alszeghy Zoltán *Példabeszéd? Helyes, de milyen?* című rövid írásában a sokat emlegetett és vitatott dialógus új modelljét rajzolja föl, melynek az a lényege, hogy kétarcú és kétirányú. A felelős, önmaga tetteit a hit nagykorúságával végrehajtó keresztény személyiségnek hangsúlyoznia kell az Isten Szavába vetett bizalmát, mert ez a Szó a világnak is erőt adó, segítő forrása lehet. S hangsúlyoznia kell a világ iránt érzett tiszteletét is, mert a világ is magában hordozza az igaz lehetőségeket és a jó adottságait. *András Imre* a jövő egyházközségéről szól „parabolá”-jában. Ez még csak virtuálisan létezik, kezdeményei azonban sok helyütt fellelhetők. Fontos gondolata, hogy a jövőben az eddigieknél nagyobb lesz a plébános személyiségének szerepe, illetve az a készsége, hajlandó-e hűvelvel „beszélgető közösség”-et teremteni.

Béky Gellért Japánból írt beszámolója rendkívül izgalmas, szinte novellaszerű írás. Ő már a gyakorlatlaltal szembeállíthatja azokat a gondolatokat, melyeket a lap elméleti cikkei fejtenek ki, hiszen missziós tevékenysége során sokszor volt alkalma szembeállítani hitetlen vagy más eszmei alapon álló közösségekkel és egyénekkel, s munkája során tapasztalhatta, vajon életképes-e olyan helyen is a vallásos gondolat, ahol annak nincs, vagy alig van hagyománya. A lap többi írása közül hadd emeljük ki *Ther Péter Teilhard Krisztusa* című tanulmányát. A szerző Sao Paulo-i s ebből a tényből arra következtethetünk, hogy lapunk munkatársa, *Rezek Román* immár utánpótlását is felnevelte.

katolikus SZEMLÉ

A folyóirat 1981-ben megjelent számainak anyagából mindenekelőtt *Szennay András* pannonhalmi főpápat *Az egyház újraéled a közösségekben* című tanulmányát kell kiemelniük – előadásaként a 23. Magyar Pax Romana Kongresszuson Assisiben hangzott el –, melyet párhuzamosan a Vigilia 1981. júniusi száma közölt.

A 2. számban olvashattuk *Szentmártoni Mihály Vakvágányok és távlatok a személyiség kialakításában* című esszéjét, melyben a szerző a nagykorú, öntudatos, önmaga felelősségére és rendeltetésére ráébredt keresztény ember személyiségmodelljét rajzolja meg, összhangot teremtve a modern lélektani kutatások eredményeivel. Különösen fontosnak tartja azt a folyamatot, melynek során a személyiség kiiktat önazonosságából minden „nem-ego” jelen-

seget. Csak e folyamat végeredményeként alakulhat ki a felelős, a döntéseinek következményeit vállaló ember. Őt ilyen „fantázia-meghatározót” sorol fel, melyekre a szabadság minden kockázatát vállaló lénynek „nem”-et kell mondania. Mivel ezek a lelki élet kibontakoztatásának is gátló tényezői, érdemes őket – a szerző fejtegetéseinek alapján – összefoglalnunk. Szentmártoni Mihály szerint nemet kell mondanunk: 1. a bennünk élő szülőre, azaz: ha hiteles keresztény életet akarunk élni, nem menekülhetünk a felelősség alól az ilyen és hasonló kitételekkel: „Így tanítottak rá a szülcim, tehát így helyes”; 2. Nemet kell mondanunk gyermekeinkre, ha azokban önmagunk megvalósulását szeretnénk látni; 3. Az abszolútizált társadalomra, a hagyományokra, mert „az ember nem az, akinek mások mondják, hanem amit maga vél magáról”; 4. Le kell építenünk „infantilis függőségünket” és önsajnálattunkat: és végül 5. nemet kell mondanunk a gyerekek istenképre, mely szerint Isten csak büntet és jutalmaz. A „nagykorú” istenképhez ugyanis hozzá tartozik, hogy elkeseredésünket és kiábrándultságunkat is rá merjük bízni, „még akkor is, ha úgy gondoljuk, ezáltal talán megsebezük Őt”.

A Katolikus Szemle tavaly megjelent számai jelentékeny tanulmányokat tartalmaznak a vallásos népraajz (Tüskés Gábor: *Népi vallásosság és teológia*), az összehasonlító vallástörténet (Fáj Attila: *Allegóriafa királyoknak*), a művészettörténet (Szabó Ferenc: *Csontvány, a „magányos cédrus”*) és az irodalomtörténet (Sziha Ilona: *Tűz Tamás új verseskönyve*) köréből. Tovább folyik a lapban a nemzeti öntudatról kezdeményezett vita, melynek néhány tanulsága elsősorban az a „nyelvében él a nemzet” igazságának új szempontokkal való gazdagítása hazai vonatkozásban is jelentős.

MÉRLEG

1981. évi 3. számában a román származású vallástörténész, *Mircea Eliadé* mutatja be a folyóirat. Korunk egyik legnagyobb hatású tudósának első igazán jelentékeny tanulmánya harminc évvel ezelőtt jelent meg, s elsősorban az összehasonlító vallástörténet-tudomány fejlődésének adott termékeny impulzusokat. *Mircea Eliadé* a különféle vallások rokon vonásai foglalkoztatják. Az egyes jelenségek elemzése során igyekezett összehasonlító módszerrel élni, mert hite szerint az egyoldalúan pszichológiai, nyelvtörténeti vagy ideológiai nézőpont nem elégséges ezek magyarázatául. Műveiben azóta is ilyen jellegű feldolgozási móddal próbálkoztak, s egyre tudatosodott benne az a felismerés, hogy a „szent” és a „profán” közötti határok nem vonhatók meg egyértelmű pontossággal, az utóbbi is „szentté” lehet, ha túlmutat önmagán s a létezés virtuális tartományában gyökerezik. *Mircea Eliadé* regényeket is ír, s tanulmányaihoz hasonlóan azt a gondolatot fejtegeti lapjaikon, hogy a mai ember megfeledkezett a lét lényegéről. Menekülésének egyetlen útja lehet: ha újra felfedezi a létezés szakrális jellegét.

Az újabb gondolat-történeti kutatások során egyre inkább az érdeklődés előterébe kerül a múlt században élt filozófus, *Rosmini-Serbat*i, aki a keresztény perszonalizmus egyik jeles képviselője volt. Úgynevezett „Negyven tézis”-ét a Szent Officium elítélte, két munkáját pedig in-

dexre tette. A *Mérleg* munkatársa François Evainnel beszélgetve igyekszik választ találni a határozat gyökereire. Evain, aki a Rosmini-életmű kritikai kiadása munkálatainak egyik részvevője, részletesen beszámol a munkálatok előrehaladásáról. Rosmini annak idején – részben a francia enciklopédisták műveinek ellenhatásául – meg akarta írni a nagy keresztény enciklopédiát, felölelve benne a tudomány minden területét. Átfogó látásmóddal igyekezett választ találni a napjainkban is időszerű és fontos kérdésre: hol jelölhetjük ki az ember helyét a világegyetemben. Az emberre orientált gondolkodásmódjának számos megfelelőjét találjuk a keresztény filozófiákban, s már csak ezek előzményeinek felkutatásában is fontos szerep vár a kritikai kiadásra. A tudósok azt remélik, hogy a Szent Officium elítélő határozata – mely csak posztumusz műveire vonatkozott – az eredeti szövegek helyreállítását követően tisztázhatóvá tehető.

POSSONYI LÁSZLÓ ARANYDIPLOMÁS

A Vigilia egyik alapítója, sokáig főszerkesztője, majd rovatvezetője, az Új Ember nyugalmazott főmunkatársa ötven évvel ezelőtt szerzett diplomát a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen.

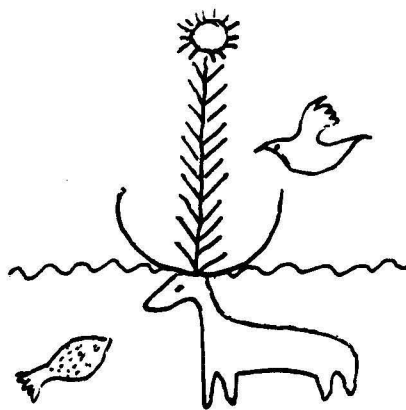
Ebből az alkalomból az 1981. szeptember 12-én megtartott egyetemi tanácsülésen (évnyitón) Csizmadia Ernő rektor kezéből átvette az egyetem által kiállított aranydiplomát. Ehhez gratulált, tolmácsolva az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének, Miklós Imre államtitkárnak jókívánásait. Bugár Péter, a Katolikus Főosztály vezetője.

A Vigilia szerkesztősége bensőséges házi ünnepségen köszöntötte az aranydiplomás Possonyi Lászlót.

ELHUNYT PFEIFER JÁNOS

1981. október 21-én, életének 72. és papságának 48. évében a budapesti Széher úti kórházban, súlyos betegség következtében elhunyt Pfeifer János c. apát, a Római Katolikus Hittudományi Akadémia társadalomtudományi tanszékének ny. professzora. Lelki üdvéért Gál Ferenc professzor, a Hittudományi Akadémia dékánja mondott engesztelő szentmisét november 6-án az Egyetemi templomban. Szülőfalujában, Zalakaroson temették el.

Lapunknak tett utolsó ígérete szerint folytatta volna a pápai enciklikák szociális tanításainak ismertetését. Az elmúlt nyáron még a Laborem exercens méltatásán dolgozott, amikor a betegség ágyának döntötte. Úgy emlékezünk vissza rá, mint aki lelkipásztori és tudományos munkásságát egyaránt a keresztény közösség javára kamatoztatta. Nem feledjük atyai közvetlenségét, barátságos egyéniségét, amely – ha szerkesztőségünket meglátogatta – valamennyiünket megörvendeztetett. Egy hitetlen keresztény emberrel, egy igaz pap-tanítóval lettünk szegényebbek.

*Minden kedves
Olvasójának
boldog új évet
kíván*

a Vigilia

SZÁMUNK ÍRÓI

BOROSS GÉZA református lelkipásztor

GICZY GYÖRGY az Új Ember munkatársa. 1979. májusi számunkban jelent meg „A zsidó »Törvény«-tiszteltet” című írása.

HAFENSCHER KÁROLY evangélikus lelkész

KOMLÓS ATTILA református lelkipásztor, újságíró, a Reformátusok Lapja felelős szerkesztő helyettese, a Református Zsinati Iroda Tájékoztató Osztályának vezetője.

MAKAY GUSZTÁV ny. vezetőtanár, c. egyetemi docens. „Korszerűtlen gondolatok a líráról” (1976. május), és „Várkonyi Nándor »pergő évei«” (1977. október) címmel írt tanulmányt a Vigiliába.

POMOGÁTS BÉLA irodalomtörténész, kritikus. Legutóbb kiadott jelentős munkái: *Sorsát kereső irodalom* (tanulmányok, 1979), *A tárgyias költészettől a mitologizmusig* (A népi líra irányzatai a két világháború között, 1981). Lapunkba 1970 májusában „Mindenség és költészet. Juhász Ferenc újabb verseiről” és 1981 januárjában „Csillagtoronyban. Jékely Zoltán ifjúkori költészetéhez” címmel írt tanulmányt.

Itt hívjuk fel olvasóink és az érdeklődők figyelmét arra, hogy lapunk régebbi számai a Vigilia Kiadóhivatalában megvásárolhatók.